

A római kortól napjainkig

Mozaikok Dunakeszi történelméből

Írta: Csoma Attila

Kiadja: Keszi-Press Médiaszolgáltató Kft.
2600 Vác, Köztársaság út 5.
Felelős kiadó:
Vetési Imre ügyvezető igazgató

Dunakeszi, 2008

A kötet megjelentetését támogatta:

Kecskeméthy Géza polgármester

**Csákó József ügyvezető igazgató
LightTech Lámpatechnológiai Kft.**

**Dian József ügyvezető igazgató
Bombardier MÁV Kft.**

**Halmágyi József ügyvezető igazgató
Incomp Kft.**

**Nagy Imre ügyvezető igazgató
Gold King's Kft.**

**Szilágyi Lajos ügyvezető igazgató
UNO Reklám Kft.**

Lektorálta: Szakáll Lászlóné

Illusztráció és grafikai előkészítés: Herczeg Csilla

Olvasószerkesztő: Koltai Zsófia

Irodalmi korrektor: Szentkirályi Fittler József

ISBN: 978-963-06-6292-5

Minden jog fenntartva!

A kiadó írásbeli engedélye nélkül tilos a kiadvány egészének vagy bármely részének sokszorosítása, illetve egyéb felhasználása.

Kedves Olvasó!

E hiánypótló helytörténeti kiadványt olvasva méltán nevezhetjük mérföldkőnek Dunakeszi történetében azt a több mint. 750 évvel ezelőtt született dokumentumot, amely először tesz említést településünkről, Kezew néven. Ha visszalapozunk a történelemkönyvekben, akkor ebben a korban az Árpád-házi királyok uralkodtak, s az ország még nem heverte ki a tájárás okozta pusztításokat. De vállalkozó kedvű emberek úgy döntöttek, hogy a természet ereivel szembeszállva új otthonokat hoznak létre, új településeket alapítanak. Ma már nem tudjuk, kik voltak és honnan jöttek azok az őseink, akik megalapították Kezew települést. Talán nem is tudták, hogy az a hely, ahol néhány család akkor megvetette a lábát, ma már több mint 30 ezer ember lakóhelye, otthona.

Ha hihetünk a rendelkezésünkre álló forrásoknak, eleinknek többször is újra kellett kezdenie az életet ezen a helyen. Így volt ez két esetben a török uralom idején is. Mindig voltak olyanok, akik értelmét látták annak, hogy itt éljenek és boldoguljanak. Mi lehetett az a titok, amely őket erre vezette? Azt gondolom, a hely adottsága: a főváros és a Duna közelsége, a kedvező domborzati adottságok. S mindezek együttesen megélhetést, biztos jövőt tudtak, s úgy vélem, tudnak még napjainkban is nyújtani.

A történelem során Dunakeszi soha nem játszott meghatározó szerepet. De korabeli jelentőségét mi sem jelzi jobban, minthogy az első hazai vasúthálózat egyetlen köztes megállója Dunakeszin volt. S vajon hányan gondolnak arra egy-egy pirosuló paradicsom elfogyasztása során, hogy itthoni meghonosítói helybéliek voltak. Olyan bátor emberek, akik felvállalták egy új, eddig ismeretlen zöldségféle magyarországi elterjesztését. S nekik olyannyira sikerült, hogy ez a néhány évszázada még ismeretlen növény mára mindennapjaink táplálékává lépett elő. Méltán emlékezhetünk meg azokról is, akik megalapították a mára határainkon is túl ismert és elismert alagi lóversenypályát, az ahhoz tartozó istállókkal és lótartási kultúrával. De beszélhetnénk a járműjavítóról, a mechanikai laborról, vagy éppen a repülőtérről is.

S mi, az ősök vajon itt a XXI. század elején mire vagyunk büszkék? Arra, hogy élvezhetjük a főváros közelségét? Vagy arra, hogy egy fejlődő, múlttal és gyökerekkel rendelkező kisvárosban élhetünk? Mindezt magunknak kell eldöntenünk. Ahogyan azt is, hogy mi az, amit a saját közösségünk érdekében meg akarunk és meg is tudunk tenni. Eleink bátorsága és kitartása arra kell ösztönözzön bennünket, hogy merjünk cselekedni, merjünk hinni e kisváros jövőjében.

Dunakeszi, 2008 novemberében

Kecskeméthy Géza
polgármester

Őskor

Dunakeszi már sokkal korábban lakott volt, erről az időszakról egészen az őskorig visszavezethető tárgyi és régészeti leletek tanúskodnak. Legkorábbi emlékeink újkőkoriak, ez azt bizonyítja, hogy Kr.e. 5400-4700 évvel ezelőtt is lakott volt ez a hely. A szakirodalom a vonaldíszes kerámia kultúrájának nevezi azt a népcsoportot, amelynek központja a Dunántúlon volt és emlékeiket városunk határában is fellelhetjük. Életmódjukról mindössze annyit tudunk, hogy élelmiszer-termelő népek voltak – éppen ez az akkor újfajta, nagyobb létbiztonságot hozó termelési mód tette lehetővé a magasabb lélekszám elérését és hozta létre az első állandó településeket a térségben. Ez a kultúra előszeretettel telepedett meg a budai oldal Duna felé lejtő teraszain, a hegyekből érkező patakok mentén és a Pesti-síkság ármentes szigetein is. Ez utóbbiak közé tartozott a Dunakeszin, Kopolya-parton található településük is, mivel abban az időben ez a terület a Duna egyik szigete volt. Házaik cölöpből épültek, az oldalát agyaggal tapasztották be, állataikat a házhoz közel, karamokban tartották. Az újkőkori lelőhelyről cseréptöredékek és egy obszidián magkő került elő.

Szintén őskori lelet az a késő bronzkorra (Kr. e. 2000-1500) tehető, az ún. vatyai kultúrához tartozó urnatemető, amelyet Kund Pál helyi földbirtokos fedezett fel, majd Révész István plébánossal és Offenbach István kereskedővel együtt tárt fel 1886 és 1889 között. A szintén a Kopolya-dombon található lelőhelyen 23 sírt és temetkezési urnát találtak. A későbbiekben többször visszatértek a régészek a területre, és több mint száz ilyen sírt tártak fel. A vatyai kultúrára igen jellemző volt az, hogy halottaikat elégették, majd hamvaikat urnákba temették, amelyeket tálakkal fedtek le. Ilyen leleteket találtak Dunakeszin is. Életmódjukra az igen fejlett növénytermesztés és kertkultúra volt jellemző. Az állatokat már nemcsak húsupért tartották, hanem tejtermékeket is készítettek, valamint igaerejüket is használták. Településeikre jellemző volt, hogy a stratégiaileg fontos helyeken építették föl őket és szinte kivétel nélkül erődítették is azokat. A szakemberek szerint az erődítés nem elsősorban a külső támadások miatt történt, hanem társadalmuk belső hierarchizálódását mutatta. A leletek között öntőmintákat is találtak (ez a fémművesség magas szintjére utal), valamint akadtak még edények, bögrék, tűk és korszók is.

A múlt század majd minden évtizedében visszatértek a régészek erre a területre, hogy újabb ásatásokat végezzenek. Mára már elmondhatjuk, hogy a Kopolya-dombi őskori települések viszonyai régészeti szempontból tisztázottak, az utolsó nagy értekezés 1989-ben született a témában Kovács Tibor tollából német nyelven. Az igen gazdag régészeti anyag nagy részét a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi, de adományként jutott belőle váci és kassai múzeumoknak is.

Ókor

Mint ismeretes, Pannónia meghódítása Augustus uralma idején kezdődött el, és Traianus korában érte el a birodalom határa a jól ismert Duna-vonalat. A római hódítással azonos időben jelentek meg a területen különböző barbár népek is, pl. az iráni eredetű szarmaták egyik törzse, a jazigok Kr. u. 18 és 50 között telepedtek meg a Duna-Tisza közén. Ennek a kultúrának a nyomaira bukkantak a régészek az Alagi-majorban, a Kopolya-dűlőben és az Újszőlő-dűlőben is.

Még az I. században egy másik nép, a germán eredetű kvádok is megjelentek a Római Birodalom határainál a Duna mentén. Központjuk kezdetben Nyitra vidékén lehetett, de idővel dél felé haladva benyomultak a Dunakanyar területére is. Már a kezdetektől szoros szövetségben éltek a szarmata jazigokkal, akikkel közösen Kr. u. 50-től kezdődően háborút viseltek a rómaiakkal szemben, rendszeresen be-betörve a Pannónia provinciába. Kvád emlékeket is találhatunk Dunakeszi területén a Kopolya-dűlőben és az Újszőlő-dűlőben is. Előbbi helyen valószínűleg nemcsak szórványos leletekről van szó, hanem egy kvád település nyomai találhatók.

A harcok a markomann háborúk idején, 166-180 között ismét fellángoltak a kvád-jazig szövetség és a rómaiak között. Az összecsapások még a III. században is folytatódtak, de idővel a régi ellenségekből szövetségesek lettek. A birodalom elleni háborúk felemésztették a szarmaták erejét, így 322-ben Constantinus császártól döntő vereséget szenvedtek, ekkor királyuk, Rausimodus is elesett. Ezt követően a rómaiak geopolitikai célból szövetséget ajánlottak a szarmatáknak és a kvádoknak, így a térséget északról, ill. keletről fenyegető, új ellenségnek számító gótok ellen is védték magukat.

A 322 és 332 közötti időszakban a rómaiak katonai segítséget is nyújtottak a szarmatáknak és a kvádoknak, melynek fejében a Duna bal partján élő két nép a birodalom kliensállamává vált, emiatt egyebek mellett évi 10000 lovas volt köteles kiállítani. Cserében a fejlett haditechnikával rendelkező Róma felújította a szarmaták védműveit, ez volt az ún. Csörsz-árok, amely a szarmata településeket volt hivatott megvédeni a gót betörésektől. Több ilyen sáncrendszer is húzódott nyugat-keleti irányba a Duna és a Tisza között, az egyik éppen Dunakeszirel indult ki, ami azt mutatja, hogy a szarmatáknak állandó települése volt városunk környékén a IV. században.

A IV. század közepe egy viszonylag nyugodt időszak volt Pannónia életében. A Duna jobb partján élő rómaiak békében éltek a balparti szarmatákkal és kvádokkal, akikkel együtt

védtek a limest egymás szállásterületét is. A régészek szerint a kvádok és a szarmaták királysága nagyjából ezen a területen érintkezhetett egymással, van olyan feltételezés is, hogy a mai Dunakeszi területén áthaladó Csörsz-árok volt a határvonal, és attól északra a kvád királyság, délre pedig a szarmata királyság terület el.

364-ban a pannóniai születésű Valentinianust választották császárrá, aki katonáemberként is ismervén e területet, tudta, hogy Itáliát Pannónia megerősítésével lehet csak megvédeni az egyre erősödő gót támadástól. Valentinianus a dunai limest úgy kívánta megerősíteni, hogy a folyó bal partjára, a vazallus kvád és szarmata királyságok területére is erődöket akart építeni. Számos ilyen bal parti előretolt hídfőállást létesült így, pl. Nógrádverőcénél, Vácott, Sződön, Dunakeszin, a Rákos-patak torkolatánál és a budapesti Március 15-e téren. Ezek egy része már Valentinianus előtt is állt, azonban a Dunakeszinél lévő erődöt a régészek hosszú viták után a 370-es évek elejére, az utolsó nagy limes-erősítések korára, azaz a pannóniai születésű császár uralkodásának idejére teszik. Az erődítmény – latin nevén Contra Constantinam – lényegében egy kikötőerőd volt a Duna partján, amely két őrtoronyból és az általuk közrefogott kis kikötőből állt, ahol a rómaiak dunai flottájának, a Classis Flavia Pannonicának a hajói is kiköthettek. Az erődnek a szemközti parton, a horányi révnél volt egy ikerpárja is, mivel a biztonságos áthajózást csak így lehetett biztosítani. A kikötő összekötő kapocs lett volna az aquincumi légiós tábor és a gödi Ilka-majorban felépíteni szándékozott katonai tábor között. A saját területükön való római építkezés azonban zavarta a kvádokat, akik fellázadtak a Dunakeszin épült erőd és a gödi táborépítkezés ellen. A provincia katonai parancsnoka, Frigeridus Dux leállította a gödi építkezést, nehogy újra háború törjön ki a tartományban. Egy pannóniai előkelő azonban ismervén a császár véleményét a katonai erődítések fontosságáról, bepanaszolta Frigeridust és leváltását javasolva saját fiát, Marcellianust ajánlotta Valentinianus kegyeibe. Marcellianus meg is kapta a megbízást, és az ügy tisztázása végett egy tárgyalással egybekötött lakomára hívta a kvádok királyát, Gabiniust. A megbeszélés azonban nem járt eredménnyel, így a gögős Marcellianus a hazafelé tartó úton megölette a királyt. Erre a felháborodott kvádok a szarmatákkal szövetségben háborút kezdtek Róma ellen, és 374 nyarán-őszén feldúlták Pannóniát. A korabeli történetíró, Ammianus Marcellinus szerint a kvád-szarmata sereg átkelve a Dunán meglepetésszerűen ütött rajta a földeken aratást végző embereken és óriási pusztítást okozott. A polgári veszteségek mellett a rómaiaknak két légiója is odalett.

A következő év tavaszán a császár személyesen jött, hogy előkészítse az ellentámadást. Az írások szerint a császár Aquincum fölött, azaz éppen Dunakeszi magasságában kelt át seregével a Dunán, ezután valószínűleg megtekintette a dunakeszi és a félbehagyott gödi

erődöt, amiért a háború tulajdonképpen kirobbant. A római válaszcsepás elrettentő volt, Marcellinus szerint a nőknek és gyerekeknek sem kegyelmeztek. Ezután a kvádok visszavonultak és békét kértek a birodalomtól. Valentinianus fogadta is a követeket Brigetio-ban (Szőny), de a kvádok a történetek után is ragaszkodtak a bal parti erődök felszámolásához, amin a császár annyira felbőszítette magát, hogy ott helyben agyvérzést kapott és meghalt. Valentinianus halála után nem sokkal, 378-ban a római seregek döntő vereséget szenvedtek a Balkánon a gótoktól, akik néhány év múlva átvették az irányítást a Kárpát-medencében is, ami a római uralom végét is jelentette a térségben.

A népvándorlás és a honfoglalás kora

A 378-as hadrianopolisi vereség után a rómaiak egész balkáni és kárpát-medencei helyzete megrendült. A csatában győztes gót seregek már a következő évben ellepték Pannoniát és mivel a rómaiak és szövetségeseik nem tudták feltartóztatni őket, mentve a menthetőt beleegyeztek a letelepedésükbe. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy Róma fennhatósága formálissá vált, amit csak erősített, hogy a gótok után az alánok, és 395-ben a hunok is megjelentek a területen. A gótok Pannonia déli részét szállták meg egy időre ill. vonultak tovább Itália irányában, az alánok tőlük északabbra, a Duna-Tisza közén telepedtek meg, megzavarva ezzel az ott lévő szarmata szállásterületet. Ennek lehet betudható az is, hogy a Dunakeszin a korábbi időszakokból bőségesen fellelhető szarmata leletek eltűnnek. Ugyanerre a sorsra jutottak a szintén ezen a vidéken élő kvádok is, akik a hunok megjelenésétől fogva folyamatosan nyugat felé voltak kénytelenek menekülni, mígnem 408-ban végleg a hunok hatalma alá kerültek. Településünkön az utolsó római hatás a századfordulóra, 400 körülire tehető, amikor a Birodalom megerősítette azt a néhány évvel korábban kiégett kikötőerődöt, – amelyről sorozatunk előző részében részletesen beszámoltunk –, és egy újabb szintet is emelt az őrtornyokra. A régészeti feltárás során tisztán láthatóak a pusztítás égésnyomai, majd a megerősítés és ráépítés jelei is. A pusztulást valószínűleg a hunok 395-ös támadása okozhatta, és az erődöt valószínűleg a 401-ben bekövetkező vandál betörés miatt újítták fel és erősítették meg ismét.

Az V. század elején hun uralom alakult ki a térségben, amely tartott egészen 453-ig, Attila király haláláig. Bár a hunok Pannonia számos szegletében településeket hoztak létre, Dunakeszin nincsenek tőlük a régészeti leleteik. Attila halála után mintegy két évtizedig a keleti gótok vették át a helyüket, majd egy majd évszázadig tartó gepida uralom következett Pannoniában, mivel azonban a gepidák szállásterülete a Tiszántúlra tehető, a dunakeszi

helytörténetére nem volt hatásuk. Annál inkább a gepidákat 567-ben legyőző avaroknak, akiknek minden bizonnyal térségünkben is volt települése. Erre számos régészeti lelet a bizonyíték, mivel sok avar emlék került elő – első sorban – a városunk északi részén elterülő Malomárokból, valamint a belterületen lévő a Diófa és a Szondy utcából. A Malomárookban a hatvanas években egy 80×80 méteres ásatási területen bukkantak a késő avar korra datálható, kézzel formált, újbennyomással tagolt és belső szélükön hullámvonalkötegekkel díszített fazékperemekre, és egy kettős kúpos orsógomb töredékre. A leletek mennyisége arra utalt, hogy a területen avar kori település helyezkedett el. Szintén a hatvanas években tárták fel azt az ásatási területet, amelyre Falu Mihály házépítkezésekor találtak a Diófa utcában. Nevezett személy az építkezés közben 80 cm mélyen egy fejjel nyugati irányba fekvő melléklet nélküli bolygatott csontvázat talált, majd egy szürke, homokos anyagból, kézi korongon készült, vonal- és hullámvonalkötegekkel díszített fazekat is fellelt a telkén. Minkét leletet a késő avar kor idejére datálták a régészek. Szintén belterületről, a homokdombon elterülő Szondy utcából egy kútásáskor került elő egy hurkatechnikával felépített, enyhén kihajló peremű, rövidnyakú edény. Oldalát váltakozva hullámvonalköteg és vonalköteg technikával díszítette a késő avar korban élt készítője. Az edény fenekén enyhén kidomborodó, kör alakú bélyeget találtak. A lelet megmaradása nagyban köszönhető volt Uray Györgynek, korábbi 2. Sz. Általános Iskola régi tanárának, aki a tárgyi emléket biztonságban elhelyezte az iskola gyűjteményében. Az avarok két és fél évszázados kárpát-medencei uralmának a szomszédos nagyhatalmak csapásai vetettek véget. 791-ben a Frank Birodalom nyugat felől támadást indított ellenük és 796-ban döntő csatát nyerve felettük megszállták a Dunántúl területét. Az avar halálom megingását kihasználva a bolgárok 805-ben kelet felől támadtak és a kőrösöknél lezajlott ütközet következtében az avarok a Tiszántúl is elvesztették, így egész uralmuk összeomlott. Ezután a terület a frank és a bolgár birodalom közötti semleges területnek számított, ahol egyetlen komoly államalakulat sem tudott kialakulni, egészen a IX. század végéig, amikor a népvándorlás utolsó szakaszaként a magyarok el nem foglalták azt. A magyarok a honfoglalás során 899-ig a Duna vonaláig meghódították a Kárpát-medencét, majd Arnulf, frank király halála után elfoglalták a dunántúli frank területeket is, amivel az új haza meghódítása lényegében befejeződött.

A honfoglalás után Kurszán és Árpád az ország lehetséges központjában, a jó átkelőhelyek és révek közelében alakították ki szálláshelyeiket. Ebből a szempontból Dunakeszi környéke is jó területnek számított, így nem véletlen, hogy a régészeti ásatások során előkerültek innen honfoglalás kori ékszerek és csüngős veretek, amelyek egy korabeli temető meglétét valószínűsítik. Egyes történészek szerint Tétény vezér (Árpád halála után elnyerte a gyula

címet) fiának, Horkának a nevéből származtatható a Hartyán, Harkány helynév, ami az Árpád-kori Sikátor falu (ma Sikátorpuszta) honfoglalás idején használt neve volt. A fentiek alapján lehetséges, hogy Dunakeszi területén akár már kevéssel a honfoglalás után is éltek magyarok, erre utalhat természetesen a törzsnévből eredő településnév is, konkrét tényekkel azonban csak az Árpád-kortól tudjuk bizonyítani azt, hogy városunk területén magyar település létezett.

Árpád-kor

Az Árpád-kor (XI-XIII. század) döntő jelentőségű településünk történelmében, mivel innentől számíthatjuk annak írásos emlékeit. Előtte azonban érdemes megvizsgálni, hogy honnan is ered a város neve.

A Keszi név török eredetű, jelentése rész, darab, ág. Nem kizárt a Keszi törzs török eredete sem. Bizánci dokumentumokból valószínűsíthető, hogy ez a törzs csatlakozott utoljára a Megyer által vezetett törzsszövetséghez, amely a honfoglalást véghezvitte. A Kárpát-medencében található helynévként szereplő törzsnevek közül ennek az előfordulása a leggyakoribb; összesen 58 ilyen regisztráltak. Leggyakrabban a Kesz, Keszi, Kesző, Keszü változatokban fordul elő.

A korszak első feléből településünk történetét illetően továbbra is csak tárgyi emlékek maradtak fenn. Az Árpád-kori Keszi, vagy ahogy akkor ejthették Kesző, a mai város belterülete alatt található. Nagyjából a körül a Duna árteréből kiemelkedő homokhát körül helyezkedett el, amelyen a mai Szent Mihály templom is áll. A korábbi ásatások során számos fazék- és edénymaradvány (perem, oldal) került innen elő, de szép számmal találtak ilyeneket a Rév-dűlőben, az Újszőlő-dűlőben, a Malomárokban, a Hegyrejáró-dűlőben, és az Alagi-majorban is. Ezek a leletek a XI-XIII. század közötti időre tehetők. A régészeti anyag mennyisége és területi eloszlása nagyban valószínűsíti, hogy legkésőbb a XI. században már állandó település volt ezen a helyen. Az állandó település létét támasztja alá az az 1940-es évek elején, a Könyves Kálmán utcában tett felfedezés is, ami egy Árpád-kori temető meglétét igazolja. Ezt Magyar József tanár egy diákjával fedezte fel, amikor egy kilógó csontvázra lelt a vasúti töltésben. A későbbi feltárás egy 50×50 méteres kiterjedésben embercsontokat talált, ami szintén igazolja egy Árpád-kori település létét.

A XIII. század derekán, 1255-ben azután megjelent az első írásos forrás is Dunakesziről. IV. Béla király egy oklevelében Seywredus, Fejér megyei ispánnak adományozta a területet, ami korábban a Gyula-Zombor nemzetség béli Péteré és Jánosé volt. A latin nyelvű okirat

magyar fordításrészlete így szól erről: *„Mindenkinek, a jelenleg élőknek és a későbbieknek is tudomására hozzuk jelen sorainkkal, hogy mikor mi Pest megyében fekvő Kezew földünket, amelyet egykor János fiai Péter és János bírtak de ők utód nélkül elhaltak, kedvelt hívünknek, Seywredus, Féjér megyei ispánnak szolgálatai fejében, amelyet ő nekünk és országunknak hűségesen és alázatosan nyújtott, örökösül adjuk és adományozzuk birtoklásra és azt a mi kiváltságlevelünkkel megerősítjük.”*

Az oklevélben később leírják azt is, hogy Kezew Péter és János őseinek tulajdonában volt „emberemlékezet előtti időktől” kezdve, ami szintén bizonyítja, hogy a település már jóval az oklevél kiadása előtt is létezett. IV. Béla adománylevele nem csak nekünk, de az egész magyar történelemnek fontos dokumentuma, mivel először jelenik meg benne a „Pest megye” kifejezés.

Az új birtokosról, Seywredus-ról annyit kell tudnunk, hogy valószínűleg szintén a Gyula-Zombor nemzetséghez tartozott, csakúgy, mint Keszi korábbi tulajdonosai. Új birtokát valószínűleg a király, tatárjárás utáni birtokpolitikájának köszönhető, amelyben jelentős földek adományozásával akarta megszilárdítani a központi hatalmat és az ország védelmét. Seywredusnak a környéken több birtoka is volt, így a közeli Szód is hozzá tartozott. Halálának pontos idejét nem ismerjük, de azt tudjuk, hogy utána fia, Erdő örökölte Kezew-et. Erdő életéről sem sokat tudunk, tisztségeit nem ismerjük. Annyi viszont bizonyos, hogy ő fiú örökös nélkül hunyt el a XIV. század elején, így a terület újra a királyi birtok lett. Egy lánya született, Ágnes, akinek leszármazottai a XV. században megpróbálták visszaperelni a birtokot – sikertelenül.

Dunakeszi Árpád-kori történetének másik nagyon fontos emléke az Alagi-majorban található templom, amelynek romjai a mai napig fellelhetők a területen. A templom korát illetőleg a legújabb kutatások a XII. század közepe és a XII.-XIII. század fordulójára teszik első részletének, a körtemplomnak a felépítését. A templom Árpád-korban épített része ugyanis egy körtemplom volt, ami nagyon kedvelt építési forma volt abban az időben. Átmérője 7,65 méter lehetett, és egy tőle délre, a Mogyoródi-patak mentén fekvő település lelki gondozását látta el. Ez a település nem tévesztendő össze a fent említett Kezew-vel, sokkal inkább az írásos forrásokban csak 1328-ban megjelenő Alag-nak felel meg. A körtemplomhoz később hozzáépítettek egy toldalékhelyiséget, amelynek bejárata a templomhajóból nyílt. Ezt a régészek sokáig oldalkápolnának tekintették, de sokkal inkább valószínű, hogy sekrestyéről van szó. Ajtaja talán azért nem a szokott módon a szentélyből nyílt, mert az építők a templom kis méretei miatt túl szűknek tekinthették ezt a megoldást, igaz, ez a toldalékhelyiség utólag áttört, rendkívül keskeny ajtajával amúgy se szolgálhatott reprezentatív oldalkápolnaként. A

templom szentélyét később, a XIV-XV. században, késő gótikus stílusban kibővítették. Ekkor az eredeti kisméretű szentély helyett, egy jóval nagyobb, hatszögletűt építettek, ami meglehetősen elmozdította a harmonikus falusi körtemplom arányait. A gótikus szentélyt a XV. század végén vagy a XVI. század elején újraboltozták, amely során kétszer hornyolt bordázatot kapott. Időben nehezen meghatározható a kora, de talán még később épült a templomhoz toldalékként az a hevenyészett falú osszárium (kripta), amelyet közvetlenül a sekrestye mellett foglalt helyet. A templom a török időkben válhatott romossá, mivel vidékünk forgalmas hadiútvonal volt a korban. Ebben az időszakban mind Alag, mind Keszi elnéptelenedett a harcokban.

A templomról – noha már a II. József-féle 1783-as katonai felmérésben is szerepelt – az első régészeti leírást Rómer Flóris adta 1863-ban. Ő akkor tévesen hosszházas templomként regisztrálta és feljegyezte, hogy a helybeliek római kori eredetűnek tartják. Ezután több, kisebb-nagyobb ásatás is követte egymást, majd az első léptékarányos felmérést Csányi Károly adta közre 1943-ban. Az ő alaprajzán már világosan látszik a körtemplom és a toldalékok. Az utolsó, minden eddiginél részletesebb felmérést az Országos Műemlékvédelmi Hivatal szakemberei végezték 2000 tavaszán és őszén, amely nemcsak a kutatásra, hanem a helyreállításra is kiterjedt. Ennek köszönhetően a műemlék helyzete napjainkra rendeződött és a templomrom megóvva az enyészettől szakszerűen feltárt formában várhatja látogatóit az Alagi-majorban. Az állagmegóvásnak köszönhetően a műemlék újra a város életének a része lett; idén pünkösdkor szabadtéri misét is tartottak falainál.

Az Anjou-kor

Az Anjou-kor idején, azaz a Károly Róbert és I. Lajos korában országos hírű vitézek birtokolták Keszit és elkezdődött Alag írásos története is.

Az Árpád-ház kihalása közel egy időbe eshetett azzal, amikor a Gyula-Zombor nembelieknek is magva szakadt Kezew-ben, és Dunakeszi földje ismét átszállt a koronára. III. András, az utolsó Árpád-házi király halála után komoly versengés alakult ki a magyar trónért azok között a külföldi főúri családok között, akik női ágon kapcsolatba tudták magukat hozni az Árpád-házzal. Hárman nyújtották be igényüket a trónra: a német Ottó, a cseh Vencel és a nápolyi Károly Róbert. Közülük végül is ez utóbbi került ki győztesen, akit 1308-ban I. Károly néven magyar királlyá is koronáztak. Károly Róbertnek még ezután is hosszú évekre tellett, amíg megszilárdította hatalmát az országban, hiszen a királyság különböző részein a

meggyengülő központi hatalmat kihasználva a bárók már-már uralkodói hatalmat gyakorolva éltek. A korona megszerzéséhez és annak megtartásához a külföldi Károly Róbertnek hazai szövetségesekre volt szüksége.

Ilyenek voltak a Balogh nemzetségbeli Széchyek, akik Károly Magyarországra érkezésétől kezdve feltétlen hívüknek számítottak. A Széchyek részt vettek abban az 1312-es Rozgonyi csatában is, amelyet a felvidéki tartományúr, Csák Máté ellen vívott a király. A csatában az egyik Széchy, név szerint Pál mester az ellenség megtévesztésül a király lován, fegyverzetében és jelvényeivel harcolt és súlyosan megsebesült. Ugyanebben az évben a család tagjai részt vettek Sáros várának ostrománál és bevételénél is, amelyet szintén a királyellenes bárók tartottak hatalmuk alatt. Az ostromban több Széchy is kitüntette magát.

A rozgonyi csatában kitűnt Pál mester fogta el a szakadár Vejthei Teodort, aki a Temes vidékén építette ki uradalmát és Miháld várában rendezkedett be. Pál, miután elfogta az oligarchát, egy lóhoz kötve vonszolta a vára körül, hogy fiai és emberei lássák, mi történik azzal, aki a király ellen vét. Pál és testvére, Miklós harcoltak Dévánál a hírhedt Kán László báró ellen is, aki erdélyi vajdaként egy egész országnyi területen alakította ki „kiskirályságát”.

Károly Róbert hűségükért és harci tetteikért cserébe nagy birtokokat adományozott a Széchyeknek. Ugyanígy tett 1317. október 23-án kelt oklevelében is, amelyben felsorolva a család érdemeit a volt Gyula-Zombor nemzetség birtokait, Keszit, Gödöt, Sződöt, valamint a Nógrád megyei Nőtincset és Uzsát adományozta a családnak.

A Széchyek családja a Balogh nemzetségből eredt, amely egykor a Gömör megyei Balogh várát birtokolta. A család első ismert tagja Ivánka volt, aki IV. Béla korában élt. Az ő fia volt Miklós, akit Károly Róbert többször említ okleveleiben mint hűséges alattvalóját. Miklós fia volt a már fent említett Pál mester és Miklós is, aki hatzaki várnagy és ispán volt. A család azonban nem az ő révükön származott tovább, hanem Miklós másik két fiának, Péternek és Dénesnek a révén, akikkel a vérvonal két részre vált. Péter nevéhez fűződik az ún. felső-lindvai vonal, Déneséhez pedig a rimaszécsi vonal megalapítása. Keszit a rimaszécsi Széchyek birtokolták 1317-től kezdve és uralták hosszú évtizedeken keresztül. Kérésükre ezt az adományt a király 1329. március 27-én kelt oklevelében meg is erősítette.

Dénes, aki tehát Keszi birtokosa lett, rangos címeket viselt az udvarban és a király bizalmasa volt: 1317-ben ő szavatolta a szövetséget, amelyet a király Szép Frigyessel, Ausztria hercegével kötött Csák Máté ellen. Számos haditettet is véghezvitt: 1321–22-ben elfoglalta a bulgáriai Görény várát, amelyből a trnovói despota intézett támadásokat a magyar végek ellen. Az ostromban 30 családtagja és szerviense halt meg. A király ezután a nagymiháldi vár

élére állította, amelynek parancsnokaként jelentősen megerősítette a határvédelmet és komoly győzelmeket aratott Basarab havasalföldi vajda ellen. Dénes 1341-ig élt, haláláig királyi asztalnokmester volt és a szörényi bán címet is viselte.

Településünk következő írásos emléke már a második Anjou-uralkodó, I. (Nagy) Lajos uralkodásának idejében, 1345-ben keletkezett, amikor egy bizonyos Miklós nádor birtokában volt a település. Gilétfi Miklós nádor a Széchyekhez hasonlóan hű alattvalója volt a királynak és személye Dunakeszi történetének egy érdekes fejezete. Pozsony vármegyei birtokos családból származott, mely jelentős zászlós urakat vonultatott fel a XIV. században. A család őse egy Gilet nevű nemes volt, aki valószínűleg Pozsega vármegyéből származott. Pályafutását 1335-ben bajmóci várnagyként kezdte, mely tisztséget 1352-ig viselte, de 1339-től 1342-ig túróci ispán is volt, azaz még Károly Róbert uralkodása alatt (1308-1342) magas tisztségeket töltött be. Pályájának csúcsa azonban Nagy Lajos király személyéhez kötődött, aki 1342 szeptemberében az ország nádorává és a kunok bírájává nevezte ki. Gilétfi hűséges ura volt királyának, az uralkodói családhoz való közelségét bizonyítja, hogy 1343-ban kíséreként részt vett Erzsébet királyné (Nagy Lajos édesanyja) itáliai útján és az avignoni követségnek is tagja volt. 1346-ban Nagy Lajos öccse, Endre meggyilkolása ügyében követként Itáliában járt, de a tengeren a velenceiek elfogták és Arbe (Rab) szigetére zárták, ahonnan a későbbiekben sikerült megszöknie. Két évvel később magának a királynak az eskütársa volt a velenceiekkel kötött fegyverszünetnél. 1350-ben, Lajos első nápolyi hadjáratában a nagy létszámú magyar előhad parancsnoka volt. Ugyanebben az évben fiaival együtt megalapította a porvai pálos kolostort. 1352-ben számos családtagjával együtt a második nápolyi hadjáratban is részt vett. Az udvarnak tett szolgálataiért számos birtokot kapott, elsősorban a Felvidék nyugati részén. A nádori címet – amely a király után a második legmagasabb méltóság volt – 1356 januárjáig viselte, amikor valószínűleg betegsége miatt visszavették tőle azt, majd Gilétfi ugyanazon év márciusában meghalt. Gilétfi Miklós tehát csak egy bő évtizedig volt Keszi birtokosa, halála után ismét a Széchyeké lett a terület.

Az Anjou-kor legjelentősebb mozzanata azonban nem az évtizedekig a területet birtokló Széchyekhez, még csak nem is Keszihez kötődik, hanem az 1328-as évszámhoz, amikor először jelentkezett írott formában Alag (Olugh) neve. Az okiratból megtudjuk, hogy az Alagot birtokló Alagi-i Bacsó (Bocho de Olagh) Pest megye egyik szolgabírájaként működött. A család nem volt olyan tehetős, mint a Széchy vagy a Gilétfi família. Legjelentősebb birtokuk Alag volt, amelyet családnévként is felvettek. Azt, hogy mióta birtokolták Alagot nem tudjuk, de az biztos, hogy maga a település már az Árpád-korban létezett, körtemplomával együtt. Az Alagiak generációkon keresztül itt éltek, egészen a XV.

század közepéig voltak birtokban. Családfájuk szinte kibogozhatatlan, mivel a leányágon idekerültek is felvették az Alagi nevet. Az Anjou-korból Bacsón kívül még Alagi Kozma neve ismert, aki az 1360-as években pereskedett egy Lóránd nevű budai polgárral Harkyan (a mai Sikátorpuszta) földjéért. Az Alagiak egyébként híresek voltak a földekért folytatott pereikről, ami miatt számos oklevélben fennmaradt a nevük. Némely per évtizedekig is eltartott.

Luxemburgi Zsigmond kora

Luxemburgi Zsigmond (1387-1437) uralkodásának idején Alagot jórészt a kismemesi Alagi család birtokolta. A szerteágazó rokonsággal rendelkező família tovább folytatta évtizedes birtokvitáit: 1388-ban Pető fia Tamás tiltakozott az ellen, hogy a nőági leszármazott Gecsei Miklósnak a Mihály fia Imre telkétől a Zúgóvízig és a Hidegkútalja nevű rétig terjedő földet átengedje. A pereskedés megismert tényénél fontosabb adat az a két helynév, amellyel a per alatt lévő földet meghatározták. A Zúgóvíz pontos helyét sajnos nem tudjuk megállapítani, de Hidegkútalja a mai Alagi major délnyugati szélé melletti kisebb vizenyős földterületnél lehetett. A periratokban a következő korabeli helynevek szerepeltek: Hidegkút, Hidegkútalja, Zúgóvíz, Kissziget (Hidegkúttól nyugatra helyeződött), Homokkút (Kisszigettől északra terült). A szövevényes per végül 1398-ban megegyezéssel zárult.

A következő 1406-ból származó forrás már Kesziről szól: a település első írásos említése okán ismert Seywredusnak a fia Erdő, az 1300-as évek elején fiúgyermek nélkül hunyt el, így a família elvesztette Keszin lévő birtokait. A család azonban csak férfiágon halt ki, mivel Erdőnek volt egy lánya, Ágnes. Ágnes azonban apja halála és a birtokjog Széchyekre történő átszállása idején nem kapta meg az őt megillető részt, a leánynegyedét. Ezt mintegy nyolcvan évvel később követelte fiai számára a birtokban lévő Széchyektől Ágnes unokája, Csévi András, aki Mária királynő ajtónálló mestere volt. A leánynegyed, az ún. quarta puellaris lényege az volt, hogy a középkori gyakorlat szerint bár a női leszármazottak nem örökölhettek teljes jogon – sőt Magyarországon a lányok kezdetben egyáltalán nem örökölhettek – a női leszármazottakat is megillette az örökség negyede. A magyar jogba egyházi közvetítéssel került be ez a gyakorlat, először az Aranybulla (1222) rögzítette a lányok jogát apjuk örökségének a negyedére. Eleinte ezt a teljes vagyonra értelmezték, majd a XIV. századtól kezdve az lett az általános elv, hogy a leánynegyed az ősi és szerzett vagyont terhelte, míg a vásárolt vagyomból a lányok a fiúkkal egyenlő részben örököltek. A leánynegyed azonban az összes lányt együttesen érintette, azaz az örökös negyedét osztották

annyifelé, ahány lánya volt az örökgyónak. Korán kialakult az a gyakorlat is, hogy az örökséget nem a birtokokkal, hanem ingóságokkal vagy pénzzel fizették ki. Ez történt Ágnes örökségének a kifizetésekor is, amit Zsigmond király 1406. február 10-i oklevele tanúsít. Eszerint az akkori tulajdonos, Széchy Miklós, a királynői ajtónállómester Csévi András fiait, Miklóst és Jánost 200 aranyforinttal elégitette ki dédanyjuk, Ágnes után járó örökségükből. Az 1406-ban zajlott per és ítélete a leánynegyed jogának szép példája helytörténetünkben.

Az ekkor tulajdonosként említett Széchy Miklós a család ún. felsőlendvai ágának a sarja volt, apja – II. Széchy Miklós – Nagy Lajos királynak szolgált hadvezérként és nádorként. Széchy Miklós életét jelentősen meghatározta házassága, amelyet id. Garai Miklós nádor lányával, Ilonával kötött. Ilonától négy fia és két lánya született, bár egyes források csak négy vagy öt fiút említenek. Széchy pályafutása, mely kevésbé volt jelentőségteljes, mint apjáé, főleg a család ősi, felsőlendvai ágának központja köré, a Dunántúlra terjedt ki. Testvéreivel együtt 1391-ben megkapta a szentgotthárdi apátság kegyuraságát, 1402-ben zalai ispán, 1403-tól 1405-ig a veszprémi püspökség kormányzója, 1406 és 1409 között ajtónállómester, 1406-tól 1408-ig vasi ispán, 1408–10 tárnokmester, majd 1411-től 1415-ig ismét vasi ispán volt. Házasságánál fogva Széchy a koronáért folyó harcokban a Garai-párthoz tartozott, és talán neki volt köszönhető, hogy a korábban ellenséges Széchyek mindegyike megbékélt a Garai-párttal. Mindezekon túl Miklós a Siklósi Liga és a Sárkányrend tagja is volt. Mivel testvérei fiúgyermekének magvaszakadt, tőle származott tovább a Széchy család felsőlendvai ága.

III. Széchy Miklós Keszit apjától örökölte, de ennek pontos idejét nem ismerjük, csak azt, hogy 1406-ban, a leánynegyed kifizetésekor már biztosan az övé volt. A birtok később elkerült tőle, de később újra megkapta azt, amikor Zsigmond király adományaként nyerte el Szóddal és Göddel egyetemben. Az adománylevél 1415. március 27-én a konstanzi zsinaton kelt, és kiemelte Miklós érdemeit, amelyet Zsigmond német-római császárrá való koronázásáért tett. 1419-ben aztán Széchy elcserélte Keszit apósa, Garai Miklós szentmártoni birtokára, ezzel véget ért a Széchyiek százkét évig tartó Keszihez kapcsolódó története.

A fennmaradt írások szerint Széchy Miklós 1429-ben vagy 1432-ben halt meg. Apósának, Garai Miklósnak még megmaradtak az 1419-ből származó keszi birtokai, sőt Alagon is birtokolt földeket, amiről 1432-ből származó végrendeletéből tudunk.

Garai Miklós Zsigmond király hű embere és nádora (1402–1433), a kor legjelentősebb főura, a Dorozsma nemzetségből származó főnemesi családban született 1366 körül. Őse IV. Béla kardhordozójaként kapta a család központjának számító Gara várbirtokot 1269-ben. Apja a garai csatában esett áldozatul a Zsigmond trónkövetelőjeként fellépő nápolyi Károly

magyarországi híveinek, a Horvátiaknak, akik később fejét Nápolyba vitték. Garai III. Miklós innentől kezdve Zsigmond rendíthetetlen híve és támasza lett. Macsói bánként több sikeres hadjáratot vezetett a Horvátiak ellen, valamint többször harcolt a szerbek és a törökök ellen is. Dalmát-horvát bánként (1394–1402) legyőzte László nápolyi király magyarországi híveit. 1401-ben, amikor a trónkövetelők elrabolták Zsigmondot, ő szabadította ki a királyt siklósi fogságából. Hűséges szolgálatait a király bőkezű adományokkal jutalmazta, halálakor (1433) mintegy 16 vár, 10 kastély és mintegy 700 mezőváros és falu, köztük Keszi és Alag birtokosa volt. Birtokait még életében (1432) felosztotta fiai, Péter és László között. Arról nincs tudomásunk, hogy Alagot melyik fia örökölte, de a Garaiak még évtizedekig birtokban maradtak a faluban.

A Garaiak megjelenése mellett az Alagi család továbbra is birtokolta a falu nagy részét, a főúri család birtoklása azonban komoly jelentőséggel bírt a településen. Valószínűleg a Garaiakhoz köthető ugyanis az Alagi majorban lévő templom gótikus stílusban történő kibővítése, mivel a köznemesi Alagi családnak nem lett volna anyagi forrása egy ilyen mérvű építkezéshez. Alagon közben más birtokosok is feltűntek: 1437-ben budai polgárok, Porkoláb János és testvére Bálint szereztek négy jobbágytelket, valamint egy Fóttal határos rétet. A területet Alagi Miklós és Alagi Tamás özvegye zálogosította el a Porkoláboknak, az előbbi fiának tiltakozása ellenére. Az eseményből is látszik, hogy az Alagi család ekkor már az elszegényedés útjára lépett és nem szerezte, hanem elvesztette az alagi földeket.

A sorozatunk következő részében megismerhetjük a Hunyadiak korának helytörténeti vonatkozásait, azét az időszakét, amelyben nem csak az ország, hanem a középkori Alag és Keszi is virágkorát élte.

A Hunyadi- és a Jagello-kor

A Hunyadiak és a Jagellók kora 1440-es évektől az 1526-as mohácsi csatavesztésig tartott a magyar történelemben. A korszak elejéről elsősorban Alagról vannak írásos forrásaink, ahol tovább tartott az Alagi család elszegényedése, birtokvesztése. Az ekkor ugyanis már több mint száz esztendeje itt birtokban lévő család kénytelen volt a Mikebudai Bekes családnak elzálogosítani földjeinek nagy részét (1455). Ezt később egy újabb zálogosítást követte, amikor a gyermek nélküli idős Alagi Miklós 1472-ben unokahúga, Kürthy Katalin férjének, Mikófalvy Bekény Dénesnek zálogosította el birtokait. Ez a zálog a néhai Alagi Menyhért és Alberti Miklós 8 jobbágytelkét, továbbá saját telkeit és egyéb birtokokat is érintette. Az öreg Alagi Miklós 1000 forintot kapott a zálogért, ami nagyon nagy összegnek számított a korban.

Mikófalvyék magukhoz vették budai házukba az idős Alagit és tíz év múlva, annak halála után végleg rájuk szállt a földterület tulajdonjoga. Az ügyetet később a család több tagja, így Alagi Mihály és a nőági leszármazott, Alberti Miklós is megtámadta. Az Alagiaktól megszokott hosszú per vette kezdetét, amely 1493-ban megállapodással látszódnak végződni, ugyanis ekkor Bekény Dénes a falu nyugati részén, az ún. plébániaegyház-soron, kész volt átengedni nyolc jobbágytelket a megegyezés fejében ellenlábásainak. A vita azonban később mégis eldurvult, amikor Alagi Mihály és Alberti Miklós – a váci püspök felbíztaására – tizenöt napon keresztül tartó halászzattal lehalászta Bekény nagyobbik halastavát, amelyet az 26 évig épített, majd lerombolták a tavat. Sőt, birtokjoguk igazolására még okiratot is hamisítottak, majd pedig, hogy ne maradjon erről szemtanú, az iratot kiállító Korothnay ítélőmestert megölettek. Az Alagiak tehát igen dicstelen eszközökkel próbálták megtartani földjeiket, de a gyilkosság után lelepleződtek, és 1498-ban fő- és jószágvesztésre ítélték mind Alagi Mihályt, mind Alberti Miklóst, a teljes alagi birtok így Bekény Dénesé lehetett. II. Ulászló király később megegyelmezett a két elítéltnel és meghagyta életüket.

Mikófalvy Bekény Dénessel egy rendkívül tehetős, jómódú ember került birtokba Alagon, aki alkalmas volt arra, hogy a lecsúszott Alagiak helyett biztosítsa a falu fejlődését. Az új birtokos az ősi Bél nemzetségből eredő nemesi családból származott, első ismert előde Károly fia János volt, aki az 1246. évben Németit birtokolta. Dénes a család legismertebb sarja volt, miután megszerezte az Alagiak birtokait, valószínűleg családjának központját is Alagra helyezte, amelyet az is igazol, hogy ő maga is felvette az Alagi nevet. Azonnal új birtoka fejlesztésébe fogott, és a Mogyoródi-patak mentén valóságos víz- és csatornarendszert épített ki. A patakot több helyen felduzzasztotta, majd a földrajzi viszonyokat segítségül hívva három halastavat alakított ki a területen. Ezzel a korábban honos gabonatermesztés mellett egy új, komolyabb befektetést igénylő, de talán hosszabb távon nagyobb hasznot hozó gazdálkodási módot vezetett be. A felduzzasztott patakon vízimalom is működött, ami a földeken megtermelt gabonát őrölte. Ezekben az évtizedekben Alag falu rendkívüli gyarapodásnak indult, népességében növekedett, amit mutat az is, hogy a források többtucat faluként említik, ami az akkori népesedési viszonyok között (Budán 5000 fő lakott) jelentősnek számított. Szintén a viszonylagos bőségre és nagyobb népességre utal, hogy a falunak önálló plébánosa volt, amely szintén nem volt általános abban a korban. János papot 1473-ból említi egy forrás, mint aki alagi plébánosként egy haldokló halalos ágyánál felveszi annak végrendeletét. János papról későbbi, 1493-as és 1496-os írások is megemlékeznek. A fejlődés a falu templomán is megmutatkozott, amelyet Szűz Mária tiszteletére szenteltek fel. Valószínűleg a per megnyerése utáni időben, 1500 körül Bekény a

templom késő gótikus szentélyét újraboltoztatta. A források szerint ebben az időben Bekénynek már nem csak halastava és malma, hanem len- és kenderáztatója is volt a faluban, így az ötszáz évvel ezelőtti Alag középkori történetének virágkorát élhette. Bekény Dénes 1510 körül hunyt el.

Keszi esetében kevesebb forrásunk van a korszakból. Az előző számban említett Garai Miklós nádor után fia, László örökölhette a birtokot, aki apjához hasonlóan szintén nádorságig vitte. Az ő halála után fiára, Garai Jóbra szállt a birtok. Jób azonban fiatalon és gyermek nélkül hunyt el, és vele 1482-ben kihalt a Garai család nádori ága is, aminek következtében az egész Garai-hagyaték a koronára szállt, amelyet szinte teljes egészében Corvin János kapott meg. Corvin János I. (Hunyadi) Mátyás és Edelpeck Borbála boroszlói polgárlány fiaként született 1473. április 2-án Budán. Apja kezdetben papi pályára szánta, de Beatrix királynéval (1476-tól) eltöltött négyévi, gyermektelen házasság után törvénytelen származása ellenére Jánost akarta utódául. Ennek érdekében a király és anyja 1482-től fontos főispánságokkal járó várakkal, valamint jelentős uradalmakkal látta el. Apja halálakor, 1490-ben már Corvin János volt az ország legnagyobb birtokosa: 30 vár, 17 kastély, 49 mezőváros és mintegy 1000 falu tartozott uralma alá. A roppant méretű birtokoknak része volt Dunakeszi, akkori nevén Káposztáskesző is, amelyhez tehát a Garai-hagyatékból jutott hozzá 1482-ben. Corvin Káposztáskeszőt 1491-ben aztán továbbadta familiárisának és fő szövetségeseinek, Ráskai Baláznak. Ráskai a XV. század derekán születhetett a Gutkeled nemzetségből származó, Zemplén vármegyei köznemesi családban. Pályafutása szorosan összefüggött I. Mátyás királyéval, ugyanis neki köszönhette felemelkedését és a főúri családok közé való bejutását. Első komolyabb címéhez 1479-ben jutott, amikor Mátyás kamarása lett. Később megkapta a nagyon fontos és előkelő budavári udvarbírói címet is (1484–1492), amely jelezte, hogy királyának egyik fő bizalmasa volt. Közben Mátyás fiának, Corvin Jánosnak familiárisaként hat vármegye ispánja volt egyszerre. Ráskai király halála után is hű maradt urához, annak végrendelete szerint kitartott Corvin János herceg mellett a koronáért vívott küzdelmekben, a királyi címet eldöntő csontmezei csatában (1490. június 4.) Corvin egyik hadvezére volt. Azonban Báthori István erdélyi vajda és Kinizsi Pál alsó-magyarországi főkapitány szétverte Corvinnak a kincstárral és a Szent Koronával a Délvidék felé igyekvő seregét, így II. Ulászló lett a trón. A csata után Ráskai Balázs közvetített Corvin és II. Ulászló között. Ráskai Corvin bukása után jó viszony ápolt az új uralkodóval, így továbbra is fontos címeket töltött be.

A Káposztáskesző elnevezés arra utal, hogy a település akkoriban híres káposztatermő hely volt, jószerivel innen látták el az Udvar káposztaigényét, ami alapvető, szinte minden ételhez

használt zöldség volt a korban. Ráskai Keszit csak néhány évig birtokolta, mivel 1496-ban továbbadta (az oklevelekben Káposztáskeszi néven) új urának, II. Ulászló királynak. A település így újra a királyi birtok része lett, mint utoljára Luxemburgi Zsigmond uralkodása az idején.

Keszi és Alag történetét ezután alapvetően a török háborúk befolyásolták, amely során a falvak hódoltság alá kerültek, sőt a harcokban többször elnéptelenedtek.

A török kor

A mohácsi csatavesztéssel súlyos sebet kapott az ország: középhatalmi státusát elvesztette, katonai ereje meggyengült, a királyválasztás körüli megosztottság pedig tovább nehezítette a helyzetet. Valószínűsíthető volt, hogy a világ akkori legerősebbnek hadseregének tartott török haderő újabb támadásának hazánk már nem tud ellenállni és az ország területe megszállás alá kerül. Ez így is történt, Mohács után három évvel, 1529-ben a török Porta ismét bevonult Budára és feldúlta azt, de mivel a fő célja Bécs elfoglalása volt, nem sokat időzött itt. Újabb három évvel később ismét a császárváros ellen indultak, de ez a támadás a Dunántúlon zajlott, így elkerülte térségünket.

A Bécs elleni sikertelen próbálkozások után a török vezetés ismét Buda ellen fordult és 1541-ben – ezúttal véglegesen – elfoglalta az ország fővárosát, a Duna-Tisza közének és a Dunántúl keleti felének a megszállásával egyetemben. Ennek az eseménynek már közvetlen hatása volt településünk történetére, mivel Keszi és Alag is a hódoltság területére esett, pontosabban a budai vilajet uralma alá. Keszi már a hódoltság első idejétől elnéptelenedett, 1546-tól pedig a török adóösszeírásokban pusztaként szerepel kezdetben Káposztáskesző, majd 1590-től a török Armudluk néven. Alagot az 1546-os összeírás még a lakott települések között tüntette fel, 14 lakossal és négy portával. Ekkor Alagi Gáspár volt a birtokosa, de csakhamar Alag is elnéptelenedett, mivel 1559-ben már pusztaként említették. A birtokot még egy 1564-ben keltezett bejegyzés érintette, amikor a király néhai Veres János földjeit, köztük Alag pusztát Vitéz János egri kapitánynak adományozta. Ennek természetesen inkább csak szimbolikus jelentősége volt, mivel a kapitány ténylegesen nem juthatott hozzá amúgy is pusztaként álló birtokához, mivel az török fennhatóság alatt állt.

A két településről ezután csak a XVII. században hallunk újra, amikor a tízes években gróf Esterházy Miklósé lett Keszi, vagy ahogy akkoriban hívták, Káposztáskesző. Esterházy Miklós 1583-ban született a felvidéki Galántán, középnemesi, protestáns családban. Ő volt az Esterházy-dinasztia első nagy alakja, a család hírnevének megalapozója, egyben a fraknoi ág

őse, amelyet egyaránt neveznek hercegi vagy idősebb ágának is. 1612-ben feleségül vette Mágócsy Ferenc felső-magyarországi várkapitány dúsgazdag özvegyét, Dersffy Orsolyát, és ezzel a vagyontalan Esterházy Miklós hatalmas uradalmakat kapott hozományba. Ennek köszönhetően egy csapásra az ország legtekintélyesebb főurai közé emelkedett, valószínűleg Dunakeszihez is ezzel a házassággal jutott hozzá. Városunkat 1627. április 26-ig uralta, amikor a területet testvérének, Esterházy Pálnak adományozta. Pált, aki 1581-ben született, az Esterházy család kevésbé patinás zólyomi ágának a megalapítójaként tartják számon. Katonaember volt, életét a Habsburg-ház oldalán való harc töltötte ki a törökök ellen és az Erdélyi Fejedelemséggel szemben. Volt érsekújvári alkaptány, a bányavárosok előtti végvárak parancsnoka és tábornok. Katonai pályájának csúcsát a harmincéves háború alatt érte el, amikor a magyar seregek vezére volt.

Esterházy Pál nem volt sokáig Dunakeszi földesura, mert Keszi – Csömörrel és Szentmihályal egyetemben – 1630. szeptember 26-án eladta Buday Bornemissza Pának és Pilinyi Benedeknek. Mindkét új birtokos kismemesi családból származott, Pilinyi a Nógrád megyei Piliny (v. Pilény) helységről vette a nevét, de családjukról nem tudunk többet. Bornemissza idővel megvásárolta társa csömöri és szentmihályi részét 200 aranyért. Pilinyi Dunakeszitől szintén meg akart válni, ám később elállt ettől a szándékától. Ebből az adásvételi ügyből évtizedekig tartó per lett, amelyet Bornemissza örökösei zártak le, javukra. Bornemisszáék birtokossága alatt ismét lakottá vált a terület: 1638-ban és 1640-ben még pusztaként emlegették, amelyet a váciak használtak, 1643-ban azonban már Keszi lakóiról írtak a források, akik Vácról települtek ide. A falu idővel annyira megerősödött, hogy 1652-ben már önálló református gyülekezete és saját lelkésze volt, akit Károly Gergelynek hívtak. Keszi lakóinak azután 1653-ban menekülniük kellett, valószínűleg a szomszédos Fóton telepedtek le egy időre, de néhány év múlva (1656) újra a lakott települések között szerepelt városunk. Bornemisszának feleségétől, Toldi Katalintól egy lánya született, Anna, akit Wattay Pál vett feleségül. Bornemissza Pál halálával (1663) Keszi birtokjoga is Wattayra szállt át.

Wattay Pál szintén kismemesi családból származott, édesapja Wattay Gáspár, édesanyja Török Eötvös Katalin volt. Bornemissza Annával két gyermekük született: 1681-ben Pál és később János, akiről mindössze annyit tudunk, hogy 1723-ban halt meg. A falu az ő ideje alatt újra erőre kapott: Pongrácz György váci püspök 1675. évi Informatioja szerint Keszi katolikus volt és Demjéni István licentiatus működött ott. A licentiatusok világi emberek voltak, akik elsősorban a hódoltság területén, dolgoztak a főpásztor vagy a főesperes engedélyével (licenciájával) a szétvert egyházi rendszert helyettesítve. Összefogták a

közösségeket, felolvastak a Szentírásból, prédikációkat tartottak, majd később engedélyt kaptak a keresztelezésre, temetésre, valamint az esketésre is. A paphiány miatt nagy szükség volt közösséget megtartó munkájukra. A püspöki jelentéshez csatolt térképen Körtvélyeskeszi néven említették a települést, amelynek temploma a mai Kegyeleti temető helyén állt. Wattay Pál 1680-ban 10 körtvélyeskeszői jobbágya után fejenként 3 Ft-tal, 1 icce vajjal, 14 zsellérére pedig 1.5 Ft-tal és 1 meszely vajjal, a határban lévő halásztanya után pedig 4 mázsa vizával adózott a töröknek.

A Buda visszafoglalásáért folytatott harcok idején újra elnéptelenedett az 1683-ban még lakott település, ugyanis az 1690-es összeíráskor Köszi néven az elpusztult helyek között szerepelt.

Alagon más volt a helyzet, a falu a XVII. században nem tudott újratelepülni és a gyarapodni. Először Aszalay Erzsébet tűnik fel birtokosként, aki első férjével, Vámosy Istvánnal együtt 1640 és 1643 között többször tiltakozott az ellen, hogy a még akkor is puszta területet többen illetéktelenül használták. 1667-től második férje, Fekete László neve is szerepelt a peres iratokban, ő 1668-ban elkészítette feleségé birtokainak összeírását, amiben Alagot pusztaként említette. Az iratokból jól látszik, hogy a már lakott Keszi jobbágycsalád folyamatosan használták a parlagon hagyott alagi földeket. Aszalay örököse lánya, Vaji Ádámné Fekete Erzsébet lett, aki szintén nem tudta megoldani az alagi földek művelését, illetőleg Alag újratelepítését, így a pusztával kapcsolatos elbirtoklási perek továbbra is napirenden voltak. A viták egyik fő tárgya Alag északi határa volt, amelyet a Kesziek mind délebbre toltak és elkezdték a korábban határnak számító Csörsz-ároktól délre terülő földeket is használni. Alag tehát jószereivel az egész török hódoltság idején, de legalábbis 1559-től elhagyott pusztaként szerepelt, és mivel Keszivel ellentétben nem települt újra Buda visszafoglalása után sem, egyike lett annak a 40 Pest megyei falunak, amely áldozatul esett a török hódításnak.

A XVIII. sz. első fele

Buda elfoglalását (1686.) követően Pest megye falvainak nagy része a harcok miatt elnéptelenedve állt. A váci járás 40 települése közül egyedül Vác volt az, amelyik nem tűnt el végleg vagy vált hosszabb-rövidebb időre lakatlanná. Ennek legfőbb oka az volt, hogy bár Vác felszabadulása után (1684. június 27.) a szövetséges keresztény seregek három nap alatt elérték és felszabadították Pestet, Buda alatt megállt a front, így több mint két évig tartó állóháború alakult ki, amely teljesen elpusztította a környéket. A Buda visszavétele évében született összeírás szerint Keszi lakosai is elmenekültek. Egy két évvel később keltezett,

Tótfalu-i (ma Tahitótfalu) urbárium a 47 helybeli lakos mellett 7 dunakeszi lakost is összeírt, ezek szerint a kesziek többek között a harcoktól védett Szentendrei-szigeten találtak menedéket.

Az 1690-es népszámlálás során Dunakeszit Köszi néven a lakatlan települések közé sorolták és Alagot is pusztaként jelezték, mint ahogy a tárgyalt időszakban végig. Keszi birtokosa, II. Wattay Pál azonban nem télenkedett és hozzájárult az újratelepítéshez: Garammenti jobbágyokkal népesítette be birtokát, melynek köszönhetően az 1695-ben ismét a lakott helyek között szerepelt a település. 1701-ben már 39 család élt Keszin – ez jelentősnek számított a korban, azonban a Rákóczi-szabadságharc alatt ismét harcok színtere lett a vidék, amelyet az itt élő lakosság is megérezett, ugyanis a császári hadsereg rác szabadcsapatokkal kiegészülve többször végigdúlta a falut. Erről szólt a „Dunakeszi szegénység panasza” elnevezésű 1702-ben keltezett levél, amelyet a helyi lakosok írtak a vármegyének. Ebben részletezték azt, hogy a német seregek három ízben is beszállásolták magukat a faluba és őket 630 font (353 kiló) kenyérral, valamint a hozzá tartozó hússal kényszerültek ellátni, „sok özvegy, árva szemiből kieső könyvhullatás az egeket éri.” Ez alapján nem csoda, ha a település lakosai tevőlegesen is részt vettek a kuruc oldalon a harcokban: Pest megye kuruc katonáinak összeírásában azt olvashatjuk, hogy Szabó Máté ezredében Dunakesziről hatan harcoltak, közülük azonban csak Bujdosó Istókot említették meg név szerint. A mindig is fontos közlekedési utak mentén, központi helyen fekvő település a harcok miatt 1707-re ismét teljesen elnéptelenedett, a Mágócsy Mihály és Kis János által ekkor készített összeírás szerint egyébként a megye 110 településéből 52 pusztult el ez ebben az időben.

Az 1711-es szatmári béke után a település ismét benépesült. Az 1715-ös összeírásban 18 család lakta a falut, amely ekkor szerepelt először Dunakeszi néven. Ekkor már számos, később a település életében nagy szerepet játszó és most is gyakori családnévvel találkozhattunk, így: Budai, Hubina, Kurucz, Legindi, Lengyel, Sipos, Száraz, Tarcsai, Veres. Az 1715-ös év tehát újabb mérföldkőnek számított városunk történetében, hiszen innentől kezdve lényegében állandósult a neve és folyamatosan lakott volt.

Idővel változás történt a földbirtokos személyében is, mivel a Wattayak, akik az 1660-as évektől birtokolták a települést, továbbadták a falut báró II. Orczi Istvánnak. Orczi az 1680-as évek tájékán születhetett, a pontos dátumot nem ismerjük. Apja II. Orczi György, anyja Boda Julianna volt. Fiatal korában állítólag annyira hasonlított II. Rákóczi Ferenchez, hogy 1701-ben tévedésből a későbbi fejedelem helyett fogatták el a Habsburgok. A család eredetét a Dunántúlon kell keresni – ahol Orczi helység is található – Somogy megyében. Legelső ismert őse, I. Orczi György, I. Ferdinánd korában, 1550 táján élt. Istvánról először akkor

hallhattunk, amikor a török elleni harcokban Eugen herceg parancsnoksága alatt Temesvár és Pétervárad ostrománál a tábor élelmezéséért volt felelős. Később azzal tüntette ki magát, hogy Pero hatezernyi lázadó csapatát megbékítette, mely cselekedetért III. Károly király aranylánccal és érdempénzzel jutalmazta. 1719 körül a jászok kapitányává tették, ezt a tisztséget 22 évig viselte, később császári és királyi tanácsos, valamint a királyi táblának érseki táblabírája is volt.

1728-ban lett Dunakeszi földesura. Orczi nevéhez fűződik a dunakeszi Öreg-temetőben lévő, barokk stílusú Szent István király kápolna felállítása is, amely az új élet szimbóluma lehetett akkoriban. A legnagyobb kitüntetés 1736. július 5-én érte, amikor utódaival együtt báróságra emeltetett. Felesége Petrovay Zsuzsanna volt, akitől két fia, Kristóf és Lőrinc született. Orczi István 1741-ben halt meg. Ezután után nem sokkal örökösei továbbadták a dunakeszi birtokot gróf Grassalkovich Antalnak, a kor egyik legnagyobb földbirtokosának.

Grassalkovich 1694-ben született nem túl tehetős nemesi családban, Pécsen a ferencesekhez járt iskolába. Az iskolaévek után szerény hivatalnokként kezdte pályafutását, 1716-tól budai kincstári ügyész, majd négy évvel később már magyar királyi jogügyi igazgató volt. Ezekben az években roppant földbirtokhoz jutott az Újszerzeményi Bizottságban, elsősorban a Duna-Tisza közén. A Habsburg-házhoz való hűségének következtében számos tisztséget elért: 1731-től 1748-ig személynök, miközben megkapta a főnemesi rangot. 1736-ban bárói címet szerzett, 1743-ban pedig Mária Terézia adományozott neki grófi címet. 1748-tól kamaraelnök, három évvel később pedig már koronaőr volt.

Mária Terézia bizalmasának számított, az 1741. évi országgyűlésen közreműködött az uralkodó által a rendektől kért katonai segítség megszavazásában és Lotharingiai Ferenc kormányzóként való elismerésének az előkészítésében. Arad, majd Nógrád megye főispánja is volt, az ötvenes években Mária Terézia „valóságos belső titkos tanácsosa” és főlovászmestere. Mint kamaraelnök jelentős mértékben előmozdította a német betelepítést. Gödöllőn és Hatvanban kastélyt, Máriabesnyőn zárdát épített.

Grassalkovich Gödöllőn rendezte be a család központját, amely köré óriási uradalmat épített falvak tucatjaival. Dunakeszit is az 1743-ban megvásárolt Gödöllői uradalom kiegészítéséhez, kiszélesítéséhez vette 1746-47 táján. Alag földjeit, amely ekkor pusztán, elhagyottan állt, szintén ekkortájt vásárolta meg. Nevéhez számos, a település fejlődését elősegítő cselekedet társult: elsőként az egytornyú, barokk stílusú Szent Mihály templomot építette fel, annak a réginek a helyére, amelyet a török hódoltság után épített a falu. Az alapkövet 1752. májusában rakták le, két évvel később elkészült az egyhajós templom két oltára, a S. Michaeli Archangelo és a S. Francisco Seraphico is. Az épületet 1756. szeptember

29-én szentelték fel Szent Mihály tiszteletére, az első plébános Leszkovszky János volt, aki még 1748-ban került Dunakeszire Grassalkovich Antal kérésére. A Szent Mihály templom 250 éves jubileumát tavaly jubileumi évvel és püspöki szentmisével ünnepelte az egyházközség és a város.

A XVIII. század második fele

A XVIII. század második felében folytatódott az a lassú, de biztosnak nevezhető fejlődés, amely a Rákóczi-szabadságharc után jellemezte a települést. A Szent Mihály templom felépítése (1756) tovább növelte a község megtartó erejét, melynek lélekszáma folyamatosan emelkedett.

Egy 1760-as összeírás adatai szerint már 82 család lakta Dunakeszit, többségük jobbágy volt. Az ő helyzetükről számolt be a falu főbírája, Mogony Gergely és falu jegyzője, Gulyás Mihály, egy 1767-ben kelt szövegben. Ebben leírták, hogy a község a Grassalkovich-család uralma alatt szépen gyarapodott, elhagyott hely nem volt benne. Ha új jobbágy érkezett a faluba vagy egy réginek kell vályogtéglából vagy vert földből felépíteni a házat, a földesúr kisegítette őt ingyen fával, valamint 6 forinttal és 6 kiló búzával. A falu egész határát a jobbágyok művelték, a földesúrnak saját gazdasága nem volt. A földek többsége legelő volt, amelyen szarvasmarhát tartottak. Mivel kevés volt az alkalmas terület, az alagi pusztákat is igénybe vették Grassalkovichtól, amelyért évente 500 forintot kellett fizetniük. A kisebb területen elhelyezkedő szántók két darabban voltak, és kukoricát, valamint búzát vetettek rájuk. Az irat szerint a jobbágyoknak robotolni nem kellett, de minden évben 500 forint cenzust, valamint 64 icce vaját, 500 db tojást, 300 db tyúkot és 12 db ludat kellett fizetni Grassalkovichnak a szántók használatáért. Az irat szerint a jobbágyoknak sok gondot jelentettek a dunai áradások, amelyek egyes években elmosták a szántóföldi növényeket, de voltak más nehézségek is: „emellett hellységünk ország uttyába lévén, az vásárookra nagy falkákkal által menő marháktul nagy károkat szenvedünk, úgy nem különben szüntelen transenna (katonai átvonulás) bennünket érvén, ez által terheltetünk.” Az 1767-ben kelt iratból kiderült, hogy a földesúrra eddig nem kötöttek urbáriumot, azaz olyan szerződést, amely a jobbágyok kötelességeit és jogait is írásba foglalta volna. Ezt a hiányosságot 1770. március 20-án pótolták, aminek értelmében az egész telkes jobbágyok – a jobbágyság legtehetősebb, legnagyobb földdel rendelkező rétege – évente 52 napi marhás vagy 104 napi kézi robottal, hat font kenderfonással, egy icce vajjal és 12 tojással voltak kötelesek szolgálni

a földesúrnak. Egy egész telek tartozéka két pozsonyi mérőre való belső telek (nagyjából egy hold), 38 és fél hold szántó, valamint másfél embervágó rét (megközelítőleg 1800 négyszögöl) volt. Az urbárium szerint tizenegy ilyen gazda volt Dunakeszin, név szerint: Bellok Mátyás, Budai András, Dávid János, Ilovai János, Kürty György, László István, Mogony Ferencz, Száraz Mátyás, Szécsényi Pál, Sziráky János és Vörös Mihály. A féltelkes jobbágyok – összesen 26 család – fele ekkora földdel rendelkeztek, így az ő kötelezettségük értelemszerűen is fele akkora volt. A falu társadalmának harmadik kategóriáját a házas zsellérek jelentették, akiknek csak a házuk körüli belső telkük volt, szántóval, legelővel nem rendelkeztek. Az urbárium 58 ilyen házas zsellért nevez meg, ők a tehetősebb gazdáknál vállaltak napszámot, abból tartották el a családjukat. A földesúr felé nekik – a telkük után – 18 napi kézi robotot kellett teljesíteniük.

A kor jelentős eseménye volt a plébánia épületének felépítése: 1769-ben Manigay György lett a plébános és még abban az évben felépült a plébánia épülete a Szent István utcában. Az épületet, amely ma is plébániaként szolgál, később többször kibővítették, átalakították.

A Szent Mihály templom és plébániájának felépítésén kívül valószínűleg Grassalkovich György nevéhez fűződik az első iskola beindítása is. Erről az 1771-es országos iskolai összeírás tudósít, amelyet Bojóky József főszolgabíró végzett el a Váci járásban a Helytartótanács megbízásából. Az összeírásból többek között kiderült, hogy Dunakeszinek egy iskolája van, amelyben 1770 óta Gogolák György viselte az iskolamesteri tiszteletet. Gogolák mintegy kilencven gyermeket – fiúkat és lányokat vegyesen – tanított írni és olvasni magyar, ill. latin nyelven. Minden tanulója katolikus volt, így katekizmust is oktattott nekik, valamint a plébánia kántora is volt. Az iskola helyéről pontos adataink vannak, az egykori piactér északi felén működött egy kis nádfedeles parasztházban. A feljegyzések szerint Gogolák György a tanításért évi 10 forintot kapott (nagyjából öt mázsa búza árát), a kántorságért pedig párbért. Voltak természetbeni juttatásai is: őszi vetésű termény, egy közepes nagyságú kőso, egy szekér széna. A főszolgabíró jelentése szerint Dunakeszin az iskolamesteri állás „emberemlékezet óta létezik”, így csak valószínűsíthető, hogy Grassalkovich Antal és nem elődei hozták létre az iskolát.

Az iskolai összeírás évében, 1771-ben elhunyt I. Grassalkovich Antal. Birtokossága alatt indult igazi fejlődésnek a település, hiszen az új templomon, a plébánián és az iskolán felül vízimalmot is építtetett a Dunához közel, azon a területen, amelyet azóta is Malomároknak hívnak, valamint az ő nevéhez fűződik a Révcsárda megépítése is, amely a dunai hajóvontatók kedvelt pihenőhelye és istállója volt. Végrendeletében elsőszülött fia részére két

majorátust alapított: a gödöllői és hatvani uradalmat; a lányok a komjáthi uradalmat kapták. Dunakeszi a gödöllői uradalomhoz tartozott, így az első szülött fiúra, Antalra szállt a birtoka.

II. Grassalkovich Antal 1734. augusztus 24-én született Gödöllőn, gróf I. Grassalkovich Antal és báró Klobusiczky Krisztina fiaként. Már 21 éves korában (1755) kinevezte Mária Terézia kamarai tanácsossá, majd három év múlva császári és királyi kamarássá. 1758 májusában feleségül vette gróf Esterházy Miklós tábornagnak, Eszterháza építőjének és gróf Weissenwolf Máriának a lányát, Anna Máriát. Mostohaanyja halála után (1781) vehette birtokba apja teljes hagyatékát, így Dunakeszit is. Dunakeszivel kapcsolatban kevés adatunk van személyéről, azt azonban tudjuk, hogy révjogot szerzett a Horányi réven, ami azt jelentette, hogy a rév használatáért fizetni kellett neki.

A lakatlan puszták benépesítésére, az utak javítására és építésére, ill. a lótenyésztés fejlesztésére nagy gondot fordított, utóbbi érdemeiért II. József királyi főlovászmesterré nevezte ki. A porosz háború idején sereget állított ki, amiért később őt és első fiát a király nagyméltóságú címmel osztrák és birodalmi hercegi rangra emelte, ill. mindkét nembeli utódainak birodalmi, majd cseh honosságot adományozott. Grassalkovich Antalnak jelentős adományai voltak: apja alapítását, Besnyőt kedvelte, támogatta, mint pozsonyi lakos anyagilag segítette a város törekvését, amikor az színházat akart építeni. Jóindulatú ember volt atyjának nagy tehetsége és kiváló tulajdonságai nélkül. Nem tudott gazdálkodni, a fényes és költséges életmód még az ő horribilis jövedelmét is kikezdte. Házasságából három lánya és egy fia született. Grassalkovich 1794. június 5-én hunyt el Bécsben, özvegye 26 évvel élte túl. Mindketten Ivánkán temetkeztek, ahol Antal ifjú éveit élte. Halála idejére Dunakeszi jelentősen gyarapodott: a faluban már 163 család lakott, 119 ház állt itt és az összlakosság 743 fő volt. A település magva a jelenlegi Városháza és Szent Mihály templom közvetlen környékére terjedt ki, a zsellérek lakóhelye az Alsó- és Felső-Tabán volt, amelynek területét ingyen használhatták. II. Grassalkovich Antal halála után fia, III. Antal lett a földesúr.

A reformkor

III. Grassalkovich Antal 1771. április 12-én született, édesanyja gróf Esterházy Anna Mária volt. A koraszülött, gyenge egészségű gyermeket Bécsújhelyen nevelték, 1790. november 4-én nyerte el az első méltóságát: II. Lipót kamarássá nevezte ki. 1793. november 25-én feleségül vette herceg Esterházy Leopoldinát, a házasságból gyermekük nem született. Mindössze 23 éves volt, amikor atyja halála után az örökség, a kettős, hatvani és gödöllői majorátus – benne Dunakeszi is – reá szállott. Ezek a javak azonban adósságokkal voltak

terhesek, amelyek egyre súlyosabb kamatterhet róttak a grófra, aki fiatal korában megpróbált ügyes gazdálkodással szabadulni azoktól. A feljegyzések szerint Bajára vásárjogot, Dunakeszire pedig révjogot szerzett, ami komoly bevételeket jelenthetett.

Birtokossága alatt Dunakeszi, ha megtorpanásokkal is, de tovább haladt a fejlődés útján. Az 1804-es népszámlálás szerint 830 lakosa volt, de a napóleoni háborúk és az azt követő európai recesszió visszavetette a fejlődést, ennek megfelelően a lakosságszám 1812-re 757-re esett vissza. Csak a tízes évek végén indult meg újra a növekedés, amelynek eredményeként 1818-ban a Blau-házban két osztállyal bővítették a községi iskolát, azonban 1819-ben is még csak 802 lakosa volt a településnek, tehát még mindig kevesebb, mint a századforduló idején. Az 1819-es év mégis nagy jelentőségű volt, mivel ebben az évben népesült be újra Alag puszta is, amely a török hódoltság óta lakatlanul állt. Két családdal, összesen 12 fővel kezdődött újra az élet Alagon. Az 1820-as évek már ismét a töretlen fejlődés időszaka volt, az 1828. évi összeíráskor Dunakeszin 280 igásökör, 100 hámos ló, 76 fejős, 23 meddő tehén és 27 sertés után adózott a település 129 adófizető háza, valamint az adózók között volt még öt mesterember is. Ennek eredményeképpen 1830-ra már 982 fő lakta Dunakeszit, Alagot pedig 18. A lakosságszám ezután mintegy negyedszázadon át stagnált, amelyben nagy szerepe volt annak, hogy a falu földjei a kor termelési technikái mellett – rideg szarvasmarhatartás, háromnyomásos búzatermesztés – nagyjából ezer főt voltak képesek eltartani. Az 1828-as adóösszeírásban mindössze öt iparosmester szerepelt, ami azt mutatja, hogy szinte kizárólag a mezőgazdaságból éltek az emberek.

Kisebb mértékben, de bizonyára szerepet játszhatott a lakosságszám megtorpanásában magas csecsemőhalandóság is, a nagyobb járványok szerencsére ebben a korszakban elkerülték a falut, illetve viszonylag kevés áldozatot szedtek. Ilyen volt példának okáért az 1831-es kolerajárvány is, amely az orosz-lengyel háborúban ütötte fel a fejét, majd az év júliusában terjedt át Magyarországra. Szépp Mihály dunakeszi plébános feljegyzései szerint a kolera Nagyboldog Asszony ünnepén (augusztus 15.) jelent meg a községben, amikor egy palotai özvegyasszony rosszul lett a templomba ájtatoskodás közben. Ő a hazafelé tartó úton már meg is halt, csak úgy, mint sokan Palotán. Dunakeszin is többen megfertőződtek, de csak két halálos áldozat volt. Valószínűleg a járványnak volt köszönhető, hogy 1832-ben a falu szélére, a Fő út mellé helyezték ki a temetőt, és a mai Szent István Általános Iskola helyén lévő korábbi bezárták.

Időközben a falu birtokosa, III. Grassalkovich Antal anyagi helyzete nagyarányú, pazar költségei, a régi adósságok nagy kamatai és az újabb drága hitelek miatt idővel erősen megrendült. 1827-ben már adósságait nem fedezték javai és csődbe jutott. Uradalmainak

zárgondnoka rokona – herceg Batthyány – lett, akinek gondossága elég fényes életet biztosított Grassalkovichnak. Ezután is szívesen adakozott a hozzá fordulóknak: az 1838-as pesti nagy árvíz idején a gödöllői uradalomból naponta 400 kenyeret, lisztet, burgonyát és hüvellyest szállított a bajbajutottaknak. A Magyar Tudományos Akadémiának jelentékeny összeget adományozott, és a Magyar Nemzeti Múzeum, ill. a Nemzeti Színház is az általa ajándékozott telken épült fel. Grassalkovich Antal utolsó éveit betegségben töltötte, 1841. szeptember 29-én halt meg Gödöllőn. Holttestét anyja és apja mellé temették az ivánkai sírboltba. A birtokok feleségére, Esterházy Leopoldinára szálltak, de a nagy adósságok erősen megkötötték az asszony kezét. A források azonban még feljegyzik, amikor 1843-ban Esterházy Leopoldina hercegnő kétszárnyú ablakokat, zsalugátert és belső spalettát csináltatott a dunakeszi plébánia ablakaira. Emellett kőműves munkákat is végeztek, melynek köszönhetően az egész plébánia megújult, valamint kijavították az istállókat is.

A korszak vége felé újabb, jelentős változás érte el a települést. Már az 1836/37. évi országgyűlés törvényt hozott az első magyarországi vasútvonal megépítéséről. Több terv is versengett a megvalósításért, legfőképpen a Sina Simon bankár által vezetett társaság, amely a Bécs-Győr és a Rothschild bankház, amely a Pest-Pozsony vasútvonal építését szorgalmazta, akikhez csatlakozott Szitányi Ullmann Móric pesti nagykereskedő is. Ullmann 1837. november 14-én engedélyt kapott a Pest-Pozsony vasútvonal előmunkálataihoz, melynek megtervezéséhez Charles F. Zimpel amerikai főmérnököt kérte fel. Zimpel 1838 júniusában készítette el a Pest-Vác vasútvonal részletes tervét, amelyet benyújtottak a helytartótanácsához. Egy évvel később Ullmann kezdeményezte a vasútépítő társaság részvénytársasággá alakulását, de a kibontakozó gazdasági válság hátráltatta a munkát. Az 1840-es osztrák pénzügyi válság mindezen túl a rivális Sina bankházat arra kényszerítette, hogy beszüntesse a Bécs-Győr vasútvonal munkálatait, így csak a balparti vasút építése maradt napirenden, amelyet az országgyűlés 1840-ben támogatott. Az anyagi problémák azonban csak 1844. március 13-án tették lehetővé, hogy a helytartótanács hét évre szóló kizárólagos építési joggal engedélyezze a Magyar Középponti Vasúttársaságnak a vasútépítést az osztrák határ–Marchegg–Pozsony–Érsekújvár–Vác–Pest, valamint a Pest – Debrecen fővonalon, illetve az innen Komárom, Arad, Nagyvárad és Rakamaz felé vezető szárnyvonalakon. Az építkezés a Pest-Vác vonalon indult meg 1844 őszén és egész télen folyt az alapozó földmunkákkal. A munkálatokhoz igénybe vették a környékbeli jobbágyok erejét is, akiknek olyan jó napibért fizettek, amely többszöröse volt a földeken keresett fizetségnek. Tavasszal már a kavicságyat terítették, amelyre felhelyezték a talpfákat és a sínparokat, emellett állomást építettek Pesten, Palotán, Dunakeszin és Vácott. Az első

próbamenetet 1845 novemberében volt József nádor és családja jelenlétében Pest és Palota állomások között. A Vácig tartó vonal hatósági bejárását 1846. július 5-én tartották, majd július 15-én délután 4 órakor megindult az első, mintegy 350 utast szállító különvonat, amelyet két gőzmozdony, név szerint „Buda” és „Pest” vontatott. A szerelvény Palotán megállás nélkül haladt tovább, Dunakeszin pedig 10 percet tartózkodva vizet vett fel, majd Vácig meg sem állt, ahol viszont tűzvész pusztított a városban, így a betervezett beszédek és a fogadás elmaradt, és az utasok rövid pihenő után visszaindultak Pestre. A közforgalom számára másnap nyílt meg a vasút, amely az 59 perces Pest–Vác utat szalonkocsiban 1 forint 30 krajcárért, I. osztályon 50, II. osztályon 30, III. osztályon pedig 20 krajcárért kínálta az utasoknak.

A vasút nemcsak alkalmi munkát adott a dunakeszieknek, hanem alapvetően segítette a község későbbi fejlődését, gyarapodását.

1848-49

A forradalom és a szabadságharc eseményei alól Dunakeszi sem vonhatta ki magát, köszönhetően annak, hogy a főváros közelében, fő közlekedési út és az újonnan épült vasút mentén feküdt. Az első ismert katonai cselekmény októberben történt, amikor újonc magyar tüzér honvédek jelentek meg a faluban. Zachar József kutató szerint valószínűleg a szeptember végi váci gyülekezésre rendelt 18. honvéd zászlóalj valamelyik alegysége tartózkodott néhány napot a településen. A falu akkori plébánosa, Szigethy Kilián így írt az esetről a *Historia Domusban*: „Október hónapban Dunakeszin voltak magyar tüzérek, láthatóan újoncokkal, akik az igen rossz erkölcsükkel, nagy istenkáromlásaikkal rossz példával voltak kiváltképpen mindkét nembeli fiatalság számára. Nem is annyira a házakban és az utcákon, hanem a helyi templomban vasárnap és ünnepnap történtek ezek a dolgok, ami hallatlan és veszélyes! Végül Vácon orvosolták ezt és megérkezett a rendelet, hogy Dunakesziről az említett katonaságot el kell küldeni.”

A plébános érzékelhetően nem szimpatizált a forradalmi történésekkel. Az olvasott és a történelmet ismerő Szigethy gondolataiban bizonyára élénket éltek tanulmányai a Nagy Francia Forradalomról és az azt követő terrorról, amely nem kímélte az egyházat és az egyházi embereket sem. Ennek fényében máskor így ír: „Ebben az áldatlan évben hatalmas robajjal feltört a féktelen szabadság, ami még jobban befurakodott a nép, a hívek lelkébe és egyesek már (mindazonáltal a dunakeszi hívek hírnevéért itt meg kell mondani, hogy csak a hívek egy része) nem akarták támogatni az egyházat, nem akarták fizetni a párbért, sem más

dolgokat teljesíteni, amelyeket pedig a canonica visitatiók elrendeltek. (Így nekem kellett a temető terhét vállalnom ebben az évben.)” A párbér elmaradása komoly gondot okozhatott a plébánosnak, így nem véletlen, hogy a kialakult új helyzetnek csak a veszélyeit látta és jobban megfelelt volna neki az egyházat kiváltképp támogató Habsburg-ház uralma. A Historia Domusban később megemlíti, hogy hívei közül többen hazaárulónak tartják kijelentéseikért.

Legközelebb decemberben jelentek meg honvédcsoportok a faluban, köszönhetően a nagy erejű császári támadásnak, amely Buda és Pest ellen irányult. A támadás hatására Kossuth elrendelte a pesti csapatok Vácra csoportosítását és a kormány Debrecenbe költöztetését. A csapatmozgások Dunakeszit is érintették, sőt – mivel a dunai átkelőket megerősítették – egy egység a horányi révet is biztosította. A magyar csapatok zöme január 4-ről 5-re virradóan haladt át Dunakeszin Görgey Artúr parancsnoksága alatt. A magyar utóvédet Peczel Mór serege adta, akik utolsónak hagyták el a fővárost és január 6-án keltek át Dunakeszin Vác irányába, fölszaggatva maguk mögött a vasútvonat sínjeit. Utánuk egy nappal már megérkeztek a császári csapatok is. A plébános így írta le mindezt: „Ki nem tud arról, hogy rögtön az év kezdetén hazánk igen szomorú állapotba került. Sok és még több próbát és bajt kellett elszenvednie. Emellett az átvonuló katonaságtól zaklatásokat szenvedett. Elérkezett a végzetes január 5. napja, amikor mintegy 50 gyalogos, illetve lovas katona hét tiszttel, a hozzátartozóikkal, a feleségeikkel – ha igaz a hír? – miután Dunántúlon károkat okoztak, Tétény környékén menekülésre határozták el magukat. Éjszakára betelepédtek a plébániára, másnap délután aztán elmentek, Vác irányába menekülve. Nekem mindegyiket élelemmel kellett ellátnom, nem kevés kárt okozva magamnak ezzel. A szerencsétlenségnek nincs vége. Ugyanezen hónap 7. napján, a Vízkereszt utáni vasárnapon, körülbelül délután 3 órakor megérkezett ide a császári hadtest méltóságos Wrba tábornagy úr vezérletével, akit egész kíséretével, mintegy harminc fővel együtt, itt helyeztem el. Körülbelül száz főt a csürben szállásoltam el. Ők két cseber bort fogyasztottak. A főtiszték reggelit kaptak és lovaikat elláttuk zabbal. Ezek a katonák legalább annyira hazafiak, mint ellenségek voltak, hasonlóan azokhoz, akik a Dunántúlról érkeztek.”

Később, a tavaszi hadjárat során újra felvonulási terület lett a környék. Az április 6-i isaszegi győzelemmel a honvéd seregek újra Pest környékéig nyomultak előre. A császári csapatok úgy vélték, küszöbön áll a támadás a főváros ellen, a magyar hadvezetés azonban másképp döntött: Vác elfoglalásával a Felvidékre akartak kijutni, hogy Komárom felmentésével a császári hadakat elvágják Bécestől. Ennek érdekében azonban jelentős csapatokat kellett Pest

környékén állomásoztatni, hogy félrevezethessék az osztrákokat. Így került jelentékeny magyar sereg Dunakeszire, de előbb egy császári hadosztály érkezett Csorich Antal altábornagy vezetésével Vácról, majd Kerepesre vonult tovább. Nemsokára a honvéd seregek is megérkeztek: április 9-én Klapka György tábornok első hadteste bevonult Dunakeszire. Egy nappal később Dunakeszi és Fót között tábort vert Gáspár András tábornok VII. hadteste is, így ezzel teljesen elzárták a Pest és Vác közötti mozgást, nemcsak a szárazföldön, hanem a vízen is. A hadtest 11. tüzérütegében szolgáló Hatala Péter így emlékezett vissza naplójában: „A VII. hadtest 2-ik hadosztály április 9-én Dunakeszi és Fót között táborozott. Az egyik üteg a Duna mellett a sziget irányába egy domb által földve foglalt állást. A főváros felől egyszerre három gőzhajó ment fölfelé Vácnak. Mind a három katonákkal volt megrakva. A tüzérek közelükbe bocsátották. Hatala Péter célba veszi az egyik hajó orrát ... A golyó a kormánykerékbe ütődött. Azonnal megfordult mind a három hajó, és sietve úszott lefelé, hogy a sziget túlsó oldalára jusson. De a harmadiknak ez nem sikerült, mert éppen a kereke romlott meg. A víz árja sodorta le, vissza Pest felé.”

A magyar hadvezetés törekvéseit végül is siker koronázta, mivel sikerült félrevezetni az osztrákokat eredeti céljaikat illetően. Vácnál megverték az ellenséges erőket (április 10.), így a magyar csapatok akadálytalanul jutottak ki a Felvidékre. A váci csata után Gáspár elhagyta seregével Dunakeszit (április 12.) és csak kisebb csapatok maradtak a térségben, mivel a megszállt Pestet annak felszabadításáig gyűrűvel fogták körbe. Ennek a zárógyűrűnek a Dunakeszihez eső északi részén egy honvédzászlóalj, öt huszárszázad és négy tüzérüteg állomásozott egészen május 2-ig, Pest felszabadításáig.

A szabadságharc utolsó heteiben újra seregek jelentek meg a faluban, amely ezúttal egy véres összeütközés színhelye is lett. A vesztes második váci csata (július 17.) előtt két nappal a magyar és az orosz sereg néhány kisebb egysége megütközött Dunakeszinél. Erről a korabeli Wiener Zeitung így számolt be: Csak annyi bizonyos, hogy vasárnap a Dunakesziig előrenyomult magyarokat részben megsemmisítették, részben szétugrasztották. Egy huszártömeget a Dunába szorítottak, és az e hadtestbe tartozók legnagyobb részét az oroszok lekaszabolták. Azok a magyarok, akik észak felé szóródtak szét, Grabbe tábornok kezébe estek. Egy honvéd-zászlóalj letette a fegyvert.” Az orosz iratok szerint az este 10 óráig tartó közdelemben a Konstantin nagyherceg-dzsidásezred vállalt főszerepet és mintegy ezer magyar esett hadifogságba. Ezzel, illetve a két nappal későbbi váci csatával véget értek a harcok Dunakeszi környékén.

Az úrbéri rendezés

A szabadságharctól a kiegyezési időszak Helytörténeti alapvető változásokat hozott a főleg földművelésből élő falu lakosainak a jogállásában és gazdasági helyzetében.

Az 1850-es népszámlálás 959 lelket talált Dunakeszin, azaz egy fővel kevesebbet, mint az ezt megelőző, kilenc évvel korábbra datálható összeírás. A stagnálás nem csak a harcoknak volt betudható, hiszen a népességszám szinte pontosan megegyezett az 1825-ös adatokkal (855 fő), de ennek a stagnálásnak a gazdasági és egészségügyi okairól már a sorozat XI. részében szóltunk.

Dunakeszi földesúri joga az ötvenes években III. Grassalkovich Antal özvegyéjé, herceg Esterházy Leopoldináé volt. Esterházy Leopoldina a neves magyar főúri család legelőkelőbb, fraknoi ágának leszármazottja, 1776. november 15-én született. Tizenhét éves volt, amikor Grassalkovich Antalhoz hozzáadták. Ez az esküvő nagy jelentőséggel bírt, mivel a két főúri család szövetségét is jelentette. Férje roppant birtokok fölött rendelkezett, a gödöllői és a hatvani uradalom és több tucat falu mellett Dunakeszit is bírta. Leopoldina kifinomult műveltsége közismert volt, az ő javaslatára és ötletei alapján alakították át 1817-ben a gödöllői kastély franciás ízlésű parkját angolparkká. Férje pazarló életmódja azonban felemésztette a vagyont, akinek 1841-es halála csak adósságokat hagyott gyermektelen özvegyére. Esterházy Leopoldina nem volt képes kiegyenlíteni ezeket az adósságokat, így sorra kénytelen volt eladni jelzáloggal terhelt birtokait. Dunakeszi – amelyet a kor egyik leggazdagabb bankára, Sina Simon vett meg – 1857-ben került eladásra. Leopoldina hosszú élet után 1868-ban hunyt el Bécsben. Testét férje mellé, a Grassalkovichok máriabesnyői kriptájába temették.

Dunakeszi új birtokosa, Sina Simon, görög eredetű, de magyarrá lett nemesi család sarjaként született 1810. augusztus 15-én Bécsben. Egész életében bőkezűen adakozott gazdasági, kulturális és felebaráti célokra: mélyen kivette részét a Magyar Földhitelintézet, a Magyar Biztosítótársaság, a vasúti és gőzhajózási ügy előmozdításából, valamint a Nemzeti Múzeum, a Nemzeti Színház, és a budapesti Bazilika, valamint számos iskola, óvoda, ill. kórház alapításából. A Magyar Tudományos Akadémia alapításánál is ő volt a legnagyobb adománytevő, olajba festett arcképét máig őrzik az Akadémián. Diplomáciai tevékenységet is folytatott, hosszú ideig volt Otto görög király kormányának bécsi, berlini és müncheni követe. Sina Simon számos rangos európai kitüntetés birtokosa, 1871-ben Magyarország fejlődéséért tett fáradozásaiért hazai kezdeményezésre megkapta a Lipót-rend nagykeresztjét is. Vagyona mintegy 240000 holdnyi, 29 uradalomba szervezett föld volt, valamint számtalan más ingatlan és gazdasági érdekelttség szerte Európában. Dunakeszin mindössze három évig

tartotta meg, majd 1860-ban továbbadta a birtokokat a Belga Banknak. Azonban e rövid idő alatt is rányomta névjegyét a község történelmére, mivel ő hajtotta végre Dunakeszin az úrbérrendezést.

Az 1848-as ún. áprilisi törvényekben kimondott jobbágyfelszabadítás következménye volt, hogy a volt földesúr és a volt úrbéresek közösen használt földjeit meg kellett osztani. Ez a szabályozás külön úrbéri bíróságok előtt úrbéri per formájában történt. Dunakeszin a per a Grassalkovich-birtokok adossága és elzálogosítása miatt sokáig húzódott, így csak azután kerülhetett rá sor, hogy Sina megvásárolta azokat. A per során jobbágyi tulajdonnak ismertek el minden az 1770. évi úrbérrendezés óta a jobbágyoknak és a zselléreknek juttatott és azok birtokában lévő teljes telki állományt, összesen 43 és 1/3-ad telket. A telkeket 1200 öles ún. magyar holdakban mérték ki és pedig úgy, hogy belsőségnek (házteleknek) egy holdat, szántónak 28, kaszálónak 12 adtak ki belőle, azaz összesen 41 holdat. Az úrbéresek összesen 1213 hold szántót és 520 hold kaszálót kaptak. Még a községnek is jutott egy hold belsőség, 109 hold szántó és 82 hold rét, összesen 193 hold. Az úrbéri törvények értelmében az akkori falusi értelmiség (pap, jegyző, kántor) is részesült 42, 20-20 hold juttatásban. Végeredményben az uradalomnak 1/6-od telek híján 50 teleknek megfelelő földet kellett a korabeli kifejezéssel élve – kiadni. Ezen felül az úrbéresek meg kaptak 139 hold nádast is. Az úgynevezett maradék földeket feles földben váltották meg. Sina Simon iskolai célra 10, az egyház részére 10, temetőre 3, agyaggödörre 3, és végül faiskolára további egy hold földet adott a községnek. Az úrbéri szerződést 1860. október 18-án írták alá, a falubeliek részéről 68-an, nagyobbrészt saját kézírással, mindössze 16-an keresztvonással. Ez utóbbi esetben a gazda helyett a jegyző neve volt feltüntetve.

Sina idejében számos munkálatot elvégeztek a templomon is. 1857-ben Szépp Mihály plébános hagyatékából elkezdték a templom felújítását, amelynek keretében új oltárt készítettek, kifestették a templomot és elvégezték az aranyozást is. Ekkor kerülnek fel az oltár fölé a csillagok, amelyek egészen a templom pár évvel ezelőtti újrafestéséig láthatóak voltak. A munkát Külber bécsi festő végezte, és 1858-ban fejezte be. A munkálatok során a két mellékoltárt újrafestették, és felújítottak két zászlót is. Az úrbérrendezés, és megmaradt földjeinek eladása után 1861-ben Sina még kívülről kifestette a templomot, a torony tetejének a zsindelezését felújította és új keresztet helyezett el rá. Ugyanebben az évben akácfa-sort ültetett a plébániától a templomig és a plébániát is kifestette, vaskályhát tetetett bele és felújította a szobákat, az ebédlőt és a hálót. Sina Simon – akiről állítólag Jókai Mór az Aranyembert is mintázta – 1876. április 16-án hunyt el, testét a család rappoltskircheni sírboltjában helyezték örök nyugalomra.

A földek újraosztásával új életre kapott a község, amelynek eddig egy emberöltőn keresztül stagnáló lakossága újra gyarapodásnak indult. A gazdasági és a társadalmi státusban beállt változás következtében a most tárgyalt korszakunk végére Dunakeszi lakossága meghaladta az 1100 főt. Alagon ekkor még csak 30-40 lakos élt. A saját tulajdon nagy lendületet adott a parasztságnak, akik a források szerint egy talpalatnyi területet sem hagytak paragon, mindent megműveltek. Ebben az időben ültették be szőlővel a vasúttól a Fót határáig tartó földeket is. A falu legmódosabb emberei közé azok tartoztak, akik jussuknál fogva részesültek az úrbéri rendezésben, ők átlagosan 27 és fél hold földet kaptak. Közülük kerültek ki a falu elöljárói. A falu vezetője a bíró volt, akit nem szakképzettség alapján választottak, hanem a vagyonossághoz, erkölcsösséghez, igazságszeretethez, valamint a közügyekben való jártassághoz kötötték a funkció betöltését. A század helyi bírói közül talán a leghíresebb, Száraz István éppen a tárgyalt időszakban kezdte meg működését. Az 1816-ban Dunakeszin született Száraz maga is módos nagygazda volt, tíz gyerekekkel. Harcolt az 1848-49-es szabadságharcban, megkapta a koronás ezüst érdemkeresztet, és mintegy 31 évig töltötte be Dunakeszi bírói posztját.

A kiegyezés kora

A mezőgazdaságból élő lakosság mindennapjaiban az 1870-es évek elején fontos változások indultak el. A helyiek megismerkedtek egy újfajta növényvel, a paradicsommal, amelyet a dunakeszi gazdák termeltek először Magyarországon mezőgazdasági méretekben. A Dél-Amerikából a 16. században Európába érkező paradicsom már természetesen korábban is ismert volt hazánkban, ahol a 18. sz. végén, a 19. sz. elején jelent meg. Kezdetben azonban csak kolostori és főúri kertekben volt honos dísz- és fűszernövényként. Szélesebb tömegek nem ismerték, étkezéshez csak nagyon ritkán használták, a belőle készült mártás igazi gasztronómiai ritkaság, ínycsafalat volt. Az első paradicsomtövet Kis Lászlóné honosította meg Dunakeszin 1872-ben, aki Duna-menti szerbektől kapta a növényt. A 17. század végén Magyarországra (Szentendre, Pomáz, Ráckeve, Budakalász) telepített szerb közösség ugyanis jól ismerte a paradicsomot – vagy ahogy akkoriban hívták, a „rácparadicsomot”. Az általuk behozott növényt azonban a dunakeszi gazdák honosították meg és – kihasználva településük homokos, napfényes szántóit – termelték először nagy mennyiségben, piacra. A gazdák hamar rákaptak a paradicsomra, mivel földjeik sokkal alkalmasabbak voltak annak termelésére, mint a korábban termesztett növényekére: az árpáéra, a búzáéra vagy a rozséra. Az ültetést megtrágyázták, alaposan szántott és hengerelt talajba végezték, amelybe az

asszonyok ültetőfával helyezték be a melegágyban előnevelt palántákat. Ezt követően a palántákat a férfiak alaposan megöntözték, majd a nők földet húztak a megöntözött tövekre, hogy a palánta ki ne száradjon. Mivel a termelés a külterületi szántókon zajlott, a vizet lovas kocsikkal, nagy tartályokban kellett a földekre szállítani. A palántákat gyakran kapálták, hogy növekedésük biztos legyen, majd célszerű volt a bokrosodó növényt karóval is biztosítani. A termesztés nagyon munkaigényes volt, de a jó adottságok bőséges termést hoztak, amelyet a gazdák Budapesten, elsősorban Vámház téri piacon értékesítettek. A terméket főleg lőcsös kocsin szállították, de hajón is bonyolítottak forgalmat. A termelés a 70-es 80-as években még nem volt számottevő, de a századfordulón már nagyon nagy jelentőséggel bírt a paradicsom a község életében. A dunakeszi gazdák példáját idővel a környékbéli településeken lakók is követték, első sorban a főtíak és a rákospalotaiak. Visszaemlékezők elmondása szerint szinte őriztetni kellett a paradicsomot, mert a palotaiak lopdosták a magja miatt. Dunakeszi azonban mindvégig megőrizte vezető szerepét a paradicsomtermelésben, amelynek eredményeképpen évtizedekkel később, 1910-ben konzervgyár települt a községbe. A paradicsomtermesztés nyomot hagyott az itt élő emberek folklórájában is: a paradicsomvirág stilizált motívuma megjelent az öltözékeken és egy időben a település címerében is.

Az 1880-as év újabb változásokat hozott a község életében. A Duna szabályozása és a vízműrendszer kialakítása során a korabeli hatóságok Dunakeszi területét jelölték ki arra a feladatra, hogy part menti kutak segítségével biztosítsa a főváros és a környék vízellátásának jelentékeny részét. Ezt Budapest közelségén túl az a homokpad tette lehetővé, amelyre maga a település is épült, és amely szűrő hatásának köszönhetően jó vízminőséget biztosított a fogyasztóknak. Nagyarányú gátépítési munkák vették kezdetüket, amelyben kubikusként jó fizetéssel munkát kapott a helyi lakosság is. Kiépült a Fővárosi Vízmű területe, amely azóta is biztosítja Budapest ivóvízellátását. A területrendezés a fizetésen kívül más hasznot is hozott a helyi gazdáknak: több olyan területet is feltöltöttek és földművelésre alkalmassá tettek, amelyet addig alacsony fekvése miatt csak legelőnek vagy kaszálónak használhattak, ilyen volt pl. a Kopolya-part.

A kedvező történéseken kívül Dunakeszi lakosságát érték sorscsapások is. 1889-ben, Illés napján egy jégverés elpusztította a termést, ami miatt a gazdák csőd közeli helyzetbe kerültek. A nehéz helyzetben lévő lakosságot azonban a falu új plébánosa, Révész István összefogta, és a gróf Károlyi-család segítségével hitelszövetkezetet hozott létre. A szövetkezet, amelyhez szinte az egész gazdatársadalom csatlakozott, kedvező hitelek segítségével túljuttatta a dunakeszieket a nehéz időkön. A társulás a későbbiekben is fennállt,

de akkor már a fejlesztésben, a növekedésben állt a lakosság segítségére. Révész István 1888-ban, 26 éves korában lett a falu plébánosa. A fiatal, céltudatos, tenni akaró, emberekkel szót értő, művelt plébános pár év alatt rendbe hozatta az 1756-ban épült és akkorra már lepusztult templomot, valamint az 1769-ben létesült plébániát. Ideérkezésének évében került sor a Kopolya-parton a bronzkori urnatemető feltárására, mely munkában érdemlegesen segédkezett. A hitelszövetkezet megalapítása után egy évvel létrehozta a Katolikus Kört, amelynek egy év alatt 400 tagja lett. Révész majd két évtizeden keresztül látta el Dunakeszin a plébánosi teendőket, amely során iskolát, kápolnát és közösségi házat is épített a faluban. Tevékenységének további részéről sorozatunk következő részeiben még szólni fogunk.

Révész feltűnésével szinte egy időben jelent meg a település életében egy másik „aranyember”, gróf Batthyány Elemér, a Magyar Lovar Egylet elnöke. Batthyány 1847-ben született gróf Batthyány Lajosnak, az első magyar miniszterelnöknek és Zichy Antónia grófnőnek a fiaként. Elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar lótenyésztés és lóversenyügy felkarolásának, ill. népszerűsítésének területén. Munkássága korszakalkotó volt a turf szervezése, a versenyfeltételek megállapítása tekintetében. Dákai birtokán maga is híres lótenyésztő volt. 1881-től tagja a Magyar Lovar Egyletnek, amelynek 1891 és 1907 között elnöke is volt. Vezetése alatt hatalmas fejlődésen ment át a magyar turf, kiválóságát az angol Jocky Club is honorálta, amikor tiszteletbeli tagjává választotta.

Dunakeszi nagyon sokat köszönhet ennek a kiváló sportembernek, ugyanis 1889-ben irányításával a Magyar Lovar Egylet úgy döntött, hogy egy Pesthez közeli területen versenytér létesítéséhez földet vásárolnak és az angliai lóversenyközpont, a Newmarket mintájára felépítik annak magyarországi megfelelőjét. Választásuk az akkor még a főti Károlyi-birtokhoz tartozó, Dunakeszi, Fót és Rákospalota által határolt Alag-pusztára esett, amelynek területe mintegy 2800 holdat tett ki. Az Egylet a terület nagy részét felparcellázta és eladta. Az innen befolyt pénzből pedig a megmaradt 1100 holdon angol mérnökök bevonásával 1890-ben elkezdték építeni az istállókat, a telepeket, a hét darab munkapályát, később pedig az Úrlovasok Szövetkezetének versenypályáját.

Az alagi lósport kezdetei

Miután 1889-ben a Magyar Lovar Egylet megvette a 2800 hold nagyságú Alag-pusztát, azonnal megindult a tréningközpont és a versenypályák építése is. Az Egylet választása a vasút és a főváros közelsége mellett azért esett Alagra, mert a terület sárgahomokos talaja lehetővé tette, hogy a lovak már késő télen, kora tavasszal megkezdjék az edzéseket, akkor,

amikor a többi tréningtelepen még fagyott a föld. A területet adottságai miatt a korban „Pest megyei Szahara” néven is emlegették. Az építkezés élén gróf Batthyány Elemér, a mártírhalált halt első magyar miniszterelnök fia állt, aki épp ekkoriban lett az Egylet elnöke. Batthyány angol mérnökök bevonásával látott neki a feladatnak, példaképéül az akkor már világhírű angliai Newmarket szolgált, amelyet Európa legkomolyabb tréningtelepei között tartottak számon. Gyorsan haladtak a munkálatokkal, amelynek eredményeképpen 1891. április 12-én megrendezhették az első versenynapot. A korabeli híradások így tudósítottak az eseményről: *„Az alagi új pálya Húsvét vasárnapján és hétfőjén sűrű embertömeget fogadott be az új versenyter nézőhelyire, zöldellő gyepén pedig délczég úrlovasaik rohanó paripákon küzdöttek a dicsőségért, a babérért. Lezajlott tehát a premier, amely daczára az égiek szeszélyeskedéseinek, fényesen sikerült. Ünneplés lévén, előrelátható volt, hogy nagy közönség rándul ki Alagra, csakugyan hatalmas sporttábor gyűlt egybe a csinos versenyterén mindkét napon. A megjelent közönség számát az első napon bátran lehet 3000-re becsülni, míg a második napon kb. 2000 ember lehetett künn.”*

Különleges figyelem kísérte az első futam mezőnyét – ki lesz az a lovas, aki megnyeri ezt a történelmi jelentőségű futamot, akinek a neve örökre beíródik a magyar lóversenyzés aranykönyvébe. Az első győzelmet végül is gróf Pejacevich Albert szerezte meg, Uzorás nevű lovával. A gróf később Alagra költözött ahol tréningtelepet bérelt az Egylettől és villát is épített. Legnagyobb érdeme a magyar zsokénevelés elindítása volt, de erre csak egy későbbi számunkban fogunk kitérni részletesen.

A pálya elkészültével a munka nem ért véget, hiszen a lovaknak megfelelő körülményeket kellett biztosítani a tréninghez, valamint a versenyekhez. Első lépésként a homok megkötésének és a levegő tisztaságának érdekében megkezdték az erdőtelepítéseket, amelynek egyik eredménye lett a ma is látható Fenyves. Angliából hozott tarackmag felhasználásával beindult a gyepesítés is, amely szintén a por megkötését célozta. A telivér lovak számára fontos volt a megfelelő vízminőség is, így kiépítették a vízműhálózatot, amelyet három víztorony segítségével üzemeltettek. A vizet természetesen nem csupán a lovaknak biztosították, ennek köszönhetően Alag lett az első olyan község az országban, amelynek teljes egészében kiépült ivóvízhálózata volt. Az alagi pálya hamar beopta magát a közönség szívébe, így nem meglepő, hogy 1893-ban a Kincsem Egyetemes Közlöny így írt a pályáról: *„Ha valaki figyelmesen végignézi az alagi pályán, el kell ismerni, hogy Alagot már a természet versenyterének predesztinálta s el kell ösmernie azt is, hogy szebb, tetszetősb versenypályája az egész Monarchiának nincs.”*

1893-ban megalapították az Alagi-díjat is, amely azóta is a versenyprogram fontos, nagy presztízzsel bíró versenye. A pálya hamar kicsinek bizonyult, így azt már pár évvel az indulás után bővíteniük kellett. Az új pályán 1896. április 12-én futották az első versenyt.

A folyamatos versenyek idővel a kiszolgáló épületek megépítését is maguk után vonták. Mivel hétvégenként több ezer ember látogatott ki a futamokra, 1897-ben bővítették és korszerűsítették a vasútállomás épületét. A vendégek megfelelő színvonalú ellátáshoz szükség volt étteremre, ez pedig nem volt más, mint az idén lebontott Pavilon elődje. Egy lelkes helytörténész, név szerint Lévai Tibor kutatásainak köszönhetően ma már tudjuk, hogy azaz épületet eredetileg az 1896-ban Ezredéves Országos Kiállítás vadászati pavilonja volt a Városligetben. A teljesen fából készült építményt kiállítás után lebontották, majd az Egylet 1896/97-ben Alagra hozatta. Itt egy Szentés József nevű vendéglátósnak adták bérbe, aki éttermet rendezett be benne. Az eredeti pavilon az egykori Spartacus-pálya helyén állt, de Batthyány hamar a lebontása mellett döntött, mivel állítólag a tetejéről a toutok (lesők) kifigyelték az edzéseredményeket, ami tisztességtelen előnyhöz juttatta őket a fogadásnál. Az Egylet végül is 1898-ban új éttermet épített pár tíz méterrel távolabb. Ez az, amelyet a közelmúltig mindenki „Pavilonként” ismert. Neve az előző épületről hagyományozódott rá, így annak ellenére, hogy építészetileg ez nem pavilon volt, annak hívták. A Pavilon egészen 1945-ig a Magyar Lovar Egylet tulajdonában állt, és csak hosszú távú bérletbe adták ki vendéglősöknek. Az épületet hamar birtokba vette a sportközönség, versenynapokon mindig óriási élet és telt ház volt a szállodában. Krúdy Gyula, Heltai Jenő, Kellér Andor és Őszi Kornél állandó vendégei voltak a Pavilonnak, mint ahogy arról írásaikban is megemlékeztek. Istállótulajdonosok, fogadók is rendszeresen látogatták, a zsokék mindig itt ünnepelték meg egy-egy nagyobb győzelmüket. Rendszeresek voltak a bálók, a Pavilon az egész község közösségi életének fontos színterévé vált.

A lósport jelentős gyarapodást hozott Alag életében, az addig alig lakott, álmos településrész hirtelen új erőre kapott. Már az első években zsokékat, idomárokat telepítettek ide Tatárról – ők adták a lósport szakmai háttérét. Az első szakemberek kivétel nélkül külföldiek – első sorban angolok – voltak. Közülük talán Reeves, Hitch, Ball, Huxtable, Hesp, Planner voltak a legnevesebbek, akik nem csak az alagi, de az egész magyar lóversenyügyért sokat tettek. Ezeket a magasan képzett idomárokat lovászok, kovácsok tömegei követték, akikkel hamar benépesült a település. A pálya, a tréningtelep és a jó vidéki levegő a lótulajdonosokat is Alagra csábította, akik sorra építették itt házaikat, villáikat, de idővel a főváros közelségét kihasználva a polgári, tisztviselői réteg is megjelent a településen. Mindez számokban is

megmutatkozott: a népszámlálás 1890-ben 235 főt talált Alagon, majd tíz év múlva a lakosság száma 491-re, majd újabb tíz év múlva 1624-re növekedett.

Dunakeszi a XIX. sz. végén

A település élete a század vége felé egyre szorosabban kötődött a közeli fővároséhoz, amely már a dualizmus kezdetétől fogva, de a millenniumnak köszönhetően különösen a XIX. század utolsó évtizedében roppant fejlődésen ment keresztül. Ahogy Budapest lakossága növekedett, úgy vált egyre ráutaltabbá az agglomerációs településeire, amelyek a többszázvezres lakosság élelmezésében komoly részt vállaltak. A század hatvanas-hetvenes éveiben meginduló zöldség- és gyümölcsstermesztés ekkorra kiteljesedett, így a dunakeszi gazdák is bőséges felvevőpiacot találtak híres paradicsomuknak, valamint más zöldségeiknek. A termelők lovas kocsin, de igen gyakran hajóval szállították le a terményeiken Budapestre. Az árut a Fővám téren rakodták ki, ahol már türelmetlenül várták azt a piaci kofák. Egy korabeli újság így ír minderről: *Igen mulatságos látni, midőn egy ilyen szállítmány megérkezik. Még ki sem kötött, máris mindenik szeretne reá alkuldni, mindenik igyekszik magát biztosítani és azért gyakran még a parttól egy ölnyire van a jármű, midőn már körül van véve félig vízben gázoló kofáktól, már itt egymásra árverelik a megérkezett portékát, és a foglalót előre kínálgtatják. E közben roppant lármát és tolakodást visznek véghez, s a hajón lévőknek siketülésig telekiabálják füleiket, s még azon veszedelmeknek is kiteszik, hogy a terhelt hajó még föl is fordulhat, mi miatt nem egyszer bottal kénytelenek elhajtani a tolakodó vevőket.*

Ne gondoljuk azonban, hogy a termelőknek olyan könnyű munkája volt, mert úgy kellett elhessegetni a vevőket. Az áru piacra szállítása még egyszerű művelet volt a dunakeszi gazdáknak, azonban árral szemben haza is kellett jutni. Ezek az aprócska hajók csak evezőlapátokkal voltak felszerelve, esetleg némelyik hevenyészett árboccal. A termelők miután eladták portékáikat és a vásárban beszerezték az otthonra szükséges termékeket, fáradtságos hajóvontatásba fogtak. Ez azt jelentette, hogy egy kormányos a hajóban maradt, míg a többi férfi, asszony, gyermek a partról húzta kötéllel a járművet. Nehezebb helyzete volt Ercsi, Csepel, Soroksár és Adony lakóinak, akiknek a rakománnyal teli hajókat kellett a pesti piacra vontatniuk.

A fővárossal együtt Dunakeszi lakosság is jelentősen gyarapodott ebben az évtizedben. 1890-ben még csak 1326 fő volt a település lakossága (Alag nélkül), a századfordulón pedig már 2406, azaz majdnem a duplája. A népesség növekedése csakhamar a lakossági igények

emelkedését is maga után vonta. A Szent Mihály templom közössége 1892-ben megjavíttatta a templom tetőzetét, melynek során a barokkos, gömb alakú tornyot hegyes, csúcsos formájúra cserélték. A korábban megrepedt harangot is újraöntették, valamint régi faállványát is vasra cserélték. Egy évvel később új orgonát készítettek a Rieger orgonagyárban. A cserét nagy összeggel segítették a hívek is, közülük néhányan komoly adománnyal. A plébános így emlékezett meg minderről a Historia Domusban: *Ez évben híveim áldozat készségüknek igen szép jelét adták, amennyiben buzgó adakozásukból egy 1600 forintos orgonát készítettem a régi áhítatot sértő orgona helyébe. A kitűnő szerkezetű 10 változatú orgona a világhírű Rieger-gyárban készült, mert a magyar gyárosok ajánlata elfogadható nem volt. Az orgona javára nagyobb összeggel adakoztak: Bálintffy Pál alagi bíró 500 forinttal, Mihalik János miniszteri tanácsos 50 forinttal, Bazsanth Vince kántortanító 30 forinttal, csekélységem 50 forinttal, és a templom 350 forinttal.*

A rohamos fejlődésnek induló községben a templom már volt nem képes befogadni a híveket, így 1897-ben mozgalom indult egy új templom építésére, ennek érdekében a régi temető parcellázták, eladták, illetve a gazdáktól területet vettek. A templomépítésre azonban még évtizedeket várni kellett és csak a 30-as években valósulhatott meg. A falu közösségének azonban sikerült egy másik, nagy fontosságú fejlesztést véghezvinnie: 1897-ben egy új, öt tantermes iskolát adtak át. A tanítás addig a piactér északi részén lévő kis nádfedeles parasztházban, illetve az ún. Blau-házban zajlott. Akkoriban osztatlan tanítási rend volt, az első négy osztályt egy csoportban oktatták. A sok gyereket azonban nem tudták elhelyezni, volt, hogy száz iskolás tanult egy teremben. Az új iskola a katolikus egyház telkén, jelentős egyházi támogatással épült, ezért a fenntartója is az lett, így az intézményt – amely most a Szent István nevet viseli – Római Katolikus Elemi Népiskolának hívták. Az iskola alapításában a Révész plébános mellett oroszánrészt vállalt Bazsanth Vince kántortanító, aki nyugdíjba vonulásáig az intézmény „oszlopa” volt. Bazsanth 1849-ben született a ma Szlovákiához tartozó, Nyitra megyei Galgócson, apja Bazsanth Vince, anyja Szucsek Cecília volt. Iskoláinak elvégzése után tanítói, ill. kántortanítói működését Dunakeszin kezdte, a Szent István utcában lévő kis iskolában. Az akkori szokás szerint egyben a község képviselője is volt, ebben a minőségben szintén nagyon sokat tett Dunakeszi fejlődéséért. Bazsanth Vince 1887-ben lett apa, fia a nevét magyarosító Bajnok Géza, aki szintén kántortanító lett, majd iskolaigazgatóként apja nyomdokaiba lépett. Bazsanth Vince 1909-ben ment nyugdíjba, s ebben az évben meg is halt. A dunakeszi temetőben nyugszik, nevét utca őrzi városunkban.

Meglepő, de a településünk végleges neve csak 1900-ban alakult ki. Az azt megelőző évtizedekben Dunakesz-nek és Dunakeszinek is egyaránt írták és mondták. 1899-ben a település két, újabb építésű részének adtak előbb nevet: így lett Villatelep a Vörösmarty utca és környéke, valamint Újdunakeszi, az Alag és a vasút között, a mai Zápolya utcától északra kiépülő rész. A századfordulón aztán az egész település nevét pontosították, és a Dunakeszi névváltozat lett érvényes. Az 1900. február 18-án kelt községi közgyűlési határozatban megnevezték a községhez tartozó településrészeket is: Nagy Alag, Nádas, Imreháza majorok, Újdunakeszi, Kis Alag, Villatelep, Versenyistállók telepe, Úrlovasok versenytere telepe. A felsoroltak közül Kis Alag és Imreháza major 1951-től már Fóthoz tartozik, de a többi most is városunk részét képezi. Közülük talán a Nádas szorul különösebb magyarázatra, amely a jelenlegi déli ipari park területén helyezkedett el.

Alag községgé válása

A századfordulót követően Alag továbbra is dinamikusan fejlődött, azonban még mindig számtalan problémát kellett megoldani a nem is olyan rég még pusztaként álló településrészen. Ilyen gond volt a Magyar Lovar Egylet alagi tréningtelepén lévő több száz lovászfű lelki gondozása, tanítása is, amelyet megfelelő helyiség hiányában sem a lovaregylet, sem az Egyház nem tudott megnyugtatóan ellátni. Önállóan nem sok esély volt egy alagi templom és iskola felépítésére, mivel Dunakeszi saját kicsiny templomát se tudta bővíteni. 1905-ben aztán Révész plébánosnak sikerült három grófi családot alapítványtevésre bírnia, amelynek köszönhetően rövid időn belül 200.000 korona állt rendelkezésre. A nemesi famíliák három fiatal családtagjuk emlékére emeltettek kápolnát, amelyhez a plébános javaslatára egy tantermet, valamint paplakot is hozzáépítettek. A három fiatal közül az egyik az ifjú Pejácsevich Albert gróf 22 évesen elhunyt hitvese, Cziráky Johanna volt, a másik kettő pedig Beniczky István és Waldeck Valéria, akik 1900. szeptember 14-én Szingapúr közelében lelték halálukat egy hajótörésben. Az építkezés mintegy 100.000 koronát vett igénybe, míg az összeg másik felét letétbe helyezték a lovaregyletnél, és annak kamataiból tartották fenn az épületet, fizették az iskola tanítóját, valamint a harangozó bérét is. Az alagiak ezentúl a kápolnában tarthatták a vasárnapi miséket, valamint az elemi oktatás is beindulhatott a településrészen.

A kilencszázas évek alatt Alag lakossága majd a négyszeresére, 1624 főre növekedett. Magja már akkor is a mai Kossuth Lajos utca, Károlyi utca, Fóti út által határolt terület volt, amely 1910-re szinte teljesen beépült. Ebben a körzetben helyezkedtek el a lőtulajdonosok, a

legnevesebb trénerék és zsokéék villái, nagypolgári házai. A környező utcák is rohamléptekben kezdtek betelepülni és a település határa északon elérte a Tetétlen-dűlőt. Az Alagon 1910-ben élő több mint másfélezer ember, valamint a tréningtelepek és lóversenypályák gazdasági ereje már elegendő volt ahhoz, hogy a településrészt saját lábára álljon, és közigazgatásilag függetlenedjen Dunakeszitől. Ez a lépés Alag eminens érdeke volt, mivel adóbevételeinek jó része ekkor már a lakosságban kétszer akkora Dunakeszire vándorolt. Dunakeszi kezdetben hallani sem akart a válásról, de a község vezetése idővel belátta, hogy az Alagot irányító és patronáló lovaregylet szándékai ellen nem tehetnek semmit. 1910. március 1-jén a következő mondatokkal engedélyezték az alagi törekvéseket: „... tekintettel a két hely között fennálló nagy érdekellentétre, arra az egészen különböző kulturvilágra, mely a dunakesziek és az alagiak közfelfogásában a közdolgokat illetőleg megnyilvánul, a közbéke, mindkét hely lakosságának nagyobb jóléte és boldogulása érdekében a jó közigazgatás, közművelődés, közgazdaság, és nemzeti vagyonosodás szempontjából szükségesnek és kívánatosnak tartja Alag pusztának különválását.”

Az „elbocsátó sorokban” a községi vezetés tehát már maga is egyetért a különvállással, amelyet kissé keserű módon a két településrészt közti eltérő kulturvilággal magyaráz. A „faluisak” ugyanis lenézték a szemükben könnyű életet élő Alagiakat, így nem meglepő, ha másutt úgy fogalmaztak, hogy Alag önálló községgé válása erkölcsi szempontból előnyös.

Az önálló alagi vezetőség 1910. június 17-én tartotta első közgyűlését egy a Batthyány Elemér utcában bérelt villában. Hamar belefogtak egy saját községháza felépítésébe is, és dr. Osváth Albert községi orvostól telket vásároltak a község központjában, a mostani Szent Imre téren. A tervek elkészítésével az alagi Goldberg Simon építész megbízták meg. Az épület 1912-ben készült el, és a hivatali helyiségeken kívül magába foglalta a jegyzői lakást is.

A községgé válás évében nyílt meg Alag elemi népiskolája is, a mai Széchenyi István Általános Iskola elődje. Az iskola állami fenntartású volt, az első igazgatónak Pongrácz Antalt választották. Az intézményre óriási igény volt a községben, amelyet mutat az is, hogy 1912-13-ban rögtön két tanteremmel kellett bővíteni az épületet. Ebben a tanévben egyébként négy osztályban összesen 216 tanuló vett részt az oktatásban.

A községi vezetőség nagy gondot fordított a település környezetének a szépítésére, ápolására. 1910. december 11-én rendeletet hoztak, miszerint minden lakosnak kötelessége közmunkát vállalnia: a házzal nem rendelkezők évente egy nappal, a házzal bírók pedig – jövedelmi viszonyuktól függően – évi 3, 6, illetve 10 koronával, vagy a rendes évi egy napi közmunkával voltak hivatottak szolgálni közösségük felé. Az utcák burkolat nélküliek voltak,

de rendszeresen karban tartották, söpörték őket. Nagyon sok fát ültettek, az utakat sövények szegélyezték, amelyeket rendszeresen metszettek. A rendezettséget és tisztaságot misem bizonyítja jobban, mint ahogy a község az országon 1911-ben végigsöprő kolerajárványra felkészült. Már az előző év végén bizottság alakult a községben az előkészületekre, amely aprólékosan ellenőrizte a községi üzleteket, a lovaregyleti helyiségeket, az út menti árkokat pedig állandóan tisztította. Járványkórházat hoztak létre, hirdetmény formájában pedig minden házba eljuttatták a betegség megelőzéséről tudni illő információkat. Így amikor 1911. augusztusában a szomszédos Újpesten felütötte a fejét, Alagot elkerülte a járvány.

A községházán és a mellette álló iskolán kívül a település másik fontos pontja volt a községi piactér, amely a mai Kinizsi-pályánál állt. Itt épült fel a községi hússzék és vágóhid is, mely 1911. novemberében nyílt meg. Az árjegyzéket a községi vezetőség határozta meg, mint a hússzék működtetője. Az elvárt tiszta bevétel egy hónapban 420 koronát tett ki, amelyből a hentes bére 120 korona volt, így a községnek 300 korona tiszta haszna volt a húszületen. Az elvárt bevételen túl a hentes további 3%-ot és napi 1 kg húst kapott, a többi a községé maradt. A piactéren állt az orvos háza (ez ma is orvosi rendelő), valamint a községi italmérés és különféle iparosműhelyek. Az italmérést is a község üzemeltette meghatározott árjegyzék szerint, amelyből a községnek szintén haszna volt. Az üzletek egy részében dunakeszi parasztok árusították zöldségeiket, másrészt pedig a lovaregylet gazdaságából is kerültek a piacra termékek. Tejfel például a tréningtelep tehenészete látta el az egész települést.

Békeidő Alagon

Az önálló Alag község első világháborúig tartó történetét joggal nevezhetjük a település aranykorának, vagy boldog békeidőknek.

Alagon a lovaregylet munkálatainak köszönhetően már az 1880-as évektől elérhető volt a lakosság számára a vezetékes ivóvíz. Ezt a korban egy hasonló méretű település sem mondhatta el magáról. A lakosságszám növekedése azonban idővel arra indította a községi előljárókat, hogy csatlakozzanak le a lovaregylet túlterheltté vált hálózatáról, és építsenek önálló vízhálózatot. A munkálatokat 1912-ben kezdték meg, majd a rendszert a település terjeszkedésével folyamatosan bővítették. A község módszeresen haladt a további fejlesztésekkel is: 1912 januárjában egyezséget kötöttek a Phoebus villamos vállalattal, miszerint a cég 50 évig kizárólagos jogot szerzett a település áramellátására, cserébe ingyen szolgáltatotta neki a közvilágítást. Még az 1912-es év krónikájához tartozik, hogy ebben az évben nyílt meg a községi könyvtár is. Az intézményes oktatás térhódításával a hétköznapi

emberek között is egyre többen tudtak olvasni, a könyvvásárlást ugyanakkor még mindig nagyon kevesen engedhették meg maguknak. Ennek köszönhetően a könyvtári szolgáltatás nagy népszerűségnek örvendett. A könyvtár a községháza egyik helyiségében működött, vezetője pedig a bíró volt. A könyvtári órákat mindig vasárnap, a szentmise után tartották.

Az önálló községi lét egy sor feladatot rótt az alagi előljárássra, többek között az önkéntes tűzoltóság megalakítását is. Ilyesfajta szerveződés majd minden településen létesült az országban, feladatuk a tűzkárok megakadályozása, mérséklése, és az általános élet- és vagyonvédelem volt. Az Alagi Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1911-ben alakult meg, Bayer Emil községi orvos parancsnoklása alatt. A megalakuláskor a lovaregylet 500 koronát adományozott a tűzoltóknak, de az Egyesület alapvetően a tagok és pártoló tagok hozzájárulásaiból, önkéntes adományokból és az általuk szervezett rendezvények, táncmulatságok bevételeiből tartotta fenn magát. A Pavilonban példának okáért minden évben volt Tűzoltóbál, amelynek a bevételeit a drága, de nélkülözhetetlen felszerelések beszerzésére költötték. Az Egyesület tagjai munkájukat ingyenesen végezték, szabadidejüket áldozták a közösség javára. A tűzoltáshoz szükséges szakmai ismereteket, készségeket országos versenyeken sajátították el.

A tűzoltók mellett civil szervezetek egész sora alakult az időszakban. 1912. május 19-én alakult meg az Alagi Polgári Kör, dr. Ludmig Rezső, alagi ügyvéd elnökségével. Az egyesület rendszeres felolvasó esteket, ismeretterjesztő előadásokat tartott, de sportolási lehetőséget is nyújtott az érdeklődők számára. Három teniszpályán lehetett teniszezni (a pályák a Pavilon mellett, a régi Spartacus pályánál voltak), de korcsolyáztak, futballoztak, valamint rendszeresen voltak a galamblövészetek is. Hasonló alakulat volt az Alagi Reform Asztaltársaság is, amely ugyancsak jótékony célú rendezvényekkel, mulatságokkal vétette magát észre a korban. Kulturális célokkal alakult ugyanebben az időszakban az Alagi és Dunakeszi Ifjak Önképzőköre is. Ez az igazi műkedvelő szerveződés elsősorban kisebb-nagyobb színdarabok előadásával szórakoztatta lelkes közönségét. Az előadások szerény bevételeiből már rögtön egy következő darab jelmezeit, díszleteit állították össze, miközben maguk is jól szórakoztak.

Az urak egyesülete volt az Alagi Falkavadásztársaság, ahová az átlagpolgár nem igen kapott invitálást. Tagjait a községben ekkor már szép számmal letelepedő, vagy itt gyakran megforduló főúri réteg alkotta. A környéken, egészen pontosan Székesdülő és az egykori ún. Hármashíd környékén már az 1870-es évektől kezdve rendeztek vadászatokat. Az akkoriban mocsaras-erdős területen rókára, fácánra, nyúlra mentek. A régi képeken még látható az a Rétipálya közelében állt pihenőház, amelyet a hajtások során használtak. A szó hagyomány

szerint egy alkalommal még maga Erzsébet királynő, Sisi is megfordult falai között, amikor a gödöllői kastélyt elhagyva részt vett egy környékbeli vadászon. A falkavadászat egyébiránt jó kiegészítő elfoglaltsága volt a lovassportok szerelmeseinek, ezért is hívta életre gróf Pejacevich Albert itt Alagon a társaságot. A vadászatok kitűnő alkalmak voltak a társas érintkezésre: a sokszor maguk is ló- és istállótulajdonos résztvevők amellet, hogy megbeszélték a turf aktuális híreit, ilyenkor kötötték egymás között a legtöbb lóvásárt.

A tízes években létrejött alagi civil egyesületek közül kétségtelenül a legjelentősebb és a leghosszabb életű az Alagi Sport Club (ASC) volt. A labdarúgó klub 1914. március 1-jén alakult meg a Kellner vendéglőben, első elnöke Radványi Zsigmond volt. Labdarúgópályájuk a mai Szilágyi-Bocskai-Munkácsy utcák által határolt területen feküdt, amely telek Planner Alfréd tréner és istállótulajdonos birtokában volt. A megalakulásnál helyszíniül szolgáló Kellner vendéglő a pálya mellett helyezkedett el, és egyben a csapat öltözőjeként, klubhelyiségeként is szolgált. A csapat első mezének megvásárlására a vendéglős adott kölcsön, amelyet a csapat májusban, egy Pávilonban megrendezett bál bevételéből fizetett vissza neki. A csapat első hivatalos mérkőzésére 1914. március 15-én került sor, amelyet a fővárosi URAK (Újpest-Rakospalota Atlétikai Klub) csapatával vívtak meg. Az ellenfél igen komoly csapatnak számított, hiszen több éven keresztül az első osztályban is játszottak. Az eredmény ennek megfelelően nagyarányú vendégsikert hozott az akkor még a futballal csak ismerkedő ASC-vel szemben. Először a két klub második csapata mérkőzött meg, amelyen a fővárosiak 5-1-re nyertek, ezután következett az első csapatok találkozója, amelyen az URAK 6-0-ra bizonyult jobbnak a története első meccsét játszó ASC-nél. A helyi csapat ezzel több évtizedes sikeres pályafutását kezdte meg, amelynek főbb pontjaira ebben a cikksorozatban is ki fogunk majd térni. Az amatőrökből álló ASC bálók, táncmulatságok, valamint olyan műkedvelő színelőadások megtartásával szerzett bevételt a működéséhez, amelyeken maguk a sportolók játszották a szerepeket, építették a díszletet, készítették a jelmezeket.

A fentiekből is jól látható, hogy az első világháború előtt milyen gazdag volt Alag társadalmi, kulturális élete, és ez az élet nem csak a lósportot jelentette. A háború aztán véget vetett az idillnek, és sok mindent megváltoztatott Alagon is.

Dunakeszi a századforduló után

Az 1900-as években tovább folyt a település fejlődése, amelynek során a község 1900-ban új postaépülettel gyarapodott. A korszak első nagy eseménye sem váratott sokat magára: az

1900-ban több mint 2400 lelket számláló és folyamatosan népesedő Dunakeszinek nem volt valamirevaló községházája, így égető szükségé vált egy önálló, direkt erre a funkcióra emelt épület. Végül 1901-ben adták át a Fő úton lévő községházát, amely – kibővített formában – ma is ezt funkciót tölti be

Az országos példát követve településünkön 1903-ban alakult meg az Önkéntes Tűzoltó Egyesület, kezdetben 27 taggal. Felszerelésük az első években igen szegényes volt, a községtől kevés támogatást kaptak, pedig nagyon értékes munkát végeztek. A korabeli építkezési mód, a tűzveszélyes építési anyagok – főként a zsindeletet, amelyről a szél könnyedén meggyújthatta a szomszéd házak ugyancsak hamar lángra kapó tetőzetét. A tűzoltók feladata akkoriban is a tűz megállítása, majd eloltása volt. A működésükhöz szükséges anyagiakat tagsági díjakból és támogatóktól nyerték, melyekből kezdetben csak kéziszerszámokra futotta, fecskendőket csak évekkel a megalakulás után vásárolhattak. Szertárunk a községházának a tér felé eső részén volt. A dunakeszi tűzoltók országosan is kiemelkedő eredményekre voltak képesek, amelyre jó példa volt az 1911. évi országos versenyen elért 6. helyezésük is.

A korszak egyben Révész István plébános dunakeszi működésének utolsó szakasza is volt, amelyben újabb, a mai napig ható cselekedetekkel írta be nevét a közösség történetébe. Az általa létrehozott, több száz főt számláló Katolikus Körnek – amely a település legjelentősebb és legbefolyásosabb egyesülete volt – 1903/04-ben klubházat építtetett. Az épületben, több kisebb helyiség mellett egy színpaddal ellátott nagyobb terem is volt, ahol a község minden társadalmi rétege lebonyolíthatta kulturális rendezvényeit, ennek különös jelentőségét az adta, hogy a település eddig nem rendelkezett kultúrházzal. Érdekesség, hogy jelenleg ebben az épületben üzemel az Eszterlanc Óvoda. Szintén ezekben az években (1905/06) építette fel Révész a lovaregyleti Johanneumot, amelyről októberi számunkban már részletesen beszámoltunk. Révész István hatása Dunakeszi határain is túllépett, amit jól mutat, hogy munkáját 1903-ban az Egyház pápai kamarás címmel ismerte el. Végül 1907-ben Révész felajánlásra elfogadta Kecskemét egyházközségének vezetését mint prelátus, prépost plébános. A dunakesziek nagyon nehezen váltak meg tőle, kecskeméti éve alatt is többször visszahívták, hogy nagyobb ünnepeken szónokoljon, prédikáljon.

Révész utódja Richter Béla lett, aki 1907-től kezdve húsz éven keresztül töltötte be a Szent Mihály templom plébánosi tisztét. Richter a kegyúr lovaregylet segítségével 1908-ban átépítette a plébániaépületet, amelyben az addigi négy helyett hét szoba lett. 1910-ben új zsindeletet és villámhárítót is kapott az épület. Ugyanebben az évben elkészült a nagyzászló az oltáriszentség tiszteletére, mely most a templom nagytárlójában található. A

plébánia 1912-ben új kaput és kerítést is kapott, míg az egész templom felújítására 1913-ban került sor, amikor teljes egészében kifestették, valamint a két oltárt és a kórust is felújították, ill. elkészült a Jézus Szíve és a Szűz Mária szobor is. Sípos Katalin és Gombai Istvánné adományából felépült két üvegablak, ezután megkezdődött a villanyvilágítás bevezetése, valamint Gombai Istvánné carrarai márványból készült szenteltvíztartót ajándékozott a templomnak, amely most is a templom díszje. Richter elődjének alapítását, a Katolikus Kört is jelentékenyen fejlesztette, és saját vagyonából 1000 koronát adományozott az egyesületnek. Idővel szükségessé vált az elemi iskola bővítése is, amelyet 1912-ben emeletráépítéssel oldottak meg.

Dunakeszi fekvése, vasúti és közúti helyzete elindította a települést az iparosodás útján. 1910-ben kezdte meg működését az Óceán Konzervgyár, amely elsősorban a főváros felvevőpiacára épült. A hétholdas területet Franklin Richárd vette meg először egy angol trénertől, majd ő adta tovább Gottlieb és Wliniczki nevű befektetőknek, akik a dunakeszi paradicsom hírére alapozták a gyárat. Az üzem már az első évektől kezdve foglalkozott paradicsomkonzerv-gyártással, amelyhez a szükséges alapanyagot javarészt a környék termelőitől szerezték be. Népszerű volt még az itt készült szilvacseresznye, meggy és birskörte befőtt, valamint a savanyúság is. Az állandó anyagi gondokkal küzdő vállalkozás éves viszonylatban 100 vagon konzervet állított elő. A konzervgyár nagy segítség volt a helyi gazdáknak, akik termékeiket így egyszerűen és jó áron el tudták eladni. Mivel akkoriban a településen szinte mindenki a földből élt, az Óceán nagyon sok családnak nyújtott biztos megélhetést, ebből kifolyólag a cég az akkor már mintegy 3116 főt és 950 házat számláló község életszínvonalát nagyban emelte.

Szintén az 1910-es évben kezdték meg a Járműjavító építését is. A Magyar Államvasutak már az 1900-as évek elején rászánta magát a beruházásra, de az építkezéshez szükséges földterület megszerzése igen nehézkesen haladt. A helyi gazdáktól végül is összesen 77 katasztrális hold földet vásárolt meg a vasút, négyszögölenként 2 forintos áron. Az első iparvágányokat már 1910-ben lefektették és el is kezdődött az építkezés, de a világháború miatt bekövetkezett pénz- és anyagihiány miatt abba kellett hagyni a munkálatokat. Még a háború előtt elkészült viszont a művelődési ház, az igazgatási épület, a portaépület és a karbantartóműhely. 1911-ben megálló is létesült az épülő üzem közelében, amely a mai műhelytelepi állomás elődje volt. Egy évvel később alagutat is fúrtak az állomás alá, így biztosították az összeköttetést a Műhelytelep és Új-Dunakeszi között. Az átjáróra már csak azért is szükség volt, mert az 1900-as években már megkezdődött a Banktelep beépülése is. A terület az akkoriban elterjedt telekspekulációnak köszönhetően betelepülését, ugyanis a

földbirtokosok felismerték, hogy parcellázva sokkal többet ér a földjük, mint mezőgazdasági művelés alatt. Így tett az a Windisch nevű szőlőbirtokos is, aki 200 holdas földjét tagosította 200 négyszögöles, teljesen egyforma telkekké. A budapesti áraknál jóval olcsóbb, közművesítetlen telkeket elsősorban kistisztviselők és Újpestre bejáró munkások vásárolták.

Az első világháború

Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolása (1914. jún. 28.) után a Monarchia ultimátumot intézett Szerbiának (július 23.), majd három nappal később megkezdte a mozgósítást, és július 28-án hivatalosan is hadat üzent déli szomszédjának.

A mozgósítás szinte a teljes férfi lakosságot érintette Magyarországon, így településünkön is. Az újoncozás rendkívül igénybe vette a helyi közigazgatást, a két község jegyzője és a teljes hivatal éjt nappallá téve dolgozott, hogy teljesítse a hadsereg előírásait. A hazaírt levelek és képeslapok arról tanúskodnak, hogy augusztus végén a férfiak többsége már a galíciai orosz fronton találta magát, vagy a Szerbia ellen harcolt a Száva-mentén. A településről összesen 549 embert soroztak be, és csakhamar megjöttek az első halálhírek is, amelyek őszintén megrázták az egész helyi közösséget. A Katolikus Kör már 1914 második felében gyűjtést rendezett a sebesültek, az özvegyek és az árvák részére. Akkora volt a hiány a férfi munkáskézben, hogy a bevonultak földjeit a Kör gondozta és látta el belőle az itthon lévőket. A munka nagy része az öregekre és a nagyobbacska gyerekekre hárult, de az asszonyok is kénytelenek voltak férfi-munkákat végezni.

A dunakeszi katonák számos hősi hadicselekedeteket vittek véghez, többen kaptak közülük dicséretet, kitüntetéset. Ezek közül most csak Lipniczki István különös történetét emelném ki, akit az 1. honvéd gyalogezred 3. századának a kötelékében az orosz frontra soroztak be. 1914. október 18-án egy csatában foglyul esett Novo Miasto közelében és hadifogolyként a szibériai Dauriába szállították számos magyar, osztrák és német társával együtt. A fogságban társa volt a szintén dunakeszi Lóvy Izidor János is, aki fényképészként dolgozott a községben. Itt majdnem két évig tartották őket, amikor is 1916-ban Lipniczki több társával együtt megszökött és hosszú hónapokon át, több ezer kilométeren keresztül menekült az orosz hatóságok és az üldözésekre küldött kozákok előtt. A szökés közben tucatnyi folyón keltek át, erdőket égettek fel maguk mögött és kisebb csoportokra oszlottak, hogy üldözőik nyomukat veszítsék, miközben maguk által elejtett állatokat és magvakat ettek. Egy csoport végül is 1916. augusztusában eljutott Svédországba, ahol a Nemzetközi Vöröskereszt oltalma alá kerültek. Lipniczki Svédországról Németország érintésével került haza, de októberben

ismét besorozták. A szökés elképesztő nehézségére utal, hogy volt olyan társa is, aki csak jó másfél évvel később ért haza, mint ő.

A háború az alagi tréningtelepet sem kerülte el, mivel a harcok megkezdése után a Magyar Lovaregylet rögtön törölte az év összes hátralevő versenynapját. A futamok ekkor bár a pesti pályán zajlottak a tréninget rendszeres versenyzés nélkül nagyon nehéz volt tovább folytatni. Ahogy teltek a hónapok a versenyzésből kiesett lovak tréninge egyre nehezebbé vált, így a lovaregylet 1915. májusában öt, júniusban pedig három versenynapot rendelt el. Ezeket a futamokat Alagon rendezték a háborús helyzet miatt meglehetősen visszafogott, szerény körülmények között: a versenynapok meghívott közönség előtt, nevezési díj és fogadások nélkül zajlottak. A lóverseny augusztusban, majd ősszel tovább folytatódott, de ezúttal a városligeti pályán: ezek során az év összes nagy versenyét lefutották a Király-díjon kívül. A háború következő éveiben a Városligetben, Alagon és Káposztásmegyeren rendeztek versenynapokat, de a vidéki helyszíneket teljesen mellőzték.

A háború folyamán Dunakeszi és Alag az újoncokon kívül a sebesültek gyógyításának a területén is nagy feladatokat vállalt. Dunakeszin ugyanis két, Alagon pedig egy hadikórház működött, utóbbinak a Magyar Lovaregylet adott otthont a Geist-telepen. A lovaregylet az ötven ágyas kórház működésének a felét is átvállalta az államtól. A Dunakeszin létrehozott kórházak közül a nagyobbikat a MÁV építés alatt lévő járműjavító üzemében hozták létre. Az üzem építkezését ugyan a háború miatt fel kellett függeszteni, de már felépült a kultúrház (mai József Attila Művelődési Központ) épülete, amelynek színháztermében helyezték el a sebesülteket. A másik dunakeszi kórházat egy magánszemély, név szerint Mihalik Margit hozta létre és működtette saját villájában. Az anyai ágon olasz származású asszony családtagjaival együtt gondoskodott a sebesültek ellátásáról, kórházába első sorban hadifoglyok kerültek, akik kiváló körülmények között gyógyulhattak. A legenda szerint egyszer egy nemzetközi ellenőrző bizottság érkezett a kórházba, hogy megvizsgálja a foglyok életkörülményeit, de senkit sem találtak a kórházban, mivel az angolok a lóversenyen voltak, a franciák pedig tekéztek.

A háború szomorú momentumra volt az 1917-es évben az, amikor a nyersanyaghiány miatt a hatóságok rekvirálták a Szent Mihály templom három harangját. A harangok búcsúztatásán az állomáson az egész község részt vett. Egy évvel később elvitték az orgonasípokot is, hogy ágyúlövedéket készítsenek belőle. A négy év fájdalmas mérlege a községekben 115 hősi halott volt, ilyen veszteség addig egyetlen háborúban sem érte a települést. A régi dunakeszi családok (Budai, Hubina, Koncsik, László, Száraz, stb.) rendre több halottat is adtak. A hősök után 67 hadiözvegy és 98 hadiárva maradt hátra.

Az első világháború hőseinek emléket állítandó 1924-ben országos emléknappá, a Hősök napjává nyilvánították május utolsó vasárnapját. Egy évvel később Dunakeszi község képviselő-testülete elhatározta, hogy emlékművet emel az áldozatoknak. Az előkészületekre bizottságot hoztak létre, amelynek tagja volt Dr. Lakatos Kálmán plébános, Bohunka Lajos főjegyző, Bajnok Géza iskolaigazgató, és K. László József bíró is. Az emlékmű 8500 pengőért készült el, amelyből 6244 pengő közadakozásból, 1551 pengő a községi földek hasznóbéréből, 705 pengő pedig jótékonyági gyűjtésből jött össze. A Dunakeszi első köztéri műalkotásának számító Hősök szobrát, Pongrácz Sigfried és Reichenberger József pesti szobrászművészek alkotását 1928-ban, tehát éppen 80 évvel ezelőtt avatták fel. A szobor keleti és nyugati oldalán márvány emléktábla örökítette meg az elhunyt hősök neveit. Az emléktáblák sajnos mára elég rossz állapotba kerültek, sok név olvashatatlanná vált rajtuk, így restaurálásuk mindenképpen indokolt lenne.

Alag a 20-as években

A háború és az azt követő polgárháborús helyzet helyrehozhatatlan károkat okozott a városligeti pályában, így a versenyt ott már nem lehetett folytatni, új pályát kellett építeni a fővárosban. Az anyagi szűkösség miatt a Magyar Lovaregyletnek erre rögtön nem nyílhatott alkalmá, viszont az új pálya elkészültéig is alkalmas versenytér után kellett nézni. Alagra esett a választásuk, amely bár szintén leromlott képet mutatott, alkalmasnak tűnt az újrakezdéshez. Alag ezzel ismét a magyar lóversenyzés központjává lett egy időre, amelynek megfelelően a lovaregylet komoly fejlesztésekbe fogott a pályán. Az elhanyagolt gyeprövidítése után kibővítették a mázsaházat, és kicserélték a bírótornyot. A fogadások kényelmesebbé tétele érdekében a bookmakerek és a totalisateur számára külön helyet építettek a pálya mellett. A tribünöket kibővítették, melynek során az előkelőségek fogadására külön díszpáholyokat is létesítettek. A lovaregylet azonban gondolt a kispénzű fogadókra is, aki számára kiépítette az ún. III. helyet.

Az első futamra 1919. szeptember 14-én került sor, fogadásokat pedig szeptember 21-étől lehetett tenni, igaz csak totón. A futamokat és az alagi pályát hamar a szívébe zárta a versenyek első sorban fővárosi közönsége. Sikk le kijárni a Pest melletti kisközségbe, a versenynapok délutánjain tömött vonatok hozták-vitték a fogadók ezreit a Nyugati pályaudvarból.

A Monarchia felbomlása nagyobb önállóságot adott a Magyar Lovaregyletnek, amely immáron teljesen függetlenül alakíthatta ki versenyprogramját. Ennek köszönhetően került be

a versenyek közé a Kanca Díj, és lehetett megrendezni a Magyar Derbyt, amely az év legrangosabb versenye azóta is. Az első Magyar Derbyt így Alagon futották 1921. június 12-én. A versenyt óriási érdeklődés kísérte, több mint tízezren látogattak ki azon a nap a pályára. A történelmi futamot a sötétzöld mezben futó Pölöskei ménes favoritja, Vatinius nyerte a kor neves zsokéjának számító Nagy Gézával a nyergében. A lovat az angol származású, és a 1910-es évektől Alagon lakó Hitch György idomította. Az istálló tulajdonosa Luczenbacher Vilmos, a ló tulajdonosa pedig Boross Gyula volt.

Ezek után még három Magyar Derbyt futottak Alagon. Az 1922-es versenyen a legendás istállótulajdonos, báró Dréher Antal, Levendel II nevű lova futott be elsőnek. Az Osztrák Derby is diadalmaskodó lovat egy valószínű zsokéfenomén, Esch Győző lovagolta. A számtalan remek alagi zsoké közül lehetetlen megmondani, hogy melyiküket illeti az abszolút elsőség, Esch Győző azonban egy valamiben kétség kívül első volt nem csak Alagon, hanem az egész világon. Tizenkétszer nyert ugyanis derbyt, amelyet ez eddig senki sem mondhat el magáról. Az 1923-as derbyben Handful nyert a Springer-istálló színeiben, és Takács Istvánnal a nyergében. A húszas években utolsó alagi derbyt 1924. június 22-én futották, és ismét egy Dréher ló, Oskar Anton diadalmaskodott, lovasa Scheiball József volt. A ló emlékét még ma is egy bazaltkövekből kirakott kis gúla őrzi a tréningtelep parkjában. Időközben megépült az új budapesti pálya is, így a versenyek ismét a fővárosba költöztek. Az utolsó alagi futamot 1924. október 19-én futották, amelyen Gutai János vezette sikerre Montalto nevű lovát. A következő évben már a pesti pályán tartották a versenyeket (első versenynap 1925. május 10.), Alagon maradt azonban továbbra is a tréning, és az úrlovas, versenyek.

A lóverseny hírességek egész sorát csalta Alagra, akik rendszeresen kijártak a versenyekre, vagy le is telepedtek itt. Közülük kiemelendő Szerémy Zoltán, a Vígszínház színésze, számos nagy színpadi szerep, és a korban divatos némafilmek sztárja. Ő ünnepelt színészként a nagyvárosi csillogás, az éjszakai életből jött ki Alagra lakni, Mravik Pál idomár egyik villájába. Barátja, Molnár Ferenc író, kiköltözése már egyszerűen csak „alagi érseknek” hívta, utalva ezzel a korábbi életéhez viszonyított kontrasztra. Szerémy a versenyek állandó vendége volt, és szenvedélyesen játszott a lovakat. Végredeletében azt kérte, hogy az ő „kedves, nyájas, fenyőillatos” Alagján temessék el.

Ha az alagi lóversenyzést említjük, feltétlenül szót kell ejtenünk a Horthyakról. A hét fiú közül a legidősebb, István, úrlovasként még 1891-ben megnyerte az első alagi futamot. Testvére Jenő köthető azonban igazán Alaghoz, aki 1900-ban költözött a községbe és négy és fél évtizedig volt annak lakója. Kezdetben úrlovasként lovagolta Jankovich-Besán lovait,

majd a háború után nagy segítséget nyújtott a tréningtelep rendbehozatalában. Ekkor már lovakat tartott és trenírozott. Ő maga is a telepen lakott, a nevéből elnevezett kúria ma is áll. Bátyja, Miklós ekkor kormányzó volt, de ő nem vett részt a politikai életben, inkább a falkavadászatnak és a szafarinak hódolt. Kittenberger Kálmánnal és Széchenyi Györggyel egy alkalommal négy éves afrikai szafarin vett részt, ezalatt intézőjére bízta az alagi birtokát és istállóját. Horthy Miklós heti rendszerességgel járt ki hozzá és lovaihoz látogatóba, mivel a kormányzónak is voltak lovai Alagon, amelyeket különböző istállókhöz adott be tréningre. Lovai nem tartoztak a legnagyobb nyerők közé, de pusztán az a tény, hogy a kormányzó is érdeklődik a lóversenyzés iránt, és rendszeres látogatója a versenyeknek nagy lökést adott a Monarchia széthullása után szinte a nulláról újrakezdődő lóversenyügynek.

A húszas években tűnt fel Alagon, és indult el szűkebb szakmájában a nemzetközi ismertség felé Konrád Ignác, a híres lófestő. Konrád 1921-ben tért haza az orosz hadifogságból, és szerény rajztanári állást kapott Budapesten. Egy évvel később vetődött az alagi tréningtelepre, ahol a versenylovak tanulmányozásával kezdett foglalkozni. Annyira kitanulta a festészetnek ezt a szűk területét, hogy kifogástalan anatómiai pontossággal, teljes élethűséggel tudta megörökíteni modelljeit. Sohasem festett képről, mindig testközlelől festette a lovakat. Munkájára idővel felfigyeltek az istállótulajdonosok, akik nyerő lovaikat mind nála szerették volna megörökíteni. A festő számára a nagy áttörést az 1927-es év hozta, amikor a Párizsban élő neves amerikai lótulajdonos, Ralph Beaver Strassburger kérte föl lovainak megfestésére. Nyugat-Európát, az Egyesület Államokat, és Angliát bejárva Konrád a kor legnevesebb lovait festhette, és művészetével a legnagyobb lófestők közé emelkedett. Horthy Jenő kérésére 1936-ban tért csak vissza Alagra, ahol műtermet rendezett be és a világháború végéig itt folytatta munkáját.

Dunakeszi a 20-as években

A húszas évek elején településünknek 5200 lakosa volt, amely már nagyközségi méretet mutat. Az világháború utáni első éveket a nélkülözés, a munkahiány és az elszabaduló infláció jellemezte, amely nagyrészt az ország-csonkításnak volt köszönhető. Dunakeszin is megjelentek az elcsatolt területekről érkező menekültek, akik szörnyű körülmények között évekig vagonlakásokban laktak az állomáson. A lakosság nagyon sokat segített a rászorultak élelmezésében, a gyereket a község saját költségéből tanította.

A nehézségek ellenére a település talpra állt, az évtized első nagy beruházásaként 1920-ban új tetőzetet kapott a Római Katolikus Elemi Iskola épülete. A helyi vállalkozások

megerősödésének jeleként egy évvel később megalakult az Iparosszövetség Dunakeszi-Alagi csoportja, amely a különböző szakmák mestereit fogta össze. Richter Béla plébános kezdeményezésére 1922-ben letelepedett a községben a Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek rendje, amely az Olvasókör épületét kapta meg a mai Budai Nagy Antal utcában. Letelepülésük apropója az óvoda megszervezése volt, amely már évtizedes halogatott kérdés volt a településen. A rend átalakította a rendelkezésére bocsátott épületet, ahol zárdát, és óvodai csoportszobát rendezett be. Az óvoda - amely a mai Eszterlánc Óvoda elődje - 1923-ban indult el egy csoporttal. A nevelés teljes egészében a nővérek határákörébe tartozott, sőt három évvel később a nővérek átvették az elemi iskola leányainak a tanítását is. Részükre gyermek- és leányköröket is létrehoztak, amelyek a vallásos életre nevelést tűzték ki céljuknak. Ennek keretében 1926-ban alakult meg a Szívőgárda, ennek első osztályos koruktól lehettek tagjai a leányok. Az egyesületben a nővérek játékos keretek között hintették el a hitbuzgalmi élet magvait a gyermekekben. Együtt készültek az első áldozásra, és 12 éves koruk körül a bérházra. Az Árpádházi Szent Margit Leánykör szintén 1926-ban alakult, tagjai 12-16 éves leányok voltak. A foglalkozásokon a mindennapi életre, ezen belül a családanyai feladatokra felkészítették a leányokat: kötöttek, horgoltak, népviseleti ruhákat szabtak-varrtak. A kör tagjai varrták a „keszi babák” ruházatát is, a babákat falunapon, majálison, és jótékonyági rendezvényeken árusították. A leánykör kirándulásokat és teadélutánokat is szervezett, ezekre a fiúk is hivatalosak voltak. Utóbbi délutánok a tánc és az ismerkedés mellett az illetanulásra jó alkalmat adtak – természetesen a nővérek felügyelete mellett. 1928-ban létrejött a Szent Ágnes Leánykör is, amelynek szerepe teljesen azonos volt a Szent Margitéhoz, csupán a példakép volt más. A 30-as évek végén a leányköröket összevonták.

Időközben Dunakeszi sportélete is megélénkült az egyre népszerűbb labdarúgás révén. A község akkori egyetlen üzemének, az Óceán Konzervgyárnak már 1924-ban önálló futballcsapata volt. Egy évvel később már a községi sportegyesület is zászlót bontott Dunakeszi Sport Egylet néven. A csapat pályája Dunakeszi déli határában, a mai Költségvetési Üzem területén volt. Az Óceán első sorban Alagon, az ASC pályáján játszotta meccseit.

A kulturális élet is fejlődésnek indult. 1925-ben nyitott meg N. László József kocsmájában az Edison Mozi, amely nevét talán annak köszönheti, hogy ugyanebben az évben kezdték meg a község villamosítását. A mozgóképszínház (ahogy a helybeliek nevezték) egy csapásra népszerű szórakozás lett a faluban, amolyan kötelező hétfégi program. N. László kocsmájában - amelyet a pesti újságok talán nem véletlenül következetesen kávéháznak

neveztek - rendszeresek voltak színjátszó előadások, zenés estek is. A lakosságban megvolt tehát az igény a művelődésre, ezért a község vezetése 1926-ban kultúrházat épített a főút mentén, az uradalmi kocsmá helyén. A Petőfi Kultúrház méltán vált Dunakeszi büszkeségévé, emeleti termében rendszeresen rendeztek bálakat, tánccmultságokat.

Dunakeszi új részén, a Műhelytelepen folytatódott a háború miatt félbehagyott MÁV Főműhely építése. Ennek nyomán az évtized közepére egy teljesen új településrész nőtt ki a földből, amely több száz embernek adott munkát és otthont. Az üzemben a termelés 1926. május 23-án indult el 600 fővel. A munkások java részét, mintegy 450 főt az Északi Főműhelyből irányították át, a többit a megszűnő kaposvári, sátoraljaújhelyi és szegedi műhelyekből. Az üzem évente mintegy félezer négy tengelyű személy-, kalauz-, és posta- és poggyászkocsi főjavítását, továbbá száz, két tengelyű személykocsi fővizsgálatát végezte. A Főműhely vezetője Lányi Ferenc volt, aki a termelés irányításán és szervezésén túl nagy gondot fordított munkásainak a testi-lelki épülésére is. Személyesen ügyelt a Műhelytelepen szép, szecessziós stílusban elkészült 160 MÁV-lakótelepi lakás építésére, karbantartására és elosztására. A lakások szoba-konyha-kamra kivitelezésűnek voltak, amelyek az átlagos fővárosi munkástelepekhez lényegesen jobb körülményeket biztosítottak lakóiknak. Lányi fontosnak tartotta, hogy dolgozói tartalmasan töltsék szabadidejüket, ezért már az üzem indulásának évében megszervezte a Magyarság Dal és Önképző Egyesületet, ill. a sportegyesületet, melynek elnökségét vállalta. A telepen élő családok gyermekeinek a tanítása érdekében létrejött a műhelytelepi MÁV iskola, a Bárdos Lajos Általános Iskola elődje. Az első évben (1928) három teremben indult a tanítás. Az iskola – mivel a telepen templom még nem volt – egy kápolnának is otthont adott.

Szintén a húszas évek közepén, 1924-ben jött létre Dunakeszi közigazgatási területén a Munkás Testedző Egyesület (MTE) jóvoltából a Gödi Fészek, amely a fővárosi munkásság jelentős sport- és szabadidőtelepe volt. A Fészek élete szervesen nem kapcsolódott Dunakeszi mindennapjaihoz, de országos jelentősége miatt mindenképpen fontos része városunk helytörténetének. Az MTE az Általános Fogyasztási Szövetkezet kölcsönéből vette meg a mintegy 5000 négyszögölt kitevő területet, amelyet egyébiránt a későbbiekben tovább bővített. A Fészek egy három oldal felől homokfallyal védett, a víz felé viszont nyitott, jó fekvésű Duna-parti terület volt. Ezen mintegy 150-200 sátor és egy központi épület állt. Utóbbiban volt a gondnoki lakás, az öltöző és a vizesblokkok. Két sportpályát is építettek, ahol rendszeres tartottak futball- és kézilabda-mérkőzéseket. A telep kiépítése nagyrészt önerőből, az egyesület szakosztályainak (tornász, atléta, birkózó, labdarúgó, stb.)

segítségével épült. A Fészek kulturális estjeiről is híres volt, rendszeresen szavalt itt József Attila, és Berda József is.

Alag a 30-as években

Az évtized elején a községnek már 3015 állandó lakója volt, közülük 1463 kereső, ami igen jó arány, főleg ha hozzávesszük, hogy az ország a nagy gazdasági világválság korát élte. A keresők megoszlása különösképpen figyelemre méltó, mert nagyban eltérve az országos arányoktól több mint felük, 797 ember a szolgáltató szektorban (kereskedelem, közlekedés, vendéglátás, egyéb – első sorban a lovaregylet alkalmazásában, vagy a lóversenyzéshez kötődve) dolgozott, és csak 541-en az iparban, valamint mindössze 125-en a mezőgazdaságban. Egy 1935-ben végzett összeírásból kitűnik, hogy a járás 407 angol telivéréből 402-t Alagon tartottak, és a statisztika szerint minden egyes versenyló mellett majdnem egy teljes ember dolgozott. A mezőgazdaságból élők nagy része az Óceán Konzervgyár részére termelő gazda volt. Az idézett felmérés szerint a járás gyümölcsfa állományának egyötöd része Dunakeszi és Alag területén állt. Az állomány mintegy felét tette ki a kajszibarack (17537 fa), amelyet javarészt a már azóta beépített, és a fáról elnevezett „Barackosban” termesztettek.

A harmincas évekre Európa legjelentősebb lóárveréseinek a sorába emelkedett az alagi csikóárverés, amelyet a század első évtizedétől rendeztek meg minden ősszel. Az eseménynek számos külföldi látogatója volt, jószerivel minden magára valamit is adó lótulajdonos megjelent, vagy képviseltette magát az árverésen. A nádfedeles, 1909-ben magyaros stílusban épült árverezőcsarnok az ilyenkor telt házzal működő Pavilon közelében állt, az egykori tenispályák és a víztorony közötti területen. Az árverések sorából kiemelkedik az 1936-ban megrendezett licit, amelyen a kor legjelentősebb mágnása Aga Khan is részt vett, és 10.000 pengőért vásárolt telivért. Megjelenése nagy feltűnést kelthetett, hiszen Rollys-Royce gépkocsival, és testőri kísérettel érkezett a községbe. Az árverések felfutása mutatja a magyar lótenyésztés fejlődését is, amelybe 1935-ben Alag is bekapcsolódott, hiszen ekkor alapította meg a Kilences Bizottmány a Nagyalagi ménest. A ménesnek 120 boxot építettek, a csikók tágas, füves karámokban legelhettek. Az új generáció megalapításához igyekeztek a kor legjobb fedezőménjeit összeszedni, így többek között bekerült a ménesbe az 1934-es derbynyerő Cagliostro is. A ménes, amely a magyar

telivértényesztés ragját hivatott volt emelni a világháborúban elpusztult, és később már nem volt igény a felélesztésére.

Az évtized a templomépítés jegyében telt Alagon. A község katolikusainak régi vágya volt, hogy saját templommal és egyházközséggel rendelkezzenek. Az önálló hitélet hiányát csak részlegesen pótolta a Nepomuki Szent János kápolna, amely már megépülésének idején kicsinek bizonyult. 1928-ban egy fiatal, ambiciózus pap került Alagra, aki megvalósította a római katolikus közösség elképzelését. 1929. december 17-én az alagi hívek és Csík József plébános levelet írtak a váci püspöknek, hogy támogassa az önálló egyházközség megalapítását, valamint templom és plébánia építését. A püspök támogató levele után 1930. május 13-án megalakult a templomépítő bizottság és megkezdődött az adományok gyűjtése. Alag tekintélyes polgárai rögtön csatlakoztak a kezdeményezéshez így többek között Gutai János, Hitch György, Kleiszner Rezső, Pretzner Imre, Petanovics József, Szigeti Nándor és maga a plébános, Csík József is. Az adományoknak köszönhetően egy évvel később, 1931. május 5-én megvásárolhatták a templom építéséhez szükséges telket. Ez évben döntöttek a felépítendő templom nevééről is, ami Szent Imre lett, köszönhetően a szent éppen akkor ünnepelt jubileumi évének. A gyűjtés tovább folytatódott, és a község, az Egyház és a hívek adományainak köszönhetően 1935. szeptember 1-jén dr. Fábián Gáspár műépítész tervei szerint megindulhatott az építkezés. A tervező egy Árpád-kori, neoromán külsőt és ókeresztény bazilika belsőt álmodott meg művének, a kivitelezési munkálatokat Kapuvári Gusztáv építészmérnök végezte. A templom 37 és fél méter hosszú, 11.40 méter széles lett, belső magassága 8 méter. Az építéshez szükséges terméskövet Üröm községből szállították. Az építők folyamatos anyagi gondokkal küszködtek, pedig az alagi lakosok sok önzetlen áldozatot hoztak a templomért: volt, aki házáat és telkét, nem egy zsolé pedig egy-egy győzelméért járó jutalmát adományozta az építésre. A templom nagy értéke a torony fedéséhez használt világhírű mázas cserép a pécsi Zsolnay-gyár munkája volt. Az eukarisztikus kongresszus évében, 1938. május 22-én szentelték fel a három harangot és ugyanezen év december 19-én megtarthatták az első szentmisét. Lényegében ekkorra a külső munkálatok lezárultak, de a templom nem volt még teljesen készen. A templomnak nem volt orgonája, kész mennyezete és plébániája, de a megyéspüspök még a felszentelés előtt engedélyt adott a használatra. A belső munkálatok tehát tovább folytak, egészen az ötvenes évek elejéig. A templom a mai napig ékessége és egyik jelképe Alagnak, központi elhelyezkedésénél fogva fontos utcafépi jelentőséggel bír.

Hasonló folyamatok indultak el az evangélikus közösség köreiben is. A településen a századelőn még csak 4-5 evangélikus család élt, amely mint szórvány Fóthoz tartozott.

Később Rákospalotához csatolták, majd ahogy lassan nőtt a létszám – az Alagra települt angol trénerok és zsokek elöszóretettel tértek át evangélikus hitre – fiókegyházzá (1921) alakultak. Néhány év múlva Újpesthez sorolták a fiókegyházat és 1932-ben Mezei József lelkészre bízták őket, amely döntő fordulatot hozott a közösség életében. Még ugyanezen év novemberében Issekutz Gyuláné elnökletével megalakult az Evangélikus Nőegylet, amely teadélutánokat, kirándulásokat, műsoros eseteket szervezett. A rendezvények bevételeit jótékony célra fordították. Egy 1935-ös adat szerint Alagon, Dunakeszin és Kisalagon már több mint 400 evangélikus élt, így a templomépítés gondolata egyre inkább előtérbe került az egyre erősödő egyház életében. Az építés pénzügyi alapját Bohunka Lajos dunakeszi jegyző vetette meg, aki két holdas földterületét parcellázta ki, és a bevételt az egyház javára adta. A Nőegylet is gyűjtésbe kezdett, téglajegyeket bocsátottak ki, és a püspökség is segített a pénzgyűjtésben. Ennek ellenére a költségeknek csupán harmadát tudták összegyűjteni, de mivel a Magyar Lovar Egylet jelképes évi 1 aranyforintért rendelkezésre bocsátotta azt a telket, amin a templom ma is áll, az építkezés elindulhatott. Az építéssel Szabó János kőművesmestert bízták meg, aki a telekre egy gyönyörű neogót stílusú templomot emelt. Az első kapavágásra 1938. augusztus 28-án, egy szabadtéri istentisztelet keretében került sor, és alig egy évvel később, 1939. szeptember 10-én Dr. Raffai Sándor püspök már fel is avatta a templomot. A kor arányait jól érzékelteti, hogy a templomépítés teljes költségéből (35.000 pengő) Aga Khan legfeljebb három telivért tudott volna venni.

Dunakeszi a 30-as években

Az évtized elején 6119 lelket számláltak a településen, majd ezer emberrel többet, mint a tíz évvel korábbi cenzuson. Elkezdett beépülni a Révdülő és a Banktelep területe, a telkeket javarészt a fővárosból kiköltözött tisztviselőréteg és munkásértelmiség vette meg. A környék népességemelkedésének hatására 1930-ban kibővítették a Fővárosi Vízművek dunakeszi telepét, ami a vízzel ellátott házak számának növekedésében is megmutatkozott. 1931-ben megalakult az Iparoskör, a helyi kisvállalkozók érdekvédelmi és szakmai szervezete. A Kör élénk kulturális tevékenységet folytatott, színjátszó csoportja és dalköre is volt. Megalakulása után két évvel otthont épített magának az Attila utcában, ahol műkedvelő csoportjai számára egy szabadtéri színpadot is felállítottak. Az Iparoskör rendszeresen tartott bálakat, amelyek a társadalmi érintkezés fő színterének számítottak a korban.

Időközben a megérett az idő a község templomának megnagyobbítására is, a terveket Oszvaldik Gyula építész készítette el neobarokk stílusban. Az építkezés tervezési fázisa közben Lakatos Kálmán plébános meghalt, utódja Faludi (Fieszl) János azonban friss energiákkal folytatta és fejezte be a munkálatokat. A régi templomot beolvasztották az újba, az adta annak északi hajóját. A helyi gazdák közül többen földterületeket adtak el birtokaikból, ezzel teremtve meg az anyagi alapot a bővítéshez. A tulajdonképpeni építkezés 1936 januárjában kezdődött meg az építőanyagok összegyűjtésével, míg az első kapavágás és az alapkövetétel pünkösdkor történt. Az egész éven át tartó építkezés után a karácsonyt már a félkész új templomban ünnepelték a hívek. Az egész község megmozdult az építkezés segítésére, például népünnepélyeket tartottak a Kiserdőben, amelynek bevételeit a templom javára adták. Az új templomot 1937. október 10-én ünnepi mise keretében szentelte fel Hannauer István váci püspök, a szentbeszédet Bangha Béla jezsuita hitszónok mondta. Az épület azonban ekkor még kívülről vakolatlan volt, valamint a díszes üvegablakok, a padozat és a sekrestye berendezése is váratott magára, a későbbi években ezeket hitelből, ill. adományokból pótolták. Az eredeti tervekhez képest – költségcsökkentő okokból – a templom kevesebb díszsel épült meg. A díszes hagymakupolákat is elhagyták róla, és a tornyok végül csapott tetőzetet kaptak. Azonban azt is csak a háború után tudták teljesen befejezni, mivel a nyersanyaghiány miatt a vörösrezt zároltatták a hatóságok. A templom azonban így is elnyerte a hívek tetszését, akik az eddighez képest roppant méretei miatt csak „bazilikának” nevezték az új épületet.

Majdnem napra pontosan egy időben a Szent Mihály templom felszentelésével, 1937. október 21-én fogadta el a püspöki kar az 1938. évi „kettős szentév” programját, amelynek kiemelt eseménye volt a Szent Jobb országglátása. A Szent Jobb körülhordozását vasúton kívánták megvalósítani, ezért felkérték a MÁV elnökségét egy díszes kocsi, az ún. Aranyvonat megépítésére. Az építésre a MÁV Dunakeszi Főműhelye kapott megbízást. Ez a munka igazi kitüntetésnek számított. A szerelvény egy vadonatúj gőzmozdonyból és három kocsiból állt: a középső volt az aranykocsi, amely a Szent Jobbot hordozta. Ezt Urbányi Vilmos és Márton Lajos terve alapján építették át egy szalonkocsiból. Komoly technikai feladatot okozott az aranykocsi rugózásának kérdése, mivel a 900 éves ereklyét teljesen tönkre tehetnék volna az állandó rázkódások. A dunakeszi szakemberek végül ezt a feladatot is tökéletesen megoldották. Munkájuk ellenőrzésére egy félig elszívott szivart helyeztek az ereklye majdani helyére és figyelték, hogy a Dunakeszi–Szob útvonalon leesik e róla a hamu. A próba tökéletesen sikerült, a hamu sértetlen maradt.

Az aranykocsi építéskor a biztonsági megfontolások mellett reprezentációs feladatoknak is meg kellett felelni. A kocsinak kétoldalt nagy üvegfelületei voltak, hogy az ereklyét ott is jól láthassák, ahol az útja során nem emelik ki a kocsiból. A kocsi külső díszítése az egyházi és nemzeti motívumokat variálta, falára az 1038–1938 évszámokat írták, ezzel hirdették a szent király jubileumát. Tetejére a Szent Korona nagyméretű másolatát helyezték, amelyet két oldalról két-két térdelő angyal fogott közre. A dízkocsi egyik oldalát Szent Gellért, Szent Imre, Szent István és Boldog Gizella egészalakos kép díszítette, magyar és Árpád-házi angyalos címerek között. A kocsi másik oldalán Boldog Margit, Szent Móra, Szent László és Szent Erzsébet életnagyságú alakjai sorakoztak. Az aranykocsi belső mennyezete fehér selyemberítésű volt, alatta bíborral bevont emelvényen nyugodott a Szent Jobb ezüst ereklyetartója. Mögötte egy trónszerű szék, állt a Szent Jobb öre, Mészáros János számára, aki főpapi ornátusban vigyázott az ereklyére. Az ereklyetartó két oldalán két-két alabárdos koronaőr állt vigyáz állásban. A szolgálatban nem lévő koronaőrök díszszakasza a mozdony és a dízkocsi között lévő luxus személykocsiban foglalt helyet. Ehhez volt hasonló a szerelvény utolsó kocsija is, ahol egyházi és világi méltóságok utaztak együtt az ereklyével.

A Szent Jobb összesen 22 olyan várost látogatott meg, ahol az ereklyét kiemelték az Aranyvonatból, és közszemlére tették. Amint a vonat megállt, kinyitották az üvegfalat, és négy vagy nyolc dalmatikába öltözött pap az ereklyét tartójával együtt leemelte a vonatról, miközben felsorakozott a koronaórség is. A vasútállomásról általában a főtérre vezetett az út, ilyenkor a menetben közvetlenül a Szent Jobb előtt haladt a koronaórség parancsnoka, utána az ereklyét vivő papok, mögöttük közvetlenül pedig a Szent Jobb öre. Kétoldalt nyolc-nyolc koronaőr adta a biztosítást és az ünnepi tiszteletadást. A városokban a helyi egyházi és világi méltóságok teljes kara fogadta az ereklyét, sokszor több tízezres tömegek élén. Dunakeszin nem került sor ilyen jellegű ceremóniára, mivel a község kicsiny mérete miatt nem tartozott a kiemelt települések közé. Az Aranyvonat csak megállt a Dunakeszi-Alag állomáson, és a falu apraja-nagyja ekkor tehette tiszteletét előtte. A miénkhez hasonló méretű településeken ez volt a gyakorlat, ilyenkor általában tíz-húsz percet töltött az állomáson a szerelvény. Az a település, ahol az Aranyvonat megállt már kitüntetve érezhette magát, mivel számos helyen csak lassított a szerelvény az állomásokon. Joggal mondhatjuk, hogy az Aranyvonat a dunakeszi vagongyártás remekre lett.

A háború kitörésének évében, 1939-ben új mozi nyílt a Banktelepen, a Rákóczi úton. A magántulajdonban lévő vállalkozás az aranykorát élő magyar filmgyártás konjunktúrájának köszönhette születését, de vendégei idővel a szórakoztató filmklasszikusok helyett háborús filmhíradókat voltak kénytelenek nézni.

A második világháború

Az 1941-es hadba lépés után a két községet is érintették a besorozások, és az azt követő jelentős emberveszteségek, de a háborút közvetlenül csak 1944-ben tapasztalták meg. Az első, más nemzetbeli csapatokat 1944 márciusában látták meg a helybeliek, amikor a Magyarországot megszálló német csapatok a 2-es számú főútvonalon a főváros felé masíroztak. Hamarosan megjelentek az égen az első amerikai bombázók is, amelyek a német megszállásig szándékosan kerültek a magyarországi célpontokat. Az első bombázást 1944. április 3-án hajtották végre Budapest ellen B-25-ös gépekkel. A bombázók nagy ijedséget okoztak a községekben annak ellenére, hogy célpontjuk a soroksári ipartelep volt. A bombázások és a légiriadók ezek után egyre gyakoribbá váltak. Alagon a légoltalmi parancsnok Száhlender Béla nyugalmazott altábornagy lett, a légoltalmi szirénát Strib Jolán tanítónő kezelte.

A német megszállással megkezdődött a zsidók összeírása (április 4.), majd deportálása is (május 15.). Az alagi és dunakeszi zsidókat június 30. és július 3. között vitték el Vácra, ahol a járás zsidóságát összegyűjtötték. Az embereket innen a fővárosba szállították, ahonnan marhavagonokban német lágerekbe vitték őket. A két községből 51 lágerben, vagy a menetekben elpusztult zsidó nevét ismerjük.

Szeptember 26-án a szovjet csapatok elérték Magyarország területét. A reménytelen hadi helyzet miatt Horthy október 15-én bejelentette a fegyverszünetet és az ország kilépését a háborúból, de a németek és a nyilasok közbelépése, majd hatalomra jutása megakadályozta a kiugrást. Sztálin október 29-én kiadta a parancsot Malinovszkij marsallnak, a 2. Ukrán Front parancsnokának Budapest, rohamból történő bevételére. A szovjetekkel szemben a magyar egységekkel kiegészült német „Dél” hadseregcsoport védekezett. A támadóknak minden fegyvernemben három-négyszeres túlereje volt. A német-magyar csapatok legyező-szerűen, félkörívben biztosították a főváros védelmét a kelet-délkelet felől támadó szovjetekkel szemben. Dunakeszi és Alag térségében november elején a 13. német páncélososztály egységei látták el Budapest északi térségének a biztosítását. A főváros védelmét az ún. Attila-vonal is támogatta, amelynek felállításáról szeptember 24-én határoztak. A védelem három védvonalból állt és félkörben védte Pestet. A kettes számú vonal Dunakeszi északi területein haladt át és ment tovább Mogyoród-Isaszeg-Pécel-Pestimre-Soroksár irányába, ahol ismét elérte a Dunát. A vonalak kiépítéséhez a helyi lakosság munkáját is igénybe vették. Így volt

ez Dunakeszin is, ahol a lakosságnak futóárkokat és tankcsapdákat kellett ásniuk. Az Attila-vonal nem volt adott jelentős védelmet, csak akadályozhatta a támadást.

A szovjetek déli irányból november 4-én Pest alá értek, de az Attila-vonal menetből való áttörése nem sikerült nekik, így elhúzódó harc következett. Nem sokkal később Hitler a magyar fővárost erődde nyilvánította, amelyet házról-házra kell védeni (Festung Budapest), ezzel Budapest sorsa megpecsételődött, és a front hetekre megállt a város körül. Az első szovjet csapatok december 8-án érték el Dunakeszi térségét, mikor a 30. lövészhadtest egységei Alsógöd térségében elérték a Dunát. A németek ellenük a vízművek védgátjaiból géppuskafészeket állítottak fel és a Munkás utcában a Főműhely által megépített bunkert is megerősítették. A védelem megerősítésére elaknásították a Duna-partot, a vasútvonalat és a főutat is. Főhadiszállásukat a Műhelytelepen rendezték be, ahol a lakótelep lakásaiban laktak. A családok a front alatt a pincékben húzták meg magukat. A németek megfigyelőállása az abban az évben felépült műhelytelepi templomtorony volt, ahonnan kitűnően belátták a sík vidéket. A szovjetek viszonylag gyorsan elfoglalták a Révdülőút a Liget utcáig, majd a Főműhely nagy részét, ami miatt annak víztornyát a németek felrobbantották. A németek ugyan tankokkal ellentámadást indítottak Alsógöd irányába, de tartós eredményeket nem tudtak elérni, annak ellenére, hogy a Duna túlsópartjáról tüzérségi támogatást is kaptak. Ebben az időben több, Révdülőben élő család átmenekült Gödre. December 13-án a szovjetek elfoglalták Fótot, így Dunakeszit és Alagot már kelet felől is támadhatták. A támadók többször is megkísérelték bevenni a Műhelytelepet, de próbálkozásaik nem jártak sikerrel. Egy december 19-ei és 20-ai állapotot leíró jelentés szerint Dunakeszin és környékén a következő magyar csapatok voltak a német hadsereg alá sorolva:

Az I/II. ejtőernyős-zászlóalj (7 tiszt, 24 tiszthelyettes, 462 legénység, fegyverzete lényegileg teljes) Fóttól 2 km-re délre, a Budapesti karhatalmi zászlóalj pedig (kerek 500 fő, 318 puska, 6 golyószóró, 10 géppuska, 4 gránátvető, 4 aknavető, 39 géppisztoly) Alagtól 1,5 km-re délre védekezett. Az I. önálló huszárosztály (135 fő, 2 golyószóró, 70 karabély, 1 gránátvető, 14 géppisztoly, továbbá az I. önálló huszárosztály alárendeltségében lévő a 42. gyalogezred aknavetőszázada: 4 tiszt, 142 fő legénység, 97 puska, 6 géppisztoly, 6 aknavető) Alagon, egy rendőr-zászlóalj (160-180 fő) pedig Dunakeszin volt tartalék. A jelentésből kiderül, hogy ekkor Dunakeszin német ezredparancsnokság állt. Időközben az orosz csapatok teljes egészében bekerítették Budapestet (december 24.), így a Dunakeszin történő német védekezésnek nem sok értelme maradt. Ugyanígy értelmetlen maradt a község további orosz támadása is, hiszen ekkor már Pesten folytak a harcok.

A komoly összecsapások ellenére a Szent Mihály templomban Fieszl plébános Karácsony alatt folyamatosan misézett. A templom épületét a harcok során összesen hat aknatalálat érte, és összes ablaka betörött. A plébánia tetejét is találat érte és szétrobbant. A pince és a fürdőszoba mennyezete beszakadt és a melléképületek is megsemmisültek. Az utolsó bombatámadás december 25-én érte a községet, de a németek a Műhelytelepet még mindig tartani tudták. December 28-ára virradó reggel a német hadsereg elhagyta a községet, és Pestre vonult vissza. Dunakeszin és Alagon ezzel közvetlenül véget ért a második világháború.

A három hetes front komoly veszteségeket okozott a községben, több ház is elpusztult és sok civil áldozata volt a harcoknak. A szenvedések a front elmúltával sem értek véget, mivel a szovjet csapatok több házat felrobbantottak és a lovaregylet területét is feldúlták. Több istállót felgyújtottak, az alagi polgári házak nagy részét kifosztották. A Vörös Hadsereg a lóversenypálya területét kisajátította, mivel a sík területet alkalmasnak találták repülőtérré létesítésére. A repülőtérré az utánpótlás biztosítására volt szükségük, ami a hadsereg fő akadálya volt az előrenyomulásban. Az erdők kivágásában és a föld egyengetésében a dunakeszi és alagi lakosoknak is segédkezni kellett. A repülőtér – amelynek parancsnokává Iván Dimitrijevic Podgornij vezérőrnagyot nevezték ki – már január 9-étől fogadott Jak és Mig típusú gépeket. Két nappal korábban Alagon megindult a tanítás, és az élet lassan kezdet újraindulni a két községben.

1945-1949

A front elvonulása után, de még a háború heteiben országos mintára megalakult a községekben a Nemzeti Bizottság, amelynek feladata a károk helyreállítása, a közigazgatás beindítása és a közbiztonság szavatolása volt. A korábbi községi vezetés ugyanis elmenekült a szovjetek elől, így a két település irányítás nélkül maradt. A Bizottságokban a jelentősebb politikai irányvonalak (kiszáradók, szociáldemokraták, kommunisták) egyaránt képviseltették magukat. A dunakeszi Bizottságnak Benkovics Dezső személyében kommunista vezetője lett annak ellenére, hogy a helyi társadalomban a három irányzat közül ezt támogatták a legkevesebben. A kommunisták azonban szervezetszempontból messze fölülmúlták a másikat, és a szovjet megszállás is nekik kedvezett. Az első komoly problémát az okozta, hogy Budapest ostroma miatt az oroszok télvíz idején ki akarták üríteni a községet, de szerencsére ezt sikerült a Bizottságnak elkerülnie. Időközben megalakult az ún. Igazoló Bizottság is, amelynek az volt a feladata, hogy a nyilasok és németbarátok ne kerülhessenek vissza a

közigazgatásba. A testület azonban ennél jóval többet tett, és a korábbi rendszer szinte teljes értelmiségi középosztályát „B-listázta”, és kiszorította a szellemi munkákból, rengeteg hozzáértő szakember elkallódását okozva ezzel. Az új közigazgatásban Dunakeszin Kocher László lett a jegyző, aki bár a Szocdem párt tagja volt, valójában kommunista volt. A bíró Bukovszky Sándorné lett, így lényegében minden kulcspozícióba az MKP került.

A háború után a magyar belpolitika központi kérdése volt a földosztás, amelyre a két községben még 1945 tavaszán sor került. Márciusban már meg is alakult a földigénylő bizottság, amelynek az elnöke Dunakeszin K. László István, Alagon pedig Bedő Lajos volt. A legnagyobb fölterülettel a Magyar Lovaregylet rendelkezett (több, mint 2000 hold), amelynek egy részét a szovjet hadsereg a repülőtér részére már rekvirálta. A földosztás a megmaradt lovaregyleti földek nagy részét érintette, továbbá még két középbirtokot is. Ilyen volt a Rakovszky Ádám birtokában lévő Imreháza-major, valamint a Száhlender-földek, amelyeket teljes egészében elkoboztak. Összesen 900 katasztrális hold elosztását tervezték, de júliusig csak 67 igénylő jelentkezett, amely az 1200 fölművelőhöz képest alacsony szám. Végül Alagon összesen 58 cselédcsalád kapott földet, a Dunakeszin földhöz jutott szegényebb parasztok számát nem ismerjük pontosan. A földek többsége így megmaradt, amelyből 30 holdat a jegyzőnek, 46 holdat az egyháznak, 8 holdat pedig az iskolának adtak Dunakeszin. A többi állami tulajdonba került, amelyből a községre eső beszolgáltatási kvótát próbálták fedezni, sikertelenül. Ennek következtében a helyi gazdáknak saját földjeikből kellett volna teljesíteniük az új rendszer által követelt normákat, de ezek beszolgáltatása már 45-ben komoly feszültséget okozott Dunakeszin. A gazdák ugyanis csak pénzért voltak hajlandóak megválni terményeiktől, amelyet a háború utáni körülmények között igen nehezen termeltek meg. Az mezőgazdasági művelés beindítása ugyanis komoly gondot jelentett, mivel a front alatt csaknem a teljes állatállomány elhullott (6 ló és 5 tehén maradt a dunakeszi gazdánál), traktorból kettő, cséplőgépből három, a malmokból pedig egy működött. Ennek ellenére azoktól, akik nem teljesítették a beszolgáltatási kötelezettségüket, egyszerűen elkobozták még a vetésre szánt terményeket is.

A november 4-én megrendezett országos választást Dunakeszin a Szocdem Párt nyerte 40%-kal. Szavazóik jó része a műhelytelepi munkásokból és a kisiparosokból került ki. Mögöttük szorosán az FKGP végzett, amelyet a gazdatársadalom támogatott. Az erősen kampányoló Magyar Kommunista Párt (MKP) 20% alatt végzett. Ennek ellenére az MKP megtartotta vezető szerepét mindkét községben. Az 1946-os év is javarészt az újjáépítésről szólt a községekben, helyre kellett állítani a megfelelő összeköttetést a fővárossal, ezenfelül a községek saját útjaiban is komoly károkat okoztak a páncélosok. Nagy károkat szenvedtek a

középületek is, mivel a két községháza és a templomok is találatokat kaptak. A háború utáni években összesen 278 magánházat kellett rendbe hozni a harcok miatt. Komoly károkat szenvedtek a dunakeszi üzemek is. Az állami tulajdonban lévő főműhelyben a szerelőcsarnok üvegtetőzete teljesen megsemmisült, de a helyreállítás és a munka újraindítása viszonylag gyorsan megtörtént. A kezdeti időszakban a megrongálódott vasúti kocsikat javítottak Dunakeszin, új kocsi gyártása csak 1950 után indult el. A konzervgyár a potsdami egyezmény értelmében – mivel a háború alatt a német hadsereg beszállítója volt – jóvátétel fejében szovjet irányítás alá (1945-1951) került. Elsőnek a doboz- és ecetüzemet állították helyre, és a megmentett gépekkel hamar elindulhatott a termelés. 1946-ban volt esedékes teljesíteni a győztes hatalmak felé a jóvátétel Dunakeszire eső első részletét is, amelyet a Főműhely teljesített. Ugyanebben az évben a háború után földhöz jutott 58 alagi család megalakította az Alagi Földművesszövetkezetet, amely a kollektivizálódás első jele volt a községekben.

Az 1947-es évben ismét választások voltak, amelyen az akkorra szétzilált Kisgazdapárt Magyar Függetlenségi Párt (MFP) néven vett részt. Dunakeszin továbbra is a szocdemek nyertek, de a megerősödött MKP már feljött a második helyre. Ebben az évben zajlottak a német kitelepítések. Dunakeszin három német családot akartak kitelepíteni, de erre végül nem került sor. Ugyanebben az évben indul be újra az orvosi rendelés, mivel a községi orvos, Cseresnyés doktor a háborúban eltűnt, az őt helyettesítő Stiebel doktor pedig 1946 elején elhunyt. A következő évben (1948) a került sor az iskolák államosítására, amely komoly ellenállást váltott ki a községekben. Fieszl esperes és Delia plébános is fellépett az egyházi iskolák államosítása ellen, amiért a község vezetése bepanaszolta őket a belügyminiszternél. Szerencsére komolyabb retorzióra nem került sor. A helyi kisgazdák tiltakozási menettel tüntettek az államosítás ellen, ekkor kerül sor az Alag és Dunakeszi határában lévő kereszt felállítására, amely korábban a Szent Imre templom kertjében volt. Az iskolák államosítása azt is jelentette, hogy a Dunakeszin tanító Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek rendjének – amelyet amúgy több szerzetesrenddel együtt feloszlattak – mennie kellett Dunakesziről. Az iskolák államosítása együtt járt az úttörőmozgalom zászlóbontásával is, amely a cserkészmozgalmat volt hivatott felváltani. Már egyértelműen a kollektivizálás jeleként 1948-ban alakult meg az Alagi Állami Tangazdaság, a lovaregyleti birtok magjának számító 140 holdas Alagi-majorban. A folyamatosan bővülő gazdaság első sorban a gyümölcs és szarvasmarha tenyésztéssel kezdte el működését. Ugyanekkor indult az Alagi Bőripari Szövetkezet hét mesterrel és segéddel. Fő termékeik a sportlabdák, nyergek és lószerszámok voltak.

Közben országosan feloszlatták az MFP-t és „egyesítették” a szocdemekkel. A helyi kiszáradt utolsó tiltakozó megmozdulására 1949 tavaszán került sor. A kisebbik gazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt júniusban még tiltakozott a tagosítások ellen, de csakhamar azt is feloszlatták. Közben a kommunista párt a szocdemeket magába olvasztotta, így az egyedüli erő maradt. Az 1949-es választáson koalíciós pártokból alakult Magyar Függetlenségi Népfront elsőpró győzelmet aratott, ezzel egy sztálini-típusú rendszer vette kezdetét Magyarországon, amelynek feje Rákosi Mátyás lett.

A Rákosi-korszak

A Rákosi-korszaknak nevezi, a sztálini-típusú diktatúra magyarországi megfelelője, amely rendszer Dunakeszin is szedte áldozatait, első sorban a téészesítés miatt.

A termelészövetkezet (TSZ) elsősorban mezőgazdasági kistermelők társulása. Megvalósulásának több fajtája létezik, de a klasszikus TSZ egy olyan szocialista szövetkezeti forma, amelyben a beadott javaktól függetlenül a közösen végzett munka arányában részesülnek a tagok. A szovjet mintára Magyarországon is bevezetni kívánt rendszer – több vidéki példához hasonlóan – Dunakeszin is erős ellenállásba ütközött. A TSZ-ek megfosztották tagjaikat magántulajdonuktól, mivel azok kollektív tulajdonba mentek át. A gazdák azonban ragaszkodtak földjeikhez, hiszen generációkon át a föld szeretetére és tiszteletére lettek nevelve, ez volt gyakorlatilag az egyetlen számottevő vagyonuk, és eddigi társadalmi helyzetük fokmérője is. Az állam ennek ellenére erőszakkal kényszerítette a parasztokat a TSZ-ekbe. Aki nem lépett be önként, arra teljesíthetetlen beszolgáltatási kötelezettséget róttak. Ha azt nem teljesítette, akkor kuláknak nyilvánították őt, és megvádolták a termény elrejtésével, vagy azzal, hogy szándékosan termel keveset, hogy ezzel ártson a közösségnek. Így jártak el Dunakeszin a köztisztviselőben álló N. Pusztai Istvánnal is, aki nem volt hajlandó belépni a TSZ-be, ezért 1950-ben kuláklisrá tették. A 74 éves gazdát engedetlensége miatt börtönbe zárták, amelyet Vácon és a szegedi Csillag-börtönben töltött le, köztörvényesek között. Közben állatait és földjeit elkobozták. Ugyancsak kuláknak nyilvánították, és szabotázzsal vádolták a tősgyökeres dunakeszi D. Száraz Istvánt, akit 70 éves korában fenyegettek börtönnel, és rendőri felügyelet alá helyeztek engedetlensége miatt. Valódi tragédiába torkollott az ezüstkalászos gazda, Sziráki György esete, aki nem bírta elviselni a téészesítést, inkább önkézével vetett véget életének. A kommunisták a tekintélyes, legnagyobb földekkkel rendelkező gazdák megtörésével példát akartak statuálni a közösségnek előtt. Ebből a szempontból a megfélemlítés iskolapéldája volt

G. Veres György esete, aki a nagygazdák közé tartozott, de volt fűszerüzlete és vendéglője is. Aktív közösségi életet vállalva a helyi lovas-bandérium vezetője, és a gazdák hitelszövetkezetének alelnöke volt. Sokáig agitálták a belépéssel, de miután látták hasztalan, kuláknak nyilvánították és gyűjtőfogházba zárták. Itt másfél évig tartották, majd 1952-ben kivégezték. Földi maradványait gyilkosai ismeretlen helyre temették el.

Nem tudjuk pontosan, hogy a Rákosi-rendszer idején hány embert internáltak Dunakesziről az ÁVH által üzemeltetett mintegy 100 magyarországi internáló- és kényszermunkatáborba, vagy zártak börtönbe. Az érintettek száma óvatos becslés alapján is több tucatra tehető. Az akkori közvélemény előtt teljesen ismeretlen recski internálótáborba négy helyi személyt hurcoltak el. Családtagjaik évekig nem tudták merre keressék őket, sőt még azt sem élnek-e egyáltalán. Az internálás igazi oka az esetek többségében sohasem derült ki, egy névtelen feljelentéssel bajba kerülhetett bárki.

Az erőszak hatására és a IV. Országos Pártkongresszus tiszteletére 1951. március 9-én három termelőségvetkezet alakult meg Dunakeszin. A nagyobb birtokokkal rendelkező gazdák soraiból jött létre a Rákóczi Ferenc TSZ, a középparasztságból alakult az Új Barázda TSZ, az Alagon 1945-ben földhöz jutott cselédek soraiból pedig a Szabadság TSZ. Ezek a szerveződések nem voltak hosszú életűek, mivel a gazdák nem voltak érdekelté téve a termelésben. Az első két TSZ 1955. szeptemberében feloszlott, és nem sokkal később erre a sorsra jutott a Szabadság TSZ is. Ez utóbbi területének egy része az Állami Gazdaság tulajdonába került. A kollektivizálás nagy hatással volt Dunakeszi társadalmára, mivel az évszázadokon át domináns paraszti társadalom bomlása ekkor vette kezdetét. Ez a bomlási folyamat a tévesítés 60-as években történő újraindításával és az iparosítással egy generáció leforgása alatt végbement.

A településen további komoly változások zajlottak az időszakban. 1950. január 1-jén a tanácsrendszer kiépülésével párhuzamosan Alag község elvesztette függetlenségét és a központosítási törekvéseknek áldozatul esve Dunakeszibe olvasztották. A korban annyira eluralkodott a központosítás iránti vágy, hogy még magának Dunakeszinek a fővároshoz csatolása is komolyan felvetődött. Dunakeszi és Alag egyesülésének következtében Kisalag kikerült Dunakeszi közigazgatási fennhatósága alól és a közelebb fekvő Fóthoz csatolták. A közigazgatási változásokról a lakosságot nem kérdezték meg, hiszen Alag és Kisalag lakossága is önálló akart lenni. Az egyesüléssel megnagyobbodott Dunakeszi lakossága meghaladta a tizenkétezer főt.

Az 1950. október 22-én megalakuló Dunakeszi Tanácsnak komoly anyagi problémákkal kellett szembe nézni, mivel a legtöbb embert foglalkoztató mezőgazdaság válságban volt. Így

az első tanácsciklus alatt (1950-1954) fejlesztésekre alig futotta. Költségvetési keret híján a lakosság társadalmi munkájával kezdték meg a vízvezeték-hálózat bővítését, hogy egészségessé tegyék az ivóvizet. 1951-ben, szerény körülmények között 500 kötettel megalapították a községi könyvtárat a Főút mellett álló Petőfi Sándor Művelődési Házban. A korszak jellemzője volt, hogy idővel nem csak a nagyvállalatokat és a közepes méretű cégeket államosították, hanem a kisiparosokat és magánvállalkozókat is „kollektivizálták”, szövetkezetekbe tömörítették. Így alakult meg 1952. május 2-án 11 kisiparos részvételével a Dunakeszi Építőipari Szövetkezet, amely több szakmukában (asztalos, lakatos, bádogos, szabó, stb.) is tevékenykedett. 1954-re az államosítási hullám elérte a kereskedelmet is, így a boltokat, pékségeket, kocsmákat, cukrászdákat is állami tulajdonba kellett adniuk a tulajdonosoknak. Az esetek többségében természetesen ugyanők dolgoztak saját korábbi boltjukban, immáron állami alkalmazottként. Mindez sajnos a szolgáltatások színvonalának csökkenéséhez vezetett, hiszen a boltos már nem volt érdekelt a vevő legmagasabb szintű kiszolgálásában.

A társadalmi változások komoly hatással voltak a nők helyzetére is, akiknek egyre nagyobb szerepet kellett vállalniuk a foglalkoztatásban. Mindez szükségessé tette a bölcsődei-rendszer kiépítését és az óvodai-hálózat megerősítését. Dunakeszin az első bölcsőde a Járműjavító Vállalaté volt, amely 1952-ben indult 40 férőhellyel. Néhány év múlva (1955) a község másik nagy üzeme, a Konzervgyár is saját, 20 férőhelyes bölcsődét nyitott dolgozói számára. Az első tanácsfi fenntartású bölcsőde 1955. július 1-jén indult 40 férőhellyel. Ez jelenleg is eredeti helyén, a Fóti úton működik. Az ötvenes évek elején a község négy területén működött óvoda: a mai Budai Nagy Antal utcában, a János utcában, az alagi részen a mai Batthyány Elemér utcában, valamint Műhelytelepen a mai Bárdos Lajos Általános Iskola épületében. 1955-ben az alagi óvoda átköltözött mai helyére a Kossuth utcába, valamint az általános iskola épületében működő óvodát az Állomás-sétányra költöztették. A háború utáni nagy népességszaporulatot, és a Ratkó-korszak gyermekeit azonban ezek sem tudták megfelelően ellátni.

A tárgyalt évek üdítő színfoltja volt az Aranycsapat 1950-es dunakeszi vendégszínháza. Az ötezer fős teltház előtti meccsen Hidegkútiék 11-0-ra nyertek.

1956 Dunakeszin

A forradalom kitörése teljesen váratlanul érintette az ország lakosságát. A dunakesziek a főváros közelsége és a sok bejáró miatt első kézből, közvetlen élmények által értesültek az

eseményekről. A forradalom már október 24-én reggel elérte a községet, amikor az újpesti flotillás laktanya katonái több teherautóval, nehézfegyverekkel, valamint helyi fiatalokkal a Verseny utcai rendőrőrs épületéhez hajtottak. A helyszín nem volt véletlen, mivel a rendőrség volt a hatalom egyik jelképe, és a diktatúra éveiben sok dunakeszi embert bántalmaztak falai között. A forradalmárok egy kézigránát dobta az őrs udvarára, mire a rendőrök megadták magukat. Békében távozhattak, sőt ketten még a forradalmárok közé is beálltak. Közben a község másik végén, a Járműjavítóban is éreztették hatását az október 23-ai események. A munkások nem kezdték el a műszakot, hanem a tolópadjárásban gyűltek össze és 10 órára gyűlést hívtak össze a kultúrház nagytermébe. Itt leváltották az üzem addigi vezetőségét, és Kurucz Frigyest, Barabás Gézát és S. Józsefet megválasztották a Forradalmi Munkástanács vezetőinek. Az események híre futótűzszerűen terjedt a településen. Napközben felröppent a hír, miszerint valakik este megemlékezést akarnak tartani a 48-as zászlórúdnál. Mindebből egy spontán békés tüntetést kerekedett a mai Március 15-e téren; itt a visszaemlékezések szerint a tömeg elénekelte a Himnuszt, a Szózatot, Szuppán Judit a Nemzeti dalt szavalta. A több száz fős tömeg ezután elindult és a Révdűlő, majd a Műhelytelep érintésével az alagi templomhoz ment, hogy visszakanyarodva a falu felé a Tanácsháza előtt fejezze be fáklyás felvonulását. A rendezvény után egy kb. 20 fős csoport visszamaradt, és elment a Fő út mentén lévő temető (mai Kegyeleti park) előtt álló szovjet emlékműhöz, amelyről leverték a vörös csillagot, majd később le is döntötték az obeliszkyszerű építményt.

Október 25-én délelőtt nagy tömeg gyűlt össze a Tanácsháza előtt, az emberek friss hírekért jöttek az épület elé, mely egyféle találkozóhelyként funkcionált. A tömegben egyre többen – elsősorban a korábban módosabb gazdák – kezdték el firtatni a földek visszaadását, így a gyülekezés tüntetéssé változott, amelyen nagyjából kétszázan vettek részt. Az emberek a tanácselnökkel akartak beszélni, akit azonban nem találtak sehol, mint ahogy az apparátust sem. Ahogy telt-múlt az idő, egyre világosabbá vált, hogy irányítás hiányában a községnek meg kell szerveznie önmagát. Birtokba vették az épületet, és a településen rögtön terjedni kezdtek a hírek arról, hogy a Tanácsházán megalakul a Nemzetőrség. A Nemzetőrség parancsnokának Roncsek Sándort választották, akiről annyit tudunk, hogy a város alagi részén lakott és részt vett a rendőrség lefegyverzésében is. Első dolguk az volt, hogy fegyverek után nézzenek, mert a flotillasok csak keveset hagytak hátra. A nemzetőrök alsógödi MÖHOSZ-tól, az alagi repülőtérrel és a főtí ÁVH-s laktanyából egészítették ki készleteiket. A Nemzetőrség központja az első napon még biztosan a Tanácsháza volt, később pedig átköltöztek a rendőrség üresen maradt épületébe. A Nemzetőrség már

megalakulása első napján ellenőrzőpontot létesített a főút Tanácsháza előtti szakaszán, és idővel járőrszolgálatot is ellátott a településen.

A visszaemlékezések ellentmondanak egymásnak, de még ugyanezen a napon, vagy október 26-án megalakult a község közigazgatási irányítását átvevő Nemzeti Forradalmi Bizottság (NFB) is. Egy falugyűlés keretében Dunakeszi három köztisztjeletben álló személyiségét, Tóth János jegyzőt, Lipniczki István zászlóst (ő korábban megjárta az ÁVH börtönét is) és Kövesdi Istvánt választották meg az NFB vezetőinek. Az elnök Kövesdi István lett. Ez a szervezet a Tanácsháza Fő út felőli részén rendezkedett be.

A forradalom napjai viszonylagos nyugalomban teltek Dunakeszin, a korábbi rendszer képviselőit nem érte bántódás. Mindez a nyugalom október 30-ig tartott, amikor sor került az egyetlen helyi fegyveres összecsapásra. A nemzetőrök ugyanis október 30-án este – a velük október 28-a óta együttműködő és őket támogató tetétleni légvédelmi laktanya segítségével – két ágyúállást építettek ki a főúton. Az egyik löveg a temető Budapest felőli sarkához, a Kardos pékséghez került, a másik pedig kb. száz méterrel északabbra, a sírkert Vác felé eső végéhez. Virradat után a község lakossága nagy meglepetéssel vette észre a két löveget, amelynek híre szájról-szájra terjedt a faluban. Hamarosan Dunakeszi egész apraja-nagyja a helyszínre érkezett, ahol kíváncsiskodva nézegették a honvédeket és az ágyúkat. Különösen a pék mellett álló lövegnél voltak sokan, ott jószerivel alig lehetett mozdulni a tömegtől. Kilenc óra felé négy harckocsi tűnt fel Vác irányából a Fő úton, mire a lövegek kezelői betöltötték ágyúikat, és készültségben vártak. Látcsövön azután az egyik járművön nemzeti színű zászlót láttak, amiből megtudták, hogy magyarok közelednek. Később, amikor a lövegekhez érkeztek, kiderült, hogy a harckocsik között egy személyautó is halad Mindszenty József hercegprímással, aki kiintegetett a tömegnek.

Nem sokkal a hercegprímás távozása után egy szovjet tartály-, majd egy biztosítókocsi haladt el a Fő úton Vác irányába. A szovjet tartálykocsi a máriaudvari üzemanyagbázisra ment, hogy utánpótlást hozzon az akkor Budapest határában állomásozó orosz tankoknak. Visszatértükben a Kardos pékségnél lévő löveg tüzet nyitott a biztosítókocsira és kilőtte azt. Az ágyúlövés és az azt követő tűzpárbajban hét orosz katona elhunyt és egy megsebesült. A sebesültet ellátták és kórházba szállították. A nemzetőrök oldaláról Cserepkai István kapott halálos sebesülést, mivel a robbanásakor egy repesz a gerince tájékán a hátába fúródott. Az összecsapás után a lövegeket elvontatták.

Az incidens után különösebb dolog nem történt a községben, mint ahogy az egész országban a forradalom győzelmét ünnepelték és normalizálódni látszódott a helyzet. November 4-én hajnalban a Szovjetunióból erősítéshez jutó és a fővárost körülvevő orosz csapatok

megkezdtek az általános támadást Budapest ellen. Több visszaemlékezés is tanúsítja, hogy bár kézzel fogható jelei voltak a támadásnak, az utca embere semmit sem érzékelt ebből, mindenki arra készült, hogy másnap, 5-én hétfőn újra beindul a termelés és visszatérhetnek a munkájukhoz. A dunakeszi nemzetőröknek világos volt, hogy el kell hagyniuk a községet, mert megtorlástól tarthattak. Még a szovjet támadás napján egy több teherautóból álló konvoj állt össze, amely mintegy 300 fővel átkelt a Dunán és Szentendre érintésével Nyugatra kívánt távozni. Ez a konvoj később a Dunántúlon két felé vált. Az egyik csoport Oroszlány és Gánt között egy szovjet járőrbe ütközött. A tűzharcban halt meg a nemzetőrök egyik vezetője, Wachter Leó, valamint a mindössze 16 éves Hernádi József. A menekülők közül sokan visszafordultak, és hazatértek, de a legtöbben, így Roncsek Sándor is Nyugatra emigrált. Az itthon maradtak jó részére hosszú börtönbüntetés várt. A szovjet biztosítókocsi kilövéséért az ún. Kampf-perben jogerősen Korsós József és Czédli István őrvezetőket halálra ítélték, a többi vádlottra összesen 84 évnyi börtönbüntetést szabtak ki. A per 11 vádlottját a rendszerváltás után rehabilitálták. Közülük Czédli Istvánról és Korsós Józsefről Dunakeszi Város Önkormányzatának Képviselő-testülete utcát nevezett el. Az összecsapás helyszínén ma emléktábla áll.

60-as évek

A hatvanas évek fontos gazdasági és demográfiai változásokat hozott Dunakeszi életében. Országos szinten ezekben az években döntöttek úgy, hogy a fővárost már kevésbé szabad terhelni további üzemekkel, inkább az agglomerációs gyűrűbe kell telepíteni az újabb ipari egységeket. Emellett a beköltözést is gátolták Budapestre, így a távol vidéken élők közül egyre többen költöztek a főváros környéki településekre, így Dunakeszire is. Ennek következtében az 1949-es népszámláláskor még 8777 főt számláló Dunakeszin – igaz Alaggal egyesülten – az 1960-as census idején már 14228 ember élt. A folyamat a 60-as években folytatódott és az évtized végére a lakosság száma további ötezer fővel, 19000 fölé nőtt.

A letelepedők az új munkalehetőségek miatt választották a községet, ahol a Mechanikai Laboratórium 1957-es elindulásával egyre több új üzem nyitotta meg kapuit. A Mechanika a néhány évet élt, vitorlázó repülőgépek építésével foglalkozó Alagi Központi Kísérleti Üzem helyén létesült, és elsősorban híradástechnikai termékekkel foglalkozott, több száz embernek adva munkát. Ugyanebben az évben a Járműjavító visszakerült a nehézipartól a vasút (Közlekedési Minisztérium Vasúti Főosztály) irányítása alá, ami lendületet adott az üzem

fejlődésének. Ezt a kor kihívásai is serkentették, az agglomerációs közlekedés növekedése ugyanis egyre nagyobb feladat elé állította a vasutat: a Járműjavítóban ekkor fejlesztették ki az elővárosi motorvonatot, és ekkor indult a még ma is futó, Bah típusú, négytengelyes személykocsi gyártása. A vonatbelső ezeken már középperonos elrendezésű volt, és 8 ajtó tette gyorsabbá a reggeli és délutáni forgalomban tömegével igénybe vett vonatokon a le- és felszállást. 1960-ban kibővült az üzem, és a „B” épület átadása lehetővé tette a Bah kocsik tömeges gyártását. Az 1966-os vasutasnapra kifutott a sínekre az 1000. Bah kocsi is.

1967-ben Dunakeszin telepedett meg az Országos Talajjavító Üzem székhelye is. A többször átalakuló üzem a mezőgazdasági termelést segítette talajvédelemmel, erózióvédelemmel, vízrendezéssel és szaktanácsadással. Időközben folyamatosan bővítették a Konzervgyárat, amely egyre nagyobb kapacitással és létszámmal egyre szélesebb termékskálán dolgozott. Az időszak végén, 1970-ben kormányhatározat alapján felépült a Hűtőház azzal a feladattal, hogy tárolja a hús- és tejipar különféle termékeit, valamint befogadja az észak-magyarországi bogyós-gyümölcsstermelő területeinek áruját, és azok kereskedelmi értékesítését is lássa el. Az értékesítés elsősorban külföldre történt, így a gyár rendkívül nyereségesen termelt, állandó megélhetést adva 350 dolgozójának, és a még ehhez hozzájövő megközelítőleg fele ennyi nyári idénymunkásnak. Legkelendőbb termékei az egres, szamóca, málna, meggy fagyaszott gyümölcsök voltak.

A város növekedésével lépést kellett tartani a települési infrastruktúrának és az intézményeknek is. 1958-tól a tárgyalt időszak végéig két részletben bővítették a települési villanyhálózatot, miközben a megnövekedett áramfogyasztás miatt a régi vezetékeket korszerűsítették, keresztmetszetüket növelték. A hatvanas években indult el igazán a vízhálózat bővítése, amely a keszi oldalon volt elmaradottabb. Ehhez a munkához a lakosság jelentős saját munkával járult hozzá. A korban komoly gondot okozott a vasúti- és autóbusz közlekedés biztosítása is, ugyanis a helyi üzemek sokasodása ellenére a település munkaképes lakosságának háromnegyede még mindig Budapestre járt dolgozni. A járatok sűrítése mindig az igények után kullogott, így nem meglepő, hogy a korabeli újságok szerint a vonatok zsúfoltsága csúcsidőben elérte a 160%-ot. Voltak azonban előrelépések is a szolgáltatások tekintetében. 1958-ban a Tanácsháza melletti téren megnyílt az Országos Takarékpénztár helyi fiókja. Idővel (1968) megújult a nagyposta épülete is, amely teljesen megfelelt az akkori kor színvonalának. A Főpostán kívül még két kisebb postahivatal is szolgált, az egyik a piactér mellett, a másik a Fő úton a Béke úttal szemben. Kétszáz állomású telefonközpont is működött, érdekesség, hogy a korszak végén is még csak mindössze 186 telefon előfizető volt Dunakeszin. A közegészségügy területén nagy

előrelépést jelentett, hogy 1970. január 1-jén a Bem utcában megkezdte működését a Szakorvosi Rendelő-intézet, amely a dunakeszi lakosokon túl a főtíakat is ellátta. Az egészségügy ellátást akkor még csak két gyógyszertár segítette, az egyik a hídnál a Bajcsy-Zsilinszky utcában, a másik a Fő úton a Liget utca közelében.

Annak a kornak is nagy problémája volt a bölcsődei és óvodai helyhiány. A Járműjavító bölcsődéjét ugyan 1968-ban 40 fővel bővítették, de az időszakban ez volt minden, a tanácsnak nem volt pénze új intézményt nyitni. Az óvodák tekintetében sem volt jobb a helyzet, az 1960-ban a jelentkezett gyermekek 73%-át nem tudták elhelyezni. Ez az arány csak nagyon lassan javult, mert a hetvenes évek közepén is több gyereket kellett elutasítani, mint ahányat felvehettek. Az igazi fejlődés az oktatás területén mutatkozott, mivel az időszakban a község mindhárom általános iskoláját sikerült kibővíteni. 1958-ban a 3. Sz. Általános Iskola (Bárdos) 6 tanteremmel, 1964-ben és 1966-ban a 2. Sz. Általános Iskola (Széchényi) 4-4 tanteremmel, 1965-ben az 1. Sz. Általános Iskola (Szent István) pedig 4 tanteremmel bővült. Nagy jelentőségű lépés volt a gimnáziumi oktatás bevezetése a községben. A Dunakeszi Gimnázium 1963-ban nyitotta meg kapuit, kezdetben a 2. Sz. Általános Iskola épületében, mivel önálló épületről még nagyon sokáig nem gondolkodhatott a település. Néhány évvel később egy újabb intézmény is megjelent a községben, ugyanis 1967-ben a Fót központtal működő Váci Járási Körzeti Zeneiskola kihelyezett osztályt indított Dunakeszin.

A lakosságszám növekedése, az új intézmények és szolgáltatások megjelenése és minőségbeli javulásuk idővel megteremtették az alapot arra, hogy 1970. január 1-jén Dunakeszit községből nagyközséggé minősítsék át. Ez önmagában komoly változást nem jelentett a település életében, de jelentősége sem lebecsülendő, ugyanis így nagyközségként Dunakeszi már megpályázhatta a városi címet.